

ΑΝΤΩΝ ΧΟΡΑΦΑ
Γυμνασιάρχου

ΚΑΙ

ΑΝΤΩΝ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
Καθηγητὸς Γυμνασίου

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΥΠΟΤΑΓΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ
ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 8^{ου} ΑΙΩΝΟΣ π. Χ.

ΓΙΑ ΤΗΝ Γ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΚΤΗ

Τιμὴτα: μετὰ τοῦ βιβλιοσήμεου καὶ φόρου δογ. 44.20

Βιβλιοσήμεον καὶ Φόρος Ἀναγκαστ. Δανείου, δογ. 15.10

Ἀριθμὸς ἔγκριστικῆς ἀποφάσεως $\frac{15111}{28/8/1932}$

Ἀριθ. ἔδρας κυκλοφορίας $\frac{15879}{24-5-32}$

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΒΔΟΜΟΤΗΤΙΑ ΤΗΣ ἙΣΤΙΑΣ

ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΥΝΕΤΕΛΕΣΤΑΙ

42 Ὁδὸς Στουῦτου—42

1938

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ

1938
ΧΩΡ
1στ.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΑΙΤΟ ΤΗΣ ΥΠΟΤΑΓΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ
ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 8^{ου} ΑΙΩΝΟΣ μ. Χ.

ΔΙΑ ΤΗΝ Γ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

Έγκριμένη διά τήν πενταετίαν 1932-1937

Αριθμός εγκριτικής απόφασης

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΚΤΗ 172

Αντίτυπα 1500

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ..

ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α. Ε.

42-Ώδός Σταδίου-42

1938

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουν τὴν σφραγίδα τοῦ
Βιβλιοπωλείου τῆς «Ἐστίας».

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Μέχρι τῆς ἐν Πύδνα μάχης οἱ Ῥωμαῖοι ὡς πολιτικὸν ἀξίωμα εἶχον νὰ μὴ ἐπιδιώκουν κτήσεις πέραν τῆς Ἰταλικῆς θαλάσσης, ἀλλὰ νὰ συγκρατοῦν ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν προστασίαν ὅλα τὰ περὶ αὐτὴν πολυάριθμα κράτη. Ἐκτοτε ἐντὸς 35 ἐτῶν ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης κράτη μετεβλήθησαν εἰς ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν εἰς ὑπηκόους τῆς Ῥώμης. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς καταλύσεως τῆς ἐλευθέρου ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Ἐκτοτε ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία παρεδόθη ἐπὶ ἓνα αἰῶνα εἰς τὰς αἰματηρὰς ἐπιθέσεις τῶν φατριῶν καὶ ἔμεινε μετέωρος μεταξὺ τῆς ἀδθαιρεσίας τοῦ ὄχλου καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ τῶν ἰσχυρῶν μέχρι τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλοι, εὐγενεῖς καὶ ἀγενεῖς, πλούσιοι καὶ πτωχοὶ εὗρον ἀνάπασιν ὑπὸ ἓνα δεσπότην, εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

1. Κάτων. Γράκχοι.

Ἡ συγκέντρωσις τῆς κυβερνήσεως τῆς χώρας εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν τῆς νέας εὐγενείας, ἡ ἔκλειψις τῆς ἀγροτικῆς τάξεως καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν ἠθῶν τῶν Ῥωμαίων ἐπέφεραν εἰς τὴν Ῥώμην μεγάλην ἀνατροπὴν. Οἱ εὐγενεῖς ἔπαυσαν πλέον νὰ κυβερνοῦν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κράτους. Εἶχον ἀνάγκην χρημάτων διὰ νὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὸν τρυφηλὸν βίον των καὶ διὰ τοῦτο μετεχειρίζοντο τὴν δύναμίν των διὰ νὰ πλουτοῦν. Ὁ λαὸς ἔπαυσε νὰ ἐργάζεται εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐπώλει τὴν ψῆφόν του εἰς τοὺς ὑποψηφίους. Οἱ στρατιῶται ἔπαυσαν νὰ μάχονται ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ ὑπηρετοῦν εἰς τὸν στρατὸν χάριν τοῦ μισθοῦ καὶ τῆς λείας, ἐπομένως ἔγιναν τυφλὰ ὄργανα τοῦ στρατηγοῦ.

Καὶ δὲν ἔλειψαν μὲν ἄνδρες ἀγαθοί, οἱ ὁποῖοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἐπαναφέρουν τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐργασίαν, τοὺς στρατιώτας εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ τοὺς εὐγενεῖς εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἰσότητα. Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι τῶν ἀπέβησαν μάταιαι. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ **Μάρκος Πόρκιος Κάτων**, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ ἦτο νέος ἀνὴρ, κατώρθωσε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Ἄλλ' ὅλοι οἱ ἐπὶ 60 καὶ πλέον ἔτη ἀγῶνές του πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἀρχαίων ἠθῶν ἀπέτυχον.

Τὴν ἀνόρθωσιν τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας δραστηριώτερον καὶ συστηματικώτερον ἐπεχείρησαν οἱ ἀδελφοὶ **Γράκχοι**, **Τιβέριος** καὶ **Γάιος**. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς ἐπιφανῆ οἶκον. Ὁ πατήρ των ἐχορημάτισε δήμαρχος, ὕπατος δις καὶ τιμητής, εἶχε δὲ λάβει σύζυγον τὴν θυγατέρα Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ Κορνηλίαν. Αὕτη, χηρεύσασα εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, ἀπέρριψεν ὅλας τὰς πρὸς γάμον αἰτήσεις καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, διὰ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν υἱῶν της Τιβερίου καὶ Γαίου

καὶ τῆς θυγατρὸς τῆς Σεμπρονίας, ἡ ὁποία κατόπιν ἔλαβε σύζυγον Ἀφρικανὸν τὸν νεώτερον.

Ὁ πρεσβύτερος **Τιβέριος Γράκχος**, σύμφωνα μὲ τὰς οἰκογενειακὰς του παραδόσεις, ὅταν ἔγινε δήμαρχος τὸ 133, ἀπεφάσισε νὰ θεράπευσῃ τὸ κακὸν τοῦ νὰ καλλιεργοῦνται μὲν οἱ ἀγροὶ διὰ δοῦλων, νὰ ὑπάρχουν δὲ εἰς τὴν Ῥώμην παρὰ πολλοὶ πολῖται ἄεργοι καὶ πειναλέοι. Εἰσήγαγε λοιπὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ νόμον ἀγροτικόν, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ δημόσιοι ἀγροί, τοὺς ὁποίους κατεῖχον οἱ εὐγενεῖς ἔπρεπε νὰ μοιρασθοῦν εἰς ὅλους τοὺς πτωχοὺς Ῥωμαίους πολίτας ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μὴ δύναται κανεὶς νὰ πωλήσῃ τὸ μερίδιόν του. Μόνον μικρὸν μέρος τῶν ἀγρῶν ἔπρεπε νὰ μείνῃ εἰς τοὺς εὐγενεῖς.

Εἰς τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου οἱ εὐγενεῖς ἀντέδρασαν μεγάλως. Ἐν τούτοις ὁ νόμος ἐψηφίσθη. Ὅταν ὅμως ὁ Τιβέριος ἐζήτησε νὰ ἐκλεχθῇ καὶ δευτέρου ἔτος δήμαρχος, οἱ εὐγενεῖς μὲ τοὺς ὀπαδοὺς των ὤρμησαν εἰς τὸν τόπον τῆς ψηφοφορίας καὶ ἐφόνευσαν τὸν Τιβέριον μὲ 300 φίλους του. Ἐν τούτοις οἱ συγκλητικοὶ δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀκυρώσουν τὸν νόμον. Κατώρθωσαν μόνον νὰ σταματήσουν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Τὸ ἔργον τοῦ Τιβερίου ἀνέλαβε νὰ φέρῃ εἰς πέρας μετὰ τινα χρόνον ὁ κατὰ ἑννέα ἔτη νεώτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ **Γάϊος Γράκχος**. Οὗτος, παρὰ τὰς ἀποτροπὰς τῆς μητρὸς του Κορνηλίας, ἠκολούθησε τὰ ἴχνη τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὅταν λοιπὸν ἔγινε δήμαρχος τὸ 122, πρῶτον μὲν ἀνενέωσε καὶ συνεπλήρωσε τὸν νόμον τοῦ ἀδελφοῦ του περὶ γαιῶν. Ἐπειτα ἐζήτησε νὰ δοθοῦν εἰς ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Ἀλλὰ τότε οἱ συγκλητικοὶ διέβιβλον τὸν Γάϊον εἰς τὸ πλῆθος, τοῦ ὁποίου τὰ δικαιώματα ἐθίγοντο μὲ τὸν τελευταῖον νόμον, καὶ κατώρθωσαν νὰ μὴ ἐκλεχθῇ δήμαρχος τρίτην φοράν, ἐπὶ τέλους δὲ κατέληξαν καὶ πάλιν εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Κατὰ τοῦτον ὁ Γάϊος ἠττήθη. Καὶ πολλοὶ μὲν, ἐκ τῶν ὀπαδῶν του ἐφρονεύθησαν, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ ἓνα δοῦλόν του νὰ τὸν φονεύσῃ διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ ζῶν εἰς χεῖρας τῶν ἀντιπάλων του.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ παρέμειναν κύριοι τῆς πολιτείας καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη κατήργησαν τὸν περὶ γαιῶν νόμον τῶν Γράκχων.

Τὰ σχέδια τῶν Γράκχων περὶ ἀνορθώσεως τῆς πολιτείας ἐναυάγησαν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι δὲν ἔπαυσαν. Εἰς τὸ

ἔξις ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ καὶ τῶν δημοτικῶν καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀποβλέπουν μόνον εἰς τοῦτο, πῶς νὰ κατέχουν εἰς χεῖράς των τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας.

2. Μάριος καὶ Σύλλας.

Γ. *Μάριος*. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γ. Γράκχου ἀρχηγὸς τῆς δημοτικῆς μερίδος ἔγινεν ὁ Γ. Μάριος. Οὗτος, ἄν καὶ κατήγετο ἐξ ἀγορῶν τῆς μικρᾶς πόλεως Ἀρπίνου, εἶχε διακριθῆ μέγχοι τοῦδε διὰ τὴν δραστηριότητα τοῦ χαρακτῆρός του καὶ τὰς ἐξόχους στρατιωτικὰς ἀρετὰς του. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀνεδείχθη κατὰ τὸν Ἰουγουρθικὸν πόλεμον, εἰς τὸν ὁποῖον τότε ἡ Ῥώμη εἶχε περιπλακῆ.

Ἰουγουρθικὸς πόλεμος. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν βασιλέα τῆς Νουμιδίας Μασσανάσην υἱὸς αὐτοῦ Μικίφας, ὅταν τὸ 119 ἀπέθνησκεν, εἶχεν ἀφήσει τὸ βασίλειόν του εἰς τοὺς δύο υἱοὺς του Ἀδέρβαλον καὶ Ἰέμφαλον καὶ εἰς τὸν ἀνεμιόν του Ἰουγούρθαν. Ἄλλ' ὁ τελευταῖος δολοφονήσας τοὺς ἐξαδέλφους του κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος ὀλοκλήρου τοῦ βασιλείου. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Τόση ὅμως ἦτο ἡ φιλοχρηματία καὶ ἡ διαφθορά τῶν Ῥωμαίων, ὥστε ὁ Ἰουγούρθας κατώρθωσε διὰ τῶν δωροδοκῶν του νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμον, εἰς μίαν δὲ μάχην καὶ νὰ νικήσῃ τοὺς Ῥωμαίους. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους τὸν Ἰουγουρθικὸν πόλεμον ἔφερεν εἰς πέρας (105) ὁ Γ. Μάριος, ὁ ὁποῖος εἶχε κατορθώσει τότε νὰ ἐκλεχθῆ ὑπάτος καὶ νὰ ἀνατεθῆ εἰς αὐτὸν ὁ πόλεμος οὗτος. Ὁ Ἰουγούρθας συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ καὶ ἔπειτα ἐρρίφθη εἰς τὸ δεσμοτήριον *τυλλιανόν*, ὅπου ἀπέθανεν ἐξ ἀσιτίας. Τὸ βασίλειόν του διηρέθη εἰς δύο. Τὸ δυτικὸν ἐδόθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μαυριτανίας Βόκχον, πενθερὸν τοῦ Ἰουγούρθα, ὁ ὁποῖος εἶχε παραδώσει αὐτὸν εἰς τὸν Μάριον, τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τινὰ νόθον ἀπόγονον τοῦ Μασσανάσου, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ εἶναι ὑποτελὴς εἰς τὴν Ῥώμην.

Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Ὅταν ὁ Μάριος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τοῦ Ἰουγουρθικοῦ πολέμου, νέον στάδιον δόξης ἠνοιχθῆ εἰς αὐτόν. Οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες, ἔθνη γερμανικά, εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ ἐληλάτησαν αὐτήν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐντὸς ὀκτώ ἐτῶν εἶχον χάσει πέντε

στρατούς εις τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν βαρβάρων τούτων. Ἐντρομοὶ δὲ ἐκ τούτου ἐφραντάζοντο, ὅτι ἤδη οἱ ἐχθροὶ ἐμελλον νὰ διαβοῦν τὰς Ἄλπεις. Ἐστράφησαν λοιπὸν εἰς τὸν Μάριον καὶ ἀπένειμαν εἰς αὐτὸν τὴν τιμὴν τεσσάρων συνεχῶν ὑπατειῶν, τὸ ὁποῖον εἰς οὐδένα μέχρι τοῦδε εἶχον κάμει.

Τὸν Μάριον εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐβοήθησε πολὺ ἡ τύχη. Οἱ βάρβαροι ἐχωρίσθησαν. Οἱ μὲν Κίμβροι ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, οἱ δὲ Τεύτονες πρὸς τὴν Β. βελγικὴν Γαλατίαν. Οὕτως ἔδωσαν καιρὸν εἰς τὸν Μάριον νὰ ἐτοιμασθῇ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἠθικὸν τοῦ στρατοῦ του. Ὅταν δὲ μετὰ δύο ἔτη οἱ βάρβαροι ἐτράπησαν πάλιν χωρισμένοι πρὸς τὰς Ἄλπεις, ὁ Μάριος ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τοὺς μὲν Τεύτονας παρὰ τὴν Αἰξ (102), τοὺς δὲ Κίμβρους παρὰ τὸν Πάδον (101). Εἰς τὸν Μάριον ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων ἀπένειμε θείας τιμᾶς. Αὐτὴ δὲ ἡ σύγκλητος συνήνεσε νὰ ἀνακηρυχθῇ τρίτος κτίστης τῆς Ῥώμης μετὰ τὸν Ῥωμύλον καὶ τὸν Κάμιλλον.

Συμμαχικὸς πόλεμος. Καὶ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἡ Ῥώμη ὀλίγον χρόνον ἠσύχασε. Μέχρι τοῦδε οἱ Ἰταλοὶ παρεῖχον εἰς τὴν Ῥώμην τοὺς στρατιώτας, διὰ τῶν ὁποίων αὕτη ἐμεγαλοῦργει. Καὶ ὁμως οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίζοντο αὐτοὺς ὡς ὑπηκόους. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Γράκχων οὗτοι εἶχον συλλάβει τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ παρεχωρεῖτο εἰς αὐτοὺς ἡ Ῥωμαϊκὴ ἰσοπολιτεία. Ἐν τούτοις ὅλαι αἱ πρὸς τοῦτο ἀπόπειραι ἀπετύγχανον ἐκ τῆς ἀντιδράσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἡ ὑπομονὴ τῶν Ἰταλῶν ἐξηντλήθη. Ἀπεφάσισαν νὰ ἐπαναστατήσουν κατὰ τῆς Ῥώμης (91). Ἀλλὰ μόνον τὸ ἥμισυ τῆς Ἰταλίας ἔλαβε τὰ ὄπλα. Οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς περιστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπρόφθασαν καὶ ἔδωσαν τὴν ἰσοπολιτείαν εἰς ὅλους ὅσοι δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Μὲ ὅλα αὐτὰ οἱ Ῥωμαῖοι μόλις μετὰ τρία ἔτη κατώρθωσαν νὰ καταβάλουν τὴν ἐπανάστασιν. Μετὰ τοῦτο ὁμως ἡ σύγκλητος ἔκρινε καλὸν νὰ δειχθῇ γενναιοτέρα καὶ μετὰ δύο ἔτη ἐκήρυξεν ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς Ῥωμαίους πολίτας (87).

Ὁ Σύλλας. Εἰς τὴν νίκην τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον εἶχε συντελέσει ἰδίως ὁ Σύλλας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκλεχθῆ ὑπατος τὸ τελευταῖον ἔτος αὐτοῦ,

Οὗτος κατήγετο ἐκ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Κορνηλιῶν. Κατὰ πρῶτον διεκρίθη εἰς τὸν ἰουγουρθικὸν πόλεμον καὶ εἰς τὸν

κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Γευτόνων. Κατὰ δὲ τὸν συμμαχικὸν εἰς αὐτὸν ἀνέθεσαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Καὶ τῶρα, μετὰ τὸ εὐτυχὲς πέρασ αὐτοῦ, εἰς αὐτὸν πάλιν οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἀνέθεσαν τὴν ἀρχιστρατηγίαν νέου πολέμου, ἐναντίον τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου.

Σύγκρουσις Μαρίου καὶ Σύλλα. Τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου τὴν ἀρχηγίαν ὁ Μάριος δὲν εἶχε ζητήσῃ, ὅχι διότι εἶχε κορεσθῆ ἢ φιλοδοξία του, ἀλλὰ διότι ὁ πόλεμος αὐτὸς δὲν τοῦ ἦτο ἀρεστός. Τώρα λοιπὸν δυσηρεστήθη, διότι δὲν ἀνέθεσαν εἰς αὐτὸν τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον ἀλλ' εἰς τὸν Σύλλαν. Ἐκίνησε λοιπὸν εἰς τὴν Ῥώμην στάσιν κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ κατώρθωσε νὰ ἀφαιρεθῆ ἡ στρατηγία ἀπὸ τὸν Σύλλαν καὶ νὰ δοθῆ εἰς αὐτόν. Μετὰ τοῦτο δὲ ἔστειλεν εἰς τὸ ἐν Καμπανίᾳ στρατόπεδον δύο ἀξιωματικούς του διὰ νὰ παραλάβουν τὸν στρατόν.

Οἱ στρατιῶται ὅμως ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Σύλλαν, διότι οὗτος τοὺς ἐπεριποιεῖτο περισσότερον. Ἐφόνευσαν λοιπὸν τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Μαρίου καὶ ἀπήτησαν παρὰ τοῦ Σύλλα νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴν ὕβριν, ἣ ὁποία προσήφθη εἰς αὐτόν.

Ὅντως ὁ Σύλλας μὲ τὸν στρατόν του, σπεύσας εἰς τὴν Ῥώμην, νικᾷ τὰ ἀντιταχθέντα εἰς αὐτὸν στίφη τοῦ Μαρίου καὶ γίνεται κύριος τῆς πόλεως. Ὁ Μάριος ἐκηρύχθη τότε ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐχθρὸς τῆς πατρίδος, ἀλλ' ἐπρόφθασε καὶ ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ καὶ πάλιν ἐπεκράτησαν, ὁ δὲ Σύλλας ἀνέλαβε τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον.

Α'. Μιθριδατικὸς πόλεμος. Ὁ βασιλεὺς τοῦ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μαύρης θαλάσσης ἑλληνικοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου **Μιθριδάτης** κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔγινε κύριος τῶν εἰς τὰ παράλια τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου ἑλληνικῶν χωρῶν, τῆς Κολχίδος εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, ἣ ὁποία δεσπόζει τοῦ Εὐξείνου νοτιοανατολικῶς. Μετὰ τοῦτο δὲ ἔστρεψε τὰ βλέμματά του εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐπωφεληθεὶς ἐκ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον περιπλακῆ οἱ Ῥωμαῖοι, προσέβαλε τὰ μικρὰ βασίλεια τῆς Παφλαγονίας, Καππαδοκίας καὶ Βιθυνίας καὶ ἐκυρίευσεν αὐτά. Ἐπειτα συνεννοήθη μὲ τοὺς Ἕλληνας τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν δυσηρεστημένοι ἕνεκα τῶν καταπιέσεων τῶν Ῥωμαίων δι-

οικητῶν καὶ προεκάλεσε τὴν ἐξόντωνσιν τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων Ῥωμαίων πολιτῶν, οἱ ὅποιοι ἀνήρχοντο, ὡς λέγεται, εἰς 80 χιλιάδας. Ὁ Μιθριδάτης κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγινε κύριος τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας, ἀπήλλαξε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τῶν φόρων ἐπὶ ὃ ἔτη καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Πέργαμον (88).

Ἄλλ' ὁ Μιθριδάτης δὲν ἠρέσθη εἰς ταῦτα. Ἔστειλε στρατὸν καὶ στόλον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα διὰ νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὅλαι αἱ νῆσοι, πλὴν τῆς Ῥόδου, καὶ αἱ παράλαι πόλεις ἐπανεστάτησαν ὅταν κατέπλευσεν εἰς αὐτὰς ὁ στόλος τοῦ Μιθριδάτου μὲ στρατηγὸν τὸν Ἀρχέλαον. Αὐταὶ αἱ Ἀθῆναι, αἱ ὅποια μέχρι τοῦδε ἦσαν πιστὰ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων, κατὰ προτροπὴν τοῦ φιλοσόφου Ἀριστίωνος ἀποστατοῦν, ἀνακηρύττουν αὐτὸν στρατηγόν, φρονεῦν ὅλους τοὺς εἰς τὴν πόλιν τῶν Ῥωμαίους καὶ δέχονται εἰς αὐτὴν φρουρὰν τοῦ Ἀρχελάου. Συγχρόνως στρατὸς τοῦ Μιθριδάτου διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ἔρχεται εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ γίνεται κύριος αὐτῆς.

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὸν Μιθριδάτην, ὅτε ὁ Σύλλας ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἠπειρὸν μὲ 30 χιλ. πεζοὺς καὶ 3 χιλ. ἵππεις. Ἀπὸ ἐκεῖ σπεύδει εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα καὶ πολιορκεῖ τὸν μὲν Ἀριστίωνα εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸν δὲ Ἀρχέλαον εἰς τὸν Πειραιᾶ. Μετὰ πολιορκίαν ἑνὸς ἔτους ἐκυρίευσεν τὰς δύο πόλεις. Ἐπειτα ὁ Σύλλας ἔσπευσεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου εἶχε φθάσει νέα μεγάλη στρατιὰ ἐξ Ἀσίας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν τοῦ Μιθριδάτου Ταξίλην. Ἐπίσης ἔσπευσε καὶ ὁ Ἀρχέλαος διαφυγὼν ἐκ τοῦ Πειραιῶς καὶ συνηνώθη μὲ τὸν Ταξίλην. Οἱ δύο στρατοὶ συνηντήθησαν παρὰ τὴν Χαιρώνειαν. Ἐδῶ οἱ Ῥωμαῖκοὶ λεγεῶνες (30 χιλ.) κατενίκησαν τοὺς τετραπλασίους Ἀσιάτας καὶ διεσκόρπισαν αὐτούς. Καὶ ἄλλη δὲ στρατιὰ τοῦ βασιλέως ἐλθοῦσα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἐπόμενον ἔτος, τὴν ἰδίαν τύχην ἔλαβε παρὰ τὸν Ὀρχομενόν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας ἐτρόπη εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ Μιθριδάτης, ὁ ὅποιος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ὑποστῆ ἄλλην ἤτιαν ἐκ μέρους ἄλλου Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, ἔσπευσε νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μὲ αὐτόν. Διὰ ταύτης ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ ὅλας τὰς κατακτηθείσας χώρας, νὰ παραδώσῃ 70 πλοῖα καὶ 300 τοξότας καὶ νὰ πληρώσῃ δύο χιλιάδας τάλαντα (84).

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας τὰς μὲν πόλεις, αἱ ὅποια προσεχώρη-

σαν εἰς τὸν Μιθριδάτην, κατεδίκασε νὰ πληρώσουν μεγάλας πολεμικὰς ἀποζημιώσεις, τὰς δὲ πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἔμειναν πισταὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἰδίως τὴν Ῥόδον ἀντήμειψε, τοὺς δὲ στρατιώτας του κατεπλούτισεν ἐκ τῆς ἀπέιρου λείας, τὴν ὁποίαν συνήθροισεν. Ἀμέσως δὲ ἔπειτα ἔσπευσε μὲ τὸν στρατὸν του εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐκάλει αὐτὸν ἡ ἔσωτερικὴ κατάστασις τῆς πόλεως.

Ἐπάνοδος καὶ θάνατος τοῦ Μαρίου. Ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Σύλλα ἐπωφεληθεὶς ὁ Μάριος εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καταρτίσας δὲ στρατὸν ἐξ Ἰταλῶν καὶ δούλων καὶ συνεννοηθεὶς μὲ τὸν ἕπατον Κίνναν γίνεται κύριος τῆς Ῥώμης.

Τὴν εἴσοδον τοῦ Μαρίου εἰς τὴν πόλιν ἐπηκολούθησε φοβὰρὰ σφαγὴ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν των ἐπὶ 5 ἡμέρας. Ὑπὸ τὴν βίαν δὲ τοῦ τρόμου, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσεν ὁ Μάριος, αὐτὸς μὲν γίνεται ἕπατος 7ην φορὰν, ὁ δὲ Σύλλας κηρύσσεται ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐχθρὸς τῆς πατρίδος καὶ ἡ διοίκησις τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀνατίθεται εἰς τὸν Μάριον.

Ἐν τῷ ὅμως ὁ Μάριος ἠτοιμάζετο νὰ πορευθῆ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀπέθανεν αἰφνιδίως (36), ἀφήσας τὴν Ῥώμην εἰς χεῖρας τοῦ θεοῦ του νιόυ, τοῦ νέου Μαρίου καὶ τοῦ συμμάχου του Κίννα. Οὗτοι ἐκυβέρνησαν τὴν πόλιν ἐπὶ τρία ἔτη

Δικτατορία τοῦ Σύλλα. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Σύλλας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Κίννας καὶ ὁ νέος Μάριος ἠθέλησαν νὰ φράξουν εἰς αὐτὸν τὴν ὁδόν. Ἄλλ' ὁ Σύλλας ἄλλους μὲν ἐκ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Κίννα καὶ τοῦ Μαρίου κατέστρεψε, τοὺς περισσοτέρους δὲ παρεπλάνησε προσελκύσας αὐτοὺς μὲ τὴν φήμην τῆς στρατηγικῆς του ἰκανότητος καὶ τῆς γενναιοδωρίας του καὶ ἔγινε κύριος τῆς Ῥώμης.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας ἔγινε ἀληθῆς μονάρχης εἰς τὴν Ῥώμην. Κατὰ πρῶτον ἐξεδικήθη τοὺς ἐχθρούς του. Πρὸς τοῦτο ἐδημοσίευσεν ἐπανειλημμένους καταλόγους αὐτῶν καὶ προεκήρυξεν ἀμοιβὴν εἰς τοὺς φονεῖς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, τὰς δὲ περιουσίας των ἐπώλησεν εἰς δημοπρασίαν. Τὰ μέτρα ταῦτα ὠνομάσθησαν **προγραφαί**. Ἐπὶ ἕξ μῆνας οἱ στρατιῶται τοῦ Σύλλα ἔσφαζον καὶ διήραζον, οἱ δὲ φίλοι του ἠγόραζον εἰς εὐτελεῖς τιμὰς τὰς περιουσίας τῶν προγραφομένων.

Ἐπειτα ὁ Σύλλας ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἰσόβιος δικτάτωρ ἀναδιωργάνωσε τὸ πολίτευμα καὶ ἔκαμεν αὐτὸ τελείως ἀριστοκρατικόν. Ἐκαμε τὴν σύγκλητον κυρίαρχον τοῦ κράτους

καὶ ἐστέρησε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τῆς δυνάμεώς της. Ὡσαύτως ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς δημάρχους τὸ δικαίωμα τῆς ἐνστάσεως καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπάτους τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἔκαμεν αὐτοὺς πολιτικοὺς ὑπαλλήλους. Τέλος ἀπέθεσε καὶ ὁ ἴδιος τὴν δικτατορίαν, διὰ νὰ μὴ κατέχη θέσιν ἀντικειμένην εἰς τὸ πολίτευμά του. Καὶ ὡς ἰδιώτης ὅμως μετὰ τοῦτο ἐξηκολούθει νὰ ἔχη εἰς χεῖράς του τὰ νήματα τῆς διοικήσεως.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησίν του ὁ Σύλλας ἀπέθανε τὸ 78 π. Χ.

3. Πομπήϊος καὶ Καῖσαρ.

Ὁ Σύλλας εἶχε πιστεύσει, ὅτι ἔθεσε πέρας εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Ἄλλ' ὅ,τι εἶχε πράξει, τὸ ἔπραξε μεταχειρισθεὶς τὴν βίαν. Κατέστρεψεν οὕτω τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν δύναμιν τῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ἠθέλε νὰ ἀναστηλώσῃ. Ἦτο λοιπὸν φυσικὸν κατὰ τὸ παράδειγμά του πᾶς, ὅστις εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του στρατὸν νικητὴν, νὰ θελήσῃ νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ῥώμην. Τὰ παράπονα δὲ τῶν μερίδων παροῖχον εὐλογον ἀφορμὴν. Τοῦτο καὶ συνέβη.

Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα, οἱ δημοκρατικοὶ μετὰ ἀρχηγὸν τὸν Λέπιδον συνήθροισαν ἔξω τῆς Ῥώμης στρατὸν καὶ ἀπήτησαν παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν δικαιωμάτων τῶν δημάρχων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύγκλητος ἀνθίστατο, ὁ Λέπιδος ἐβάδισε πρὸς τὴν Ῥώμην. Ἡ σύγκλητος τότε ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ Πομπηίου ὁ ὁποῖος καὶ ἐσταμάτησε τὸν Λέπιδον εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως. Ἄλλ' οὕτως ἡ Ῥώμη εἰς τὸν Πομπηίου εὔρε νέον κύριον.

Ὁ Πομπηίος. Ὁ Πομπηίος ἦτο πλούσιος, γενναῖος καὶ φιλόδοξος. Κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον μετὰ Μαρκίου καὶ Σύλλα εἶχε ταχθῆ μετὰ τὸ μέρος τοῦ Σύλλα καὶ εἶχεν ἀγωνισθῆ ἐπανειλημμένως ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐνεκα τούτου δὲ εἶχε λάβει παρὰ τοῦ Σύλλα τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ μεγάλου καὶ εἶχεν ἀποβῆ ἡ πρώτη προσωπικότης τῆς Ῥώμης μετὰ τὸν Σύλλαν.

Οὗτος λοιπὸν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα, παρουσιάσθη ὑπερασπιστὴς τῆς συγκλήτου. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι καὶ ὡς στρατηγὸς καὶ ὡς πολιτικὸς ἦτο μέτριος, προσέτι δὲ εἶχε χαρακτηριστὰ ἀσταθῆ καὶ διὰ τοῦτο μετέβαλλε πολλάκις πολιτικὰ φρονή-

ματα ἀποβλέπων εἰς τὸ ἀτομικόν του συμφέρον. Ἐκεῖ εἶχε τύχην ἑκτακτον. Ἐπεράτωσε τέσσαρας πολέμους, τοὺς ὁποίους ἄλλοι εἶχον ἐτοιμάσει καὶ συνεσώρευσεν ἐκ τούτων ἄπειρα πλούτη καὶ θριάμβους.

Ὁ πόλεμος ἐναντίον τοῦ Σερτωρίου. Εἷς ἐκ τῶν ὑπαρχηγῶν τοῦ Μαρίου, ὁ Σερτώριος μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Σύλλα εἶχε καταφύγει μὲ πολλοὺς ὀπαδοὺς του εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐκεῖ ἐκάλεσε τοὺς κατοίκους εἰς ἐλευθερίαν καὶ ἐσημάτισε ἰδιαίτερα κράτη. Κατήρτισε στρατὸν ἐξ ἐγγωρίων καὶ ἐκυβέρνα τὴν χώραν μὲ τὴν βοήθειαν συγκλήτου, ἣ ὁποία ἀπετελέσθη ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς Ῥωμαίους, οἱ ὁποῖοι εἶχον προγορηθῆ ὑπὸ τοῦ Σύλλα καὶ εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Ἐναντίον τοῦ Σερτωρίου εἶχε σταλῆ ῥωμαϊκὸς στρατός, ὁ ὁποῖος ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἠγωνίζετο πρὸς αὐτόν. Τώρα ἡ σύγκλητος ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πομπήϊον τὸν πόλεμον τοῦτον. Ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον οἱ Ἰσπανοί, δυσηρησθημένοι ἐκ τῆς αὐστηρότητος τοῦ Σερτωρίου ἐδολοφόνησαν αὐτόν. Ὡς ἦτο φυσικὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σερτωρίου, ὁ στρατὸς αὐτοῦ διεσκορπίσθη, ὁ δὲ Πομπήϊος ἐκέρδισεν εὐκόλον θρίαμβον (72).

Ὁ δουλικὸς πόλεμος. Δύο φορές μέχρι τοῦδε (135 καὶ 103) οἱ δούλοι εἰς τὴν Σικελίαν ἔνεκα τῆς κακῆς πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορᾶς εἶχον ἐπαναστατήσαι καὶ παρέστη ἀνάγκη νὰ σταλοῦν ῥωμαϊκὰ στρατεύματα διὰ νὰ τοὺς ὑποτάξουν. Τὸ 73 ἤρχισεν ὁμοία ἐπανάστασις τῶν δούλων καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Θρακὸς Σπαρτιάκου. Ἡ καθυπόταξις αὐτῶν εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὸν Κράσσον, ἓνα τῶν στρατηγῶν τοῦ Σύλλα, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνει πλουσιώτατος ἀγοράζων τὰς περιουσίας τῶν προγεγραμμένων. Ὁ Κράσσος ἐνίκησε καὶ διεσκόρπισε τοὺς δούλους.

Ὁ Πομπήϊος ἐπανήρχετο τότε ἐκ τῆς Ἰσπανίας μὲ τὸν στρατόν του. Καθ' ὁδὸν δὲ συνήνησεν ἓν μέρος ἐκ τῶν ἤδη ἠττηθέντων καὶ ἀπομακρυνομένων ἐκ τῆς Ῥώμης δούλων, τοὺς ὁποίους κατέσφαξεν. Ἐσπευσε λοιπὸν νὰ γράψῃ εἰς τὴν σύγκλητον, ὅτι εἶχε μὲν νικήσει ὁ Κράσσος τοὺς δούλους, αὐτὸς ὁμως ἀπέσπασε τὰς ῥίζας τοῦ πολέμου (71).

Πομπήϊος καὶ Κράσσος. Ἐκ τῆς καταστολῆς τῆς στάσεως τῶν δούλων ἡ Ῥώμη ἀνέπνευσεν. Ἀλλ' εἰς τὴν Ἰταλίαν ἤδη ὑπῆρχον δύο στρατηγοὶ νικηταί. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἦτο ἔτοι-

μος νὰ ἐκραγῆ, ἐὰν αἱ φιλοδοξίαι τῶν δύο στρατηγῶν συνεκρούοντο. Ἄλλὰ προελήφθη. Ὁ Πομπήτιος καὶ ὁ Κράσσος συνεννοήθησαν καὶ ἔγιναν καὶ οἱ δύο ὕπατοι (70). Ὁ Πομπήτιος ἐν συμφωνίᾳ μὲ τὸν Κράσσον ἐγκατέλειψε τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα καὶ ἐτάχθη μὲ τὴν δημοτικὴν. Κατήργησε τοὺς νόμους τοῦ Σύλλα καὶ ἐπανάφερε τὴν ἰσχὺν τῶν δημάρχων. Ἡ σύγκλητος ἐδέχθη τὰ πάντα, διότι οἱ στρατοὶ τῶν ὑπάτων ἐστρατοπέδουν πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης.

Ὁ πειρατικὸς πόλεμος. Οἱ δῆμαρχοὶ ἀνταμείβοντες τὸν Πομπήτιον ἐνήργησαν νὰ δοθοῦν εἰς αὐτὸν 50 πλοῖα καὶ 120 χιλ. ἄνδρες διὰ νὰ καθαρῶσιν τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τοὺς πειρατάς, οἱ ὁποῖοι ἐλυμαίνοντο αὐτὴν ἀπὸ τὰ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὀρμητήριά των. Ὁ Πομπήτιος κατώρθωσεν ἐντὸς τριῶν ἐτῶν νὰ καταστρέψῃ αὐτοὺς (67).

Ἐπὶ τοῦ πειρατικοῦ αὐτοῦ πολέμου κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ Κρήτη, διότι οἱ κάτοικοι αὐτῆς συνέπραττον μὲ τοὺς πειρατάς.

Β' Μιθριδατικὸς πόλεμος. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ πειρατικοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι ἀνέθεσαν εἰς τὸν Πομπήτιον νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Μιθριδάτης μετὰ τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει μὲ τὸν Σύλλα, δὲν ἠσύχασεν. Ἐσχημάτισε νέον στρατόν, κατέκτησεν ἐκ νέου τὰ μικρὰ βασίλεια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ προσέβαλε τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀσίας. Οἱ Ῥωμαῖοι τότε ἔπεμψαν ἐναντίον του τὸν Λούκουλλον (71). Οὗτος κατενίκησεν ἐπανειλημμένως τὸν Μιθριδάτην, ἔγεινε κύριος τοῦ κράτους του καὶ κατόπιν ἐνίκησε καὶ τὸν γαμβρόν του Τιγράνην βασιλέα τῆς Ἀρμενίας, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε καταφύγει ὁ Μιθριδάτης. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Λούκουλλος, ἐπειδὴ χάριν τῆς πειθαρχίας δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ λεηλατοῦν τὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ἐσυκοφαντήθη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀνεκλήθη. Ἐκ τούτου δὲ ἐπωφεληθεὶς ὁ Μιθριδάτης ἀνέκτησέ τὸ βασίλειόν του. Τότε ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ Πομπήτιος (66).

Τὸ ἔργον τοῦ Πομπηίου ὑπῆρξεν εὐκόλον, διότι ὁ Λούκουλλος εἶχε συντρίψει τὰς δυνάμεις τῶν δύο βασιλέων. Ὁ Μιθριδάτης κατενικήθη καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Κολχίδα ὅπου ἠτύοκτόνησεν, ὁ δὲ Τιγράνης ἐζήτησεν εἰρήνην.

Μετὰ ταῦτα ὁ Πομπήτιος ἐτακτοποίησε τὰ πράγματα τῆς

Ἀσίας ὡς ἐξῆς : Τὸ βασιλεῖον τῆς Συρίας μετέβαλεν εἰς ἐπαρχίαν ὤωμαϊκὴν. Ὁσαύτως ἐκ τῶν βασιλείων τοῦ Πόντου καὶ τῆς Βιθυνίας ἀλήρτισεν ἄλλην ἐπαρχίαν. Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐπέφερε τοὺς μικροὺς βασιλεῖς συμμάχους τῆς Ῥώμης. Μόνον οἱ Ἰουδαῖοι ἀντεστάθησαν, ἀλλ' ὁ Πομπήϊος ἐκυρίευσεν τὴν Ἱερουσαλήμ. Οὕτως ὄριον τοῦ ὤωμαϊκοῦ κράτους ἔγινεν ὁ Εὐφράτης.

Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Ὁ Κατιλίνας ἦτο εὐγενὴς, φιλόδοξος, φιλήδονος καὶ ἀνήθικος. Οὗτος ἐπειδὴ ἦτο κατάχρεως ἐκ τῶν ἀσωτειῶν του, ἐπεχείρησε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διὰ στίαςεως νὰ γίνῃ κύριος τῆς Ῥώμης, διὰ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὰς ὁρᾶξεις του. Ὁργάνωσε λοιπὸν συνωμοσίαν, ἣ ὁποία δεικνύει τὴν τότε ἀποσύνθεσιν τῆς Ῥώμης. Εἰς τὴν συνωμοσίαν ἔλαβον μέρος πλεῖστοι εὐγενεῖς ὅμοιοι μὲ τὸν Κατιλίαν καὶ πολλοὶ δυσηρεστημένοι μὲ τὴν τότε κατάστασιν, ὅπως οἱ παλαιοὶ στρατιῶται τοῦ Σύλλα καὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν προγραφέντων, οἱ ὁποῖοι ἔστερήθησαν τὰς περιουσίας των.

Εἰς τῶν ὑπάτων ἦτο τότε ὁ ῥήτωρ **Κικέρων**. Οὗτος μαθὼν τὰ τῆς συνωμοσίας ἔσωσε τὴν πόλιν μὲ τὸ σθένος, τὸ ὁποῖον ἀπέδειξε. Πρῶτον ἐνήργησε τὴν σύλληψιν καὶ θανάτωσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας ἐκτὸς τοῦ Κατιλίνα, ὁ ὁποῖος εἶχε φύγει ἐκ τῆς Ῥώμης. Ἐπειτα ἀπέστειλεν ἐναντίον τοῦ Κατιλίνα στρατόν. Παρὰ τὴν Πιστωρίαν τῆς Τυρρηνίας τὰ μὲν στίφη τοῦ Κατιλίνα ἐνίκηθησαν, αὐτὸς δὲ ἐφρονεῦθη (63).

Ὁ Κικέρων ὠνομάσθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου πατὴρ τῆς πατρίδος.

Ὁ Καῖσαρ καὶ ἡ πρώτη τριαρχία. Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα εἶχε κατασταλῆ, ὅταν ὁ Πομπήϊος ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ἀσίας. Οὗτος μεθυσμένος ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν του, διέλυσε τὸν στρατόν του. Ἀμέσως ὅμως ἐνόησε πόσον μέγα σφάλμα διέπραξεν. Ἡ σύγκλητος ἠρνήθη νὰ ἐλικυρώσῃ συνολικῶς τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα ἐν Ἀσίᾳ. Δυσηρεστημένος λοιπὸν ἐκ τούτου ὁ Πομπήϊος, ἀπεφάσισε νὰ συνεννοηθῆ μὲ τὸν παλαιόν του σύντροφον Κράσσον, ἐπίσης δυσηρεστημένον κατὰ τῆς συγκλήτου, διὰ νὰ γίνουν κύριοι τῆς πολιτείας. Ἡ συνεννόησις ἔγινε τῇ ἐπεμβάσει ἐνὸς νέου φιλοδόξου, τοῦ **Καῖσαρος**.

Ὁ Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Μαρίου καὶ γαμβρὸς τοῦ Κίννα, εἶχε δὲ γίνει ἤδη δημοφιλὴς διὰ τὴν ἐλευθεριότητά του καὶ εἶχεν ἐκλεχθῆ μέγιστος ἀρχιερεὺς. Τώρα ἐπεζῆται τὴν ὑπατείαν.

✱ Ὁ Πομπήϊος λοιπόν, ὁ Κράσσος καὶ ὁ Καῖσαρ συνεφώνησαν νὰ γίνουν κύριοι τῆς Ῥώμης καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπετέλεσαν ἔταιρείαν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη **τριαρχία**. Κατὰ τὰ συμφωνηθέντα δὲ ὁ Καῖσαρ ἔγινεν ὕπατος (59), αἱ πράξεις τοῦ Πομπηίου ἐπεκυρώθησαν καὶ ὁ Κράσσος ἀνέλαβε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Πάρθων. Διὰ νὰ προσελκύσουν τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ ἐνήφισαν ἀγροτικὸν νόμον, διὰ τοῦ ὁποίου παρεχωροῦντο γαῖαι εἰς ὅλους τοὺς πολίτας ὅσοι εἶχον τρία τέκνα. Ἡ σύγκλητος ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς ὅλα αὐτά. ἀλλ' ἀπέτυχεν, ὁ δὲ εὐγλωττότερος ὑπερασπιστὴς τῆς Κικέρων ἐστάλη εἰς ἔξορίαν. Μετὰ ταῦτα ὁ μὲν Κράσσος ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου πολεμῶν τοὺς Πάρθους ἐφονεύθη (53). Ὁ Πομπήϊος ὠνομάσθη ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ στρατοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀφῆκε τὴν Ῥώμην. Ὁ δὲ Καῖσαρ μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀρχῆς του ἐξήτησε τὴν διοίκησιν τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας. Εἰς αὐτὴν ἡ σύγκλητος ἐπρόσθεσε καὶ τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Γαλάτας. ✱

Ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Γαλατίαν ἐθεμελίωσε τὴν στρατιωτικὴν του δόξαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατέχει ἴσην θέσιν μὲ τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ἀννίβαν. Κατ' ἄρθωσαν πολεμῶν ἐπὶ 8 ἔτη (58—51) νὰ ὑποτάξῃ ὅλην τὴν Γαλατίαν καὶ νὰ προσθέσῃ αὐτὴν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Στρατιώτης ἀτρόμητος ἐβάδιζε πάντοτε ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του Προικισμένος δὲ μὲ μεγάλην ὀξύνοϊαν καὶ ἀποφασιστικότητα ἐγνώριζε νὰ λαμβάνῃ τὰς καλυτέρας θέσεις καὶ νὰ νικᾷ μὲ τὴν στρατιωτικὴν τακτικὴν καὶ τὴν πειθαρχίαν τῶν Ῥωμαίων, τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν Γαλατῶν.

Ὁ ὀκταετής οὗτος πόλεμος τοῦ Καίσαρος ἔχει καὶ παγκόσμιον σημασίαν. Δι' αὐτοῦ ὄχι μόνον προσετέθη εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ὁλόκληρον ἔθνος, τὸ τῶν Κελτῶν, τὸ ὁποῖον ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξελατινίσθη, ἀλλὰ καὶ ἠνοιχθῆ ἡ ὁδός, διὰ τῆς ὁποίας διεδόθη ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν Βρετανίαν καὶ τὴν Γερμανίαν.

Σύγκρουσις Πομπηίου καὶ Καίσαρος. ✱ Ὁ Πομπήϊος, μείνας μόνος εἰς τὴν Ῥώμην, κατ' ἄρθωσαν νὰ συνεννοηθῇ καὶ πάλιν μὲ τὴν σύγκλητον καὶ νὰ ἐκλεχθῇ μόνος ὕπατος μὲ πλήρη ἐξουσίαν. Ἀφ' οὗ δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγινε κύριος τῆς Ῥώμης, ἐνόμισεν ὅτι δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην τοῦ Καίσαρος. ✱ Ὁ λοιπὸν ὁ Καῖσαρ, νικητὴς τῶν Γαλατῶν, ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ εἰς Ῥώμην

διὰ τὴν ἐνεργήσῃ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν πράξεών του καὶ ζητήσῃ τὴν ὑπαταίαν, ὁ Πομπήϊος ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰ σχέδια του. Τῇ ἐνεργείᾳ του ἡ σύγκλητος παρήγγειλεν εἰς τὸν Καίσαρα νὰ διαλύσῃ τὸν στρατὸν του. Ὁ Καῖσαρ, ὁ ὁποῖος ἐστρατοπέδευεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ῥουβίκωνος, ὁρίου τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῶν ὄπλων ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ κερδίσῃ διὰ τῶν νομίμων μέσων. Διέβη τὸν Ῥουβίκωνα καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Ῥώμης (49). Ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο πλέον μεταξὺ δύο μερίδων, ἀλλὰ μεταξὺ δύο ἀνθρώπων. Ὁ Πομπήϊος, τοῦ ὁποῖου ὁ στρατὸς εὐρίσκετο εἰς τὴν Ἰσπανίαν, δὲν εἶχε τι νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τοὺς ἡσχημένους στρατοὺς τοῦ Καίσαρος. Ἐφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ σύγκλητος φοβουμένη τὸν νικητὴν ἠκολούθησε τὸν Πομπήϊον. Χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν ὁ Καῖσαρ, ἀφ' οὗ ἐπανεφέρεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν, σπεύδει εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἵνα, ὡς εἶπε, πολεμήσῃ στρατὸν χωρὶς στρατηγόν. Ἐκεῖ ἐντὸς 40 ἡμερῶν νικᾷ καὶ διασκορπίζει τοὺς στρατοὺς τοῦ Πομπηίου καὶ ὑποτάσσει ὅλην τὴν Ἰσπανίαν. Ἐπειτα κυριεύει κατόπιν λαμπρᾶς πολιορκίας τὴν Μασσαλίαν. Τέλος διελθὼν τὴν Ἀδριατικὴν ἐν πλήρει χειμῶνι σπεύδει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς συνάντησιν τοῦ Πομπηίου.

Μὲ τὸν Πομπηϊὸν συνεκρούσθη ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν **Φάροσαλον** τῆς Θεσσαλίας (48). Ἐκεῖ ὁ μὲν στρατὸς τοῦ Πομπηίου κατεστράφη καθ' ὀλοκλήριαν, αὐτὸς δὲ ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐδῶ κατὰ τὴν ἀποβίβασίν του ἐδολοφονήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου θέλοντος νὰ περιποιηθῇ τὸν νικητὴν.

Πρὶν ἐπανελθῆ εἰς τὴν Ῥώμην ὁ Καῖσαρ ἠθέλησε νὰ εἰρηνεύσῃ ὅλας τὰς χώρας, ὅπου ὑπῆρχον στρατοὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Πομπηϊόν. Κατὰ πρῶτον ἐπορεύθη εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐκεῖ ὁ Καῖσαρ δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ θέλητρα τῆς ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως Κλεοπάτρας διέταξε νὰ συμβασιλεύσῃ καὶ αὕτη μὲ τὸν ἀδελφόν της. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ βασιλέως ὅμως τότε ἐξηγέρθησαν ἐναντίον του καὶ ὁ Καῖσαρ εὐρέθη πολιορκημένος εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀλεξανδρείας μὲ τὸν ὀλίγον στρατὸν του. Κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτὴν ἐκάη καὶ ἡ περίφημος βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐκ τῆς πολιορκίας ὁ Καῖσαρ ἐσώθη μόνον, ὅταν ἤλθεν εἰς αὐτὸν βοήθεια ἐκ τῆς Ἀσίας. Τότε ἐπετέθη κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας τὴν Κλεοπάτραν.

Μετὰ τοῦτο ὁ Καῖσαρ ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ Φαρνάκης υἱὸς τοῦ Μιθριδάτου ἐπωφελοῦμενος ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου εἶχε κατακτήσει τὸν Πόντον καὶ εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Τὸν ἐναντίον αὐτοῦ πόλεμον ὁ Καῖσαρ ἐπεράτωσεν εἰς πέντε ἡμέρας, ἔγραψε δὲ περὶ τούτου εἰς τινα φίλον του τὸ περίφημον «*ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα*».

Μετὰ ταῦτα ὁ Καῖσαρ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀφ' οὗ δὲ ἐτακτοποιήσε τὰ ἐκεῖ πράγματα, ἐστράφη πρὸς τὴν Ἀφρικήν, ὅπου στρατηγοὶ τοῦ Πομπηίου, βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νουμιδίας Ἰόβα, εἶχον συναθροίσει μεγάλα στρατεύματα.

Ἐκεῖ κατετρόπωσεν αὐτοὺς παρὰ τὴν *Θάψον* (46). Τέλος τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐστράφη εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐκεῖ εἶχον συναθροισθῆ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν υἱῶν τοῦ Πομπηίου, Γναίου καὶ Σέξτου, τὰ λείψανα τῶν Πομπηϊανῶν. Κατετρόπωσε δὲ ταῦτα παρὰ τὴν *Μούνδαν*.

Δικτατορία τοῦ Καίσαρος. Κύριος τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ κόσμου ἤδη ὁ Καῖσαρ ὠνομάσθη, ὡς ὁ Σύλλας προηγουμένως, ἰσόβιος δικτάτωρ (46). Συγκεντρώσας δὲ εἰς ἑαυτὸν ὅλας τὰς μεγάλας ἀρχάς ἔγινεν ἀληθῆς βασιλεὺς χωρὶς νὰ ἔχη τὸ ὄνομα. Αἱ διαταγαὶ του εἶχον ἰσχὺν νόμου. Ἡ σύγκλητος περιορίσθη εἰς τὸ νὰ εἶναι, ὅπως ἐπὶ τῆς βασιλείας, ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα, ἠδὲξήθη δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν συγκλητικῶν δι' ἑκατὸν ἐπαρχιωτῶν.

Ὁ Καῖσαρ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς του ἐφρόντισε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. Ἀπῆλλαξε τὴν πόλιν ἀπὸ τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον συνεσωρεύθη ἐκεῖ, μοιράζων γαίας καὶ ἰδρῦων ἀποικίας. Εἰσήγαγε προσέτι περισσοτέραν δικαιοσύνην εἰς τὴν διοίκησιν καὶ περιορίσε τὰς καταχρήσεις τῶν δημοσιωνῶν. Τέλος μετερρῦθιμισε τὸ ἡμερολόγιον τῆ βοηθεία τοῦ ἐξ Αἰγύπτου Ἑλληνος Σωσιγένοῦς. Ἐν ᾧ πρὶν τοῦτο εἶχε μῆνας σεληνιακοὺς, τώρα ἔκαμεν αὐτὸ ἡλιακόν. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο ὠνομάσθη πρὸς τιμὴν τοῦ Καίσαρος *Ἰουλιανόν*. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὠνομάσθη καὶ ὁ ἔβδομος μὴν τοῦ ἔτους *Ἰούλιος*.

Ἡ δεσποτεία τοῦ Καίσαρος ὑπῆρξε πολὺ εὐπρόσδεκτος εἰς τὸν λαὸν ἕνεκα τῆς γλυκύτητος τοῦ χαρακτῆρός του. Καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀρχαίους ἐχθροὺς του, ὅσοι ὑπετάχθησαν, ἐσυγχώρησε καὶ ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς δημοσίας θέσεις. Ἦτο ἐν γένει ὁ Καῖσαρ δεσπότης εὐεργετικὸς. Ἀλλὰ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν εὐγενῶν ἦτο τύραννος. Οὗτοι λοιπὸν ἔκαμαν συνωμοσίαν διὰ νὰ τὸν φονεύ-

σουν. Ἀρχηγὸς τῶν συνωμοτῶν ἔγινεν ὁ Βροῦτος, ἀνὴρ ἐνάρετος καὶ ἀκέραιος καὶ μάλιστα ὑποχρεωμένος εἰς τὸν Καίσαρα· διότι τὸν εἶχε μεταχειρισθῆ ὡς υἱόν του. Κατὰ τὴν ὠρισμένην ἡμέραν οἱ συνωμόται περιεστοίχισαν τὸν Καίσαρα μόλις μετέβη

Εἰκ. 1. Ὁ Καίσαρ.

εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ ἤρχισαν νὰ τὸν κτυποῦν μὲ τὰ ἐγχειρίδια. Ὁ Καίσαρ ἐπ' ὀλίγον ἠμύνθη. Ὅταν ὅμως εἶδε μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν καὶ τὸν Βροῦτον, εἶπε τὸ περίφημον «καὶ σὺ Βροῦτε ;», ἐκαλύφθη μὲ τὴν τήβεννον καὶ ἔπεσε νεκρός (44).

4. Ὁκταβιανὸς καὶ Ἀντώνιος.

Ἡ δευτέρα τριαρχία. Ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος ἔρριψε τὴν Ῥώμην εἰς μεγάλην σύγχυσιν. Οἱ δολοφόνου τοῦ δικτάτωρος ἤθελον νὰ ἐπαναφέρουν τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα. Μετὰ τὸ ἔγκλημα

ἔξιπλθον ἐκ τῆς συγκλήτου καὶ ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς ἔλευθερίαν. Ἄλλ' ὁ λαὸς ἦτο κουρασμένος ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῆς ἀναρχίας. Ἐπομένως ἦτο εὐχαριστημένος μὲ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Καίσαρος, ἣ ὅποια εἶχε φέρει εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐτυχίαν. Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον ἠδιαφόρησεν εἰς τὸ κήρυγμα τῶν συνωμοτῶν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπέκρυπτε τὴν λύπην του διὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ δικτάτορος. Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἦσαν διστακτικοί. Ἐφοβοῦντο τὴν ἐμφάνισιν νέου τυράννου. Καὶ ὄντως αὕτη δὲν ἐβράδυνε. Ἀρχαῖός τις ἀξιωματικὸς τοῦ Καίσαρος, τότε δὲ ὕπατος, ὁ **Μάρκος Ἀντώνιος**, ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῆ ἐκ τῆς περιστάσεως.

Ἀλλὰ τὰ σχέδια τοῦ Ἀντωνίου ἐταράχθησαν ἐκ τῆς ἀφίξεως εἰς τὴν Ῥώμην τοῦ **Ὀκταβιανοῦ**, ἀνεψιοῦ καὶ θετοῦ υἱοῦ τοῦ Καίσαρος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν θάνατον τοῦ θείου του εὐρίσκειτο χάριν σπουδῶν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἦτο νεανίας 19 ἐτῶν, μικρὸς τὸ ἀνάστημα, ἀσθενικὸς καὶ δειλός. Ἄλλ' ὅμως ὑπὸ τὸν ἔξωτερικῶς καχεκτικὸν τοῦτον ἄνδρα ἐκρύπτετο μέγας καὶ τολμηρὸς πολιτικός. Κατ' ἀρχάς ἐκολάκευσε τὴν σύγκλητον καὶ πωλήσας τὰ κτήματά του διεμοίρασεν εἰς τοὺς παλαιοὺς στρατιώτας τοῦ Καίσαρος καὶ εἰς τὸ πλῆθος τὰ κληροδοτήματα, τὰ ὁποῖα ἄφηνεν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς διαθήκης του ὁ Καίσαρ. Ἡ σύγκλητος ἐπίστευσεν ὅτι εὗρεν εἰς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος θὰ ἀπῆλασεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου. Ὁ τελευταῖος οὗτος εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ τῆς Ῥώμης πρὸς καταδίωξιν τῶν συνωμοτῶν. Ἐκῆρξε λοιπὸν ἡ σύγκλητος τὸν Ἀντώνιον ἐκτὸς νόμου καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν τὴν καταπολέμησιν αὐτοῦ.

Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐνίκησε τὸν Ἀντώνιον. Οὗτος δὲ κατέφυγε πρὸς τὸν Λέπιδον, τὸν διοικητὴν τῆς Γαλατίας. Κατόπιν ὅμως ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος κατενόησαν, ὅτι εἶναι συμφέρον καὶ τῶν δύο νὰ συνενωθοῦν ἐναντίον τῆς συγκλήτου, ἣ ὁποία ἠνῶνει τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος. Τῇ μεσολαβήσει λοιπὸν τοῦ Λεπίδου ἴδρυσαν μὲ αὐτὸν διὰ πέντε ἔτη τὴν **δευτέραν τριαρχίαν** καὶ ἐμοίρασαν μεταξὺ των τὰς ἐπαρχίας.

Πρῶτον ἔργον τῶν τριάρχων ἦτο ἡ προγραφή τῶν ἐχθρῶν των. Ἐφρονεύθησαν 300 συγκλητικοὶ καὶ 2 χιλ. ἰππεῖς. Μετὰ τὰς σφαγὰς ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος διηυθύνθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ προσέβαλον τὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον εἶχον σχηματίσει ἐκεῖ οἱ συνωμόται Κάσσιος καὶ Βροῦτος. Τοῦς κατενίκη-

σαν δὲ εἰς διήμερον μάχην παρὰ τοῦς Φιλίππους, μετὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Βροῦτος ἠττοκτόνησε (42).

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀντώνιος ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ τὴν τιμωρῆσιν τὴν Αἴγυπτον, ἣ ὁποῖα εἶχε βοηθήσει τὸν Βροῦτον. Ἀλλὰ δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ θέλητρα τῆς βασιλείας Κλεοπάτρας ἐλησμόνησε τὰ καθήκοντά του εἰς τὰς ἡδονάς. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἀνέλαβε νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Δύσιν καὶ ὑπέταξε τὸν Σέξτον Πομπήϊον, υἱὸν τοῦ μεγάλου Πομπηίου, ὁ ὁποῖος κατέχων τὴν Σικελίαν εἶχε καταρτίσει ἰσχυρὸν στόλον καὶ εἶχε γίνεαι κύριος τῆς Μεσογείου.

Σύγκρουσις Ἀντωνίου καὶ Ὀκταβιανοῦ. Ὁ Λέπιδος ὁ τρίτος τρίαρχος εἰς ὅλα αὐτὰ δὲν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος. Ἐπὶ τέλους μάλιστα ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως. Ὡστε ἐν ἐνεργείᾳ παρέμειναν οἱ δύο φίλαρχοι. Ἀλλ' ὁ εἰς ἕκ τῶν δύο ἔπρεπε νὰ λείψῃ καὶ οὗτος ὑπῆρξεν ὁ Ἀντώνιος.

Ὁ Ἀντώνιος διαμένων εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἶχε σκεφθῆ νὰ ἰδρύσῃ αὐτοκρατορίαν ἀνατολικὴν πρὸς ὠφέλειαν τῆς Κλεοπάτρας καὶ νὰ χαρίσῃ εἰς τοὺς υἱούς της βασιλεία ἀσιατικά. Τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀντωνίου αὐτὴν ὁ Ὀκταβιανὸς μετεχειρίσθη ἐπιτηδεῖως διὰ νὰ ἐξεγείρῃ ἐναντίον του τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ῥωμαίων. Ἐνήργησε λοιπὸν νὰ ἀποφασισθῇ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Κλεοπάτρας.

Ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα τότε συνήθροισαν πολλὴν στρατὸν καὶ στόλον καὶ ἔσπευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ περιμένουν ἐκεῖ τὸν Ὀκταβιανόν. Παρὰ τὸ Ἄκκιον, εἰς τὴν εἵσόδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, συνηνητήθησαν οἱ στόλοι τῶν δύο ἀντιπάλων. Κατὰ τὴν σύγκρουσιν ὁ στόλος τοῦ Ἀντωνίου ἐνίκηθη καὶ ἡ Κλεοπάτρα ἐτράπη εἰς φυγὴν παρασύρουσα καὶ τὸν Ἀντώνιον (31). Ὁ Ὀκταβιανὸς τοὺς κατεδίωξεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐνίκησε τὸν Ἀντώνιον παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀντώνιος ἠττοκτόνησεν. Ἡ Κλεοπάτρα ἐπεχείρησε νὰ σαγηνεύσῃ καὶ τὸν Ὀκταβιανόν, ἀλλὰ μὴ δυνηθεῖσα ἐμιμήθη τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀντωνίου.

Ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἔκαμε τὴν Αἴγυπτον ἐπαρχίαν ὤμμαϊκὴν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην μόνος κύριος τοῦ κόσμου. Ἡ δημοκρατία εἰς τὴν Ῥώμην εἶχε λήξει.

Η ΑΥΤΣΚΡΑΤΟΡΙΑ

1. Ὀκταβιανὸς Αὐγούστος.

Ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἐγίνε κύριος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸν τίτλον τοῦ δικτάτωρος, διὰ νὰ μὴ ἐξεγείρῃ τὰ μίση, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐξεγείρει ὁ Καῖσαρ. Ἐλαβεν ὁμως πολλοὺς ἄλλους τίτλους, μὲ τοὺς ὁποίους συνεκέντρωσεν ὅλας τὰς

Εἰς 2. Ὁ Αὐγούστος

ἐξουσίας. Ὁ πρῶτος τῶν τίτλων τούτων ἦτο ὁ τοῦ **αὐτοκράτορος**, ὁ ὁποῖος ἐδείκνυε τὴν καταγωγὴν τῆς δυνάμεώς του, διότι οὕτως ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν οἱ νικηταὶ στρατηγοί. Ἐκτὸς τούτου εἶχε τὸν τίτλον τοῦ **δημάρχου**, ὁ ὁποῖος ἔκαμνεν αὐτὸν ἀπαραβίαστον, τὸν τοῦ **τιμητοῦ** καὶ κατόπιν τοῦ **ἐπόπτιου**

τῶν ἡθῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπέτρεπον εἰς αὐτὸν νὰ ἐκλέγη τοὺς συγκλητικούς καὶ νὰ ἐπαγρυπῆ ἐπὶ τῶν ἡθῶν τῶν πολιτῶν, τὸν τοῦ **προκρίτου τῆς συγκλήτου**, ὁ ὁποῖος ἔκαμνεν αὐτὸν κύριον τῶν διασκέψεων αὐτῆς καὶ τὸν τοῦ **μεγάλου ἀρχιερέως**, ὁ ὁποῖος ἔκαμνεν αὐτὸν ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας. Τέλος προσέλαβε καὶ νέον τίτλον, τὸν τοῦ **Αὐγούστου** (=σεβαστοῦ), ὁ ὁποῖος ἔδιδεν εἰς αὐτὸν ἱερὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Αὐγούστος λοιπὸν εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Ἄλλ' ὅλαι αἱ ἀρχαὶ ἐφαίνοντο ὅτι ὑπῆρχον, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας. Ἡ σύγκλητος ἐπρότεινε τοὺς νόμους, αἱ ἐκκλησίαι τοὺς ἐνήφιζον καὶ οἱ ἀρχόντες τοὺς ἐξετέλουν ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ. Αὐτὸς δὲ ὁ Αὐγούστος ἔβη ὅπως ὅλοι οἱ πολῖται. Ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰς ψηφοφορίας ὡς μέλος εἰς τὴν σύγκλητον καὶ κατόκει ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ μετρίαν οἰκίαν ἀνοικτὴν εἰς ὅλους.

Ὁ Αὐγούστος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς του ἐπεδίωξε νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐτυχίαν. Ἐπεχείρησεν ὡσαύτως νὰ ἡθικοποιήσῃ τοὺς πολῖτας καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς παλαιὰς θρησκευτικὰς καὶ οἰκογενειακὰς συνηθείας. Τέλος ἐγένευσεν ὅλην τὴν πόλιν ἀπὸ μνημεῖα.

Πρὸ πάντων ὅμως ὠφελήθησαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς αὐτοκρατορίας αἱ ἐπαρχίαι. Αὗται ἐπροφυλάσσοντο διὰ σειρᾶς φυσικῶν συνόρων, τοῦ Ῥήνου, τοῦ Δουνάβεως, τοῦ Εὐφράτου καὶ τῶν ἐρήμων τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Πέραν τῶν συνόρων αὐτῶν ἔζων λαοὶ βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι ἠτεῖλουν διαρκῶς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Αὐγούστος ἐφρόντισε νὰ κρατῇ τούτους πέραν τῶν συνόρων μὲ στρατὸν 400 περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν μοιρασμένων εἰς ὅλα τὰ ἐπικίνδυνα σημεῖα, ὅπου ἐσημάτιζον μόνιμα στρατόπεδα. Ἐπειτα αἱ ἐπαρχίαι δὲν κατεπέεζοντο πλέον, ὅπως πρὶν, ἀπὸ τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς προαίτωρας. Τώρα αὗται διοικῶνται ἀπὸ ὑπαλλήλους μὲ ὠρισμένον μισθόν, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται **ὑπαρχοὶ**. Οὗτοι διορίζονται ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλουν νὰ δίδουν λόγον διὰ τὰς πράξεις τῶν. Οἱ ἐπαρχιωταὶ ἐκτὸς τούτου ἔχουν δικαίωμα νὰ κάμνουν συνελεύσεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται ν' ἀπευθύνωνται ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Αὐτὸς ὁ Αὐγούστος ἔκαμε πολλὰ ταξίδια διὰ νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἐπαρχιωτῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτων παντοῦ ἐξετελέσθησαν μεγάλα ἔργα καὶ παντοῦ ὑπῆρχεν ἀσφάλεια. Οἱ ὑποτεταγμένοι λαοὶ ἀνεγνώριζον τὰ ἀγαθὰ

τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς δεσποτείας καὶ ὠνόμαζον αὐτὴν *ῥωμαϊκὴν εἰρήνην*.

Περισσότερον ὅλων ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς εἰρήνης ὠφελήθησαν αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοὺς μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους εἶχε ταχθῆ πάντοτε μὲ τὰς νικηθείσας μερίδας, διότι καὶ ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Ἀντώνιος αὐτὴν ἐξέλεξαν ὡς κύριον ὄρημητήριόν των. Οὔτε ὅμως ὁ Καῖσαρ οὔτε ὁ Ἀντώνιος, οὔτε ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἐνίκησαν, ἐτιμώρησαν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, διότι συνεμάχησαν μὲ τοὺς ἀντιπάλους των. Ἐσυγχώρησαν αὐτὰς χάριν τῆς δόξης τῶν προγόνων των καὶ τὰς εὐηργέτησαν μὲ δωρεάς, ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ ἔκτισεν ἐκ νέου τὴν

Εἰκ. 3. Στοὰ Ἀθηνᾶς ἀρχηγέτιδος.

Κόρινθον, ἣ ὁποία εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ Μομμίου. Ἰδίως ὅμως ἐπεριποιτήθη τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ὁ Ὀκταβιανός. Λιεμοίρασεν εἰς αὐτὰς τὸν σῖτον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀποταμιεύσει ὁ Ἀντώνιος, Ἰδρυσεν πλησίον εἰς τὸ Ἄκτιον εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης του λαμπρὰν πόλιν τὴν Νικόπολιν. Ἀνεκαίωσε καὶ ἐπροστάτευσε τὰς Πάτρας καὶ τὴν Κόρινθον καὶ τέλος ἀπεπεράτωσεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν στοὰν τῆς ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς, τῆς ὁποίας τὴν κατασκευὴν εἶχεν ἀρχίσει ὁ Καῖσαρ (λείψανα αὐτῆς σώζονται ἀκόμη ὀνομαζόμενα πύλη τῆς ἀγορᾶς).

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἡ Ἑλλὰς, ὅπως ὄλαι αἱ ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι, διοικεῖται ἀπὸ διοικητῆν, ὁ ὁποῖος

ἔδραν εἶχε τὴν Κόρινθον. Ἄλλ' αἱ ἀναπόφευκτοὶ καταπιέσεις τῶν Ῥωμαίων ἐπαλλήλων ἦσαν πολὺ μικρότεραι ἀπὸ τὰς συμφορὰς τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Ἐπομένως αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐκ τῆς μακρᾶς εἰρήνης ἀνέλαβον οἰκονομικῶς. Ἄλλως τε ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐν Κορίνθῳ διοικητοῦ δὲν ὑπήγετο ὅλη ἡ κυρίως Ἑλλάς. Αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη, τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακῶνων, τὸ Ἄργος, ἡ Ἐλάτεια, αἱ Θεσπιαί, ἡ Τανάγρα, ἡ Αἰτωλία, ἡ Ἀκαρνανία καὶ ἡ Θεσσαλία ἐθεωροῦντο ἐλεύθεροι καὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων. Ὡστε πραγματικῶς ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ Ῥωμαίου διοικητοῦ ὑπήγοντο μόνον αἱ πόλεις, ὅσαι εἶχον ἀγωνισθῆ τελευταῖον κατὰ τῶν Ῥωμαίων, δηλ. ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία καὶ αἱ σύμμαχοι αὐτῆς Βοιωτία καὶ Φωκίς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπαρχία αὐτὴ ὀνομάζετο **Ἀχαΐα**. Βεβαίως ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ αὐτονομία τῶν ἄλλων πόλεων δὲν ἦτο τελεία. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ διοικητοῦ ἐπενέβαινον πολλάκις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν πόλεων ἐκείνων. Ἄλλ' ὅπως δήποτε αὐταὶ δὲν ἐπλήρωνον τακτικὸν φόρον, δὲν κατείχοντο ἀπὸ ῥωμαϊκᾶ στρατεύματα καὶ ἐπειδὴ ἐπολιτεύοντο κατὰ τοὺς πατρίους νόμους διέσωζον τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Αὔγουστος ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν (14 μ. Χ) καὶ ἐτάφη εἰς μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἀκόμη σφύζεται καὶ ὀνομάζεται **μαυσώλειον** τοῦ Αὔγουστου. Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ ἀπεθεώθη δηλ. ἐκηρύχθη θεός. Τοῦτο ἀπ' αὐτοῦ πρώτου καθιερώθη δι' ὅλους σχεδὸν τοὺς αὐτοκράτορας.

2. Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὔγουστου αὐτοκράτορες.

Τιβέριος. Ὁ Αὔγουστος δὲν εἶχεν υἱούς. Εἶχε μόνον μίαν θυγατέρα τὴν Ἰουλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε νυμφεύσει μὲ τὸν παιδικὸν του φίλον Ἀγρίππαν. Τοῦτον ὁ Αὔγουστος προώριζεν ὡς διάδοχόν του. Ἀλλὰ ὁ Ἀγρίππας ἀπέθανε πρὸ αὐτοῦ. Ἔνεκα τούτου ὁ Αὔγουστος υἰοθέτησε τοὺς ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τῆς υἱοῦς τῆς συζύγου του Λιβίας, Δροῦσον καὶ Τιβέριον. Ἀλλ' ὁ Δροῦσος εἰς κάποιαν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Γερμανῶν ἀπέθανεν ἀφήσας δύο υἱούς, τὸν Γερμανικὸν καὶ τὸν Κλαύδιον. Ἐπομένως μόνος διάδοχος τοῦ Αὔγουστου ἀπέμεινεν ὁ Τιβέριος, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν χήραν θυγατέρα τοῦ Αὔγουστου Ἰουλίαν. Εἰς αὐτὸν λοιπόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἡλικίαν 59 ἐτῶν, περιῆλθεν ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὔγουστου

χωρίς καμμίαν αντίρρῃσιν. Ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ νέον πολίτευμα, διότι εἰς αὐτὸ ἐχρῶσταν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐημερίαν των.

Ὁ Τιβέριος κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο ὅτι κατεῖχε τὴν ἀρχὴν ἀκουσίως καὶ ἔκαμε μέτοχον τῆς κυβερνήσεως τὴν σύγκλητον. Τοὺς δὲ κυβερνήτας τῶν ἐπαρχιῶν ἐπετιῆρει αὐστηρῶς. Ἄλλ' ὁ κατ' ἀρχὰς τόσον ἐντιμος κυβερνήτης αἴφνης ἔγινε μανιώδης παρὰ φρων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνεψιοῦ του Γερμανικοῦ, τὸν ὁποῖον ἐλάτρευεν ὁ στρατός. Λέγουσι μάλιστα ὅτι ὁ Γερμανικὸς ἐδηλητηριάσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τινὰ ἐκστρατεῖαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐκτοτε ὁ Τιβέριος ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον καὶ ἤρρισε νὰ κυβερνᾷ τυραννικῶς. Ἰδίως ἔδειξε πολὺ μῖσος ἐναντίον τῶν εὐγενῶν. Καθ' ἐκάστην διέτασσε θανατώσεις αὐτῶν διὰ νὰ διαρπάζῃ τὰς περιουσίας των. Ἡ αἵματηρὰ αὕτη παραφροσύνη διήρκεσε μέχρι τοῦ θανάτου του (37). Ἄλλ' αἱ προγραφαὶ αὐτὰ προσέβαλλον μόνον τοὺς εὐγενεῖς, ὁ λαὸς καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἐκυβερνῶντο καλῶς καὶ ἐπομένως ἦσαν ἀδιάφοροι δι' αὐτάς.

Καλιγόλας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου ἡ αὐτοκρατορία περιήλθεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Γερμανικοῦ Καλιγόλαν. Οὗτος κατ' ἀρχὰς ἐδείχθη καλὸς ἡγεμὼν, ἀλλὰ πάσχων ἔξ ἐπιληψίας κατήνησεν ἐπὶ τέλους τελείως παράφρων. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλεία του ὑπῆρξε σειρὰ παραλογισμῶν, ἀκολασιῶν καὶ φόνων. Ἀπῆτει νὰ τὸν προσκυνοῦν ἀντὶ τοῦ Διὸς καὶ ὠνόμασε τὸν ἵππον του ὕπατον. Ἐλεγε δὲ συχνὰ ὅτι ἐλυπεῖτο, διότι ὁ ὁωμαϊκὸς λαὸς δὲν εἶχε μίαν κεφαλὴν διὰ νὰ τὴν ἀποκόψῃ μὲ ἓν κτύπημα. Ἐπὶ τέλους ὁ ἀρχηγὸς τῶν πραιτωριανῶν (τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς) Χαιρέας ἀπήλλαξε τὸν κόσμον ἀπὸ τὸν παράφρονα αὐτὸν (41).

Κλαύδιος. Ὁ Χαιρέας ἤθελε νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν δημοκρατίαν. Ἄλλ' οἱ στρατιῶται ἀντὶ χρηματικῆς ἀμοιβῆς ἀνεκλήρουσαν αὐτοκράτορα τὸν γέροντα ἀδελφὸν τοῦ Γερμανικοῦ Κλαύδιον. Ὁ Κλαύδιος διηθύνετο ὑπὸ τῶν γυναικῶν του καὶ τῶν ἀπελευθέρων του. Ἐδηλητηριάσθη δὲ ὑπὸ τῆς σύζυγου του Ἀγριππίνης, κόρης τοῦ Γερμανικοῦ, διὰ νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἔξ ἄλλου γάμου υἱὸς τῆς **Νέρων**, τὸν ὁποῖον ὁ Κλαύδιος εἶχεν υἰοθετήσει παραγκωνίζων τὸν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱὸν του Βρετανικόν(54).

Νέρων. Ἡ Ἀγριππίνα εἶχεν ἐλπίσει, ὅτι θὰ ἐβασίλευεν αὐτὴ ἔξ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ τῆς, ὁ ὁποῖος ἦτο μόνον 17 ἐτῶν. Ἄλλ' ὁ Νέρων ταχέως ἐζήτησε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν κηδεμο-

νίαν τῆς μητρός του. Ἡ Ἄγριππίνα τότε τὸν ἠπειλήσεν ὅτι θὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀναγόρευσιν ὡς αὐτοκράτορος τοῦ υἱοῦ τοῦ Κλαυδίου Βρεττανικοῦ. Ὁ δὲ Νέρων ἐνήργησε τὴν δηλητηρίασιν τοῦ Βρεττανικοῦ καὶ μετὰ τέσσαρα ἔτη τὸν φόνον καὶ αὐτῆς τῆς μητρός του. Ἐκτοτε πλέον τίποτε δὲν συνεκράτει τὸν ματαιόδοξον καὶ ὑποκριτὴν αὐτὸν ἡγεμόνα. Ἐφόνευσε τὴν σύζυγόν του Ὁκταβίαν, τοὺς διδασκάλους τοῦ στρατηγὸν Βοῦρον καὶ τὸν φιλόσοφον Σενέκαν καὶ πλῆθος ἄλλων ἐπιφανῶν πολιτῶν καὶ ἔξη μὲ τὸς ἀπελευθέρους τοῦ βίου ἀκόλαστον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν συνέβη εἰς τὴν Ῥώμην μεγάλη πυρκαϊά, ἡ ὁποία κατέστρεψε τὴν πόλιν. Ἐπειδὴ διεδόθη, ὅτι ἔγινε κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος, διὰ νὰ λάβῃ ἰδέαν τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας, ὁ Νέρων ἀπέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ διέταξε σφοδρὸν κατ' αὐτῶν διωγμὸν.

Ὁ Νέρων ἐφαντάζετο, ὅτι εἶναι μέγας καλλιτέχνης καὶ διὰ τοῦτο παρουσιάζετο δημοσίᾳ ὡς κιθαρωδός, αἰοιδός, ἀρματηλάτης διὰ νὰ χειροκροτῆται. Περιῆλθε τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τοὺς διαφόρους πανελληνίους ἀγῶνας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκέρδισεν 75 στεφάνους. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἐνθουσιασμένος ὁ Νέρων ἀπὸ τὰς νίκας τοῦ ἐκήρυξεν ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους. Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐληλάτησε τὴν Ἑλλάδα. Ἐφόνευσεν ἀναριθμήτους ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παῖδας διὰ νὰ κληρονομήσῃ τὰς περιουσίας των καὶ ἀπήγαγεν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων πόλεων πολλὰ ἔργα τέχνης διὰ νὰ στολίσῃ τὴν Ῥώμην. Τότε ὁ Νέρων ἐπεχείρησε καὶ τὴν διόρυξιν τοῦ ἰσμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἀλλ' ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐπιχείρησις δὲν ἐπροχώρησε πολὺ, διότι οἱ μηχανικοὶ ἐγνωμάτευσαν, ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ τῶν θαλασσῶν διαφορὰ ἐπιφανείας, ἕνεκα τῆς ὁποίας θὰ ἐκινδύνευε νὰ κατακλυσθῇ ἡ Αἴγινα.

Μετὰ 13 ἐτῶν βασιλείαν οἱ στρατιῶται τῶν συνόρων ἐστασίασαν ἐναντίον τοῦ Νέρωνος καὶ ἡ Ῥώμη ἠκολούθησε τὸ παραδείγμα των. Ὁ Νέρων ἔφυγεν εἰς τινὰ ἔπαυλιν τοῦ ὄπου ἠυτοκτόνησεν (68).

Οἱ διάδοχοι τοῦ Νέρωνος. Μὲ τὸν Νέρωνα ἐξέλιπον οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες. Οἱ ἐπαναστατήσαντες λεγεῶνες ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν **Γάλβαν**, 73 ἐτῶν. Ἐπειδὴ ὁμοῦς οὗτος ἠρνήθη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς πραιτωριανούς τὸ καθιερωμένον χρηματικὸν δῶρον, οἱ πραιτωριανοὶ ἐφό-

νευσαν αὐτὸν καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν φίλον τοῦ Νέρωνος **᾽Οθωνα**. Συγχρόνως ὅμως ὁ στρατὸς τοῦ ᾽Ρήνου ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν τοῦ **Βιτέλλιον**. Οὗτος ἐπῆλθε κατὰ τοῦ ᾽Οθωνος, ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ κατέλαβε τὴν ἀρχήν. Ἄλλὰ καὶ ὁ Βιτέλλιος δὲν ἔχαρη πολὺ τὴν νίκην του. Ὁ στρατὸς τῆς ᾽Ανατολῆς ἐπέβαλεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν τοῦ **Βεσπασιανὸν** (70), ὁ δὲ Βιτέλλιος ἐφρονεύθη.

Μὲ τὸν Βεσπασιανόν, ὁ ὁποῖος ἔγινε ἀρχηγὸς νέας δυναστείας, τῆς τῶν Φλαβίων, ἐπῆλθεν ἡ εἰρήνη εἰς τὴν ᾽Ρώμην.

3. Οἱ Φλαβιοί.

Βεσπασιανός. Ὁ Βεσπασιανός, υἱὸς εἰσπράκτορος τῶν φόρων, εἶχε φθάσει εἰς τὰ ἀνώτατα στρατιωτικὰ ἀξιώματα μὲ τὴν ἀξίαν του. Καὶ ἀφ' οὗ ἔγινε αὐτοκράτωρ ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι ἀπλοῦς, ἐργατικὸς καὶ οἰκονόμος. Ἀναδιωργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὁποῖα εἶχον φθάσει εἰς ἐλεεινὴν θέσιν ἕνεκα τῆς παραφροσύνης τοῦ Νέρωνος, καὶ ἀποκατέστησε τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐλευθερία, ἡ ὁποία ἐπετροπή εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ Νέρωνος, ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ἀρχίσουν πάλιν εἰς αὐτὴν αἱ ἐμφύλιοι διενέξεις, ὁ Βεσπασιανὸς ἔκαμε καὶ πάλιν αὐτὴν ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν. Ἀφῆκεν ὅμως τὴν αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν εἰς τὰς πόλεις, ὅσαι εἶχον αὐτὰς ἐπὶ Αὐγούστου. Ὁ Βεσπασιανὸς ἀπέθανεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου τῷ 79 μ. Χ.

Τίτος. Ὁ υἱὸς τοῦ Βεσπασιανοῦ Τίτος ἐβασίλευσε μόνον δύο ἔτη. Ἦτο δίκαιος καὶ ἀγαθός, συνήθιζε δὲ νὰ λέγῃ ὅτι ἔχασε τὴν ἡμέραν του, ὅταν δὲν εἶχε λάβει τὴν εὐκαιρίαν νὰ κάμῃ κολήν τινα πράξιν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔγινε ἡ περίφημος ἐκρηξις τοῦ Βεζουβίου, ἐκ τῆς ὁποίας κατεχώσθησαν αἱ πόλεις Ἡράκλειον, Πομπηία καὶ Σταβία. Αἱ πόλεις αὗται ἀνασκαφεῖσαι δεικνύουσι ζωντανὸν ὅλον τὸν ῥωμαϊκὸν βίον.

Δομιτιανός. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Τίτον ἀδελφὸς τοῦ Δομιτιανὸς κατὰ τὰ 13 πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του δὲν ἦτο κακὸς αὐτοκράτωρ. Οὐδέποτε αἱ ἐπαρχαί ἦσαν εὐτυχέστεραι. Ἄλλὰ μετὰ τὸ 93 ἀνεκαλύφθη συνωμοσία κατὰ τῆς ζωῆς του καὶ ἔκτοτε ἔγινε καχύποπτος, σκληρὸς, ἄδικος καὶ ιδιότροπος. Ἐπὶ τέλους ἀπέθανε δολοφονηθεὶς (96), εἰς δὲ τὴν κατὰ τῆς ζωῆς του συνωμοσίαν εἶχε λάβει μέρος καὶ αὐτὴ ἡ σύζυγός του.

4. Οἱ Ἄντωνίνοι.

Νέρβας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ ἐξέλιπε καὶ ὁ οἶκος τῶν Φλαβίων. Ἡ σύγκλητος τότε ἐξέλεξεν αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν συγκλητικὸν Νέρβαν. Ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς υἱοθεσίας κατορθώθη νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον σειρά λαμπρῶν αὐτοκρατόρων ἡ ὁποία ὀνομάζεται **δυναστεία τῶν Ἄντωνίνων.**

Τραϊανός. Πρῶτος τοιοῦτος αὐτοκράτωρ ὑπῆρξεν ὁ ὑπὸ τοῦ Νέρβα υἱοθετηθεὶς Τραϊανὸς (98). Οὗτος ἦτο ἄριστος στρατηγὸς καὶ ἄριστος κυβερνήτης. Ἀπέκρουσε τοὺς Δάκας ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοὺς Πάρθους ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου. Ἀπέδωκεν εἰς τὴν σύγκλητον τὰς παλαιὰς τῆς τιμᾶς. Κατεσκεύασε μεγάλα ἔργα καὶ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐλαβε μέτρα πρὸς ἐνθάρρουνσιν τοῦ ἔμπορίου, τῆς γεωργίας τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Καὶ τέλος ἴδρυσεν πρῶτος ἴδρυμα, εἰς τὸ ὁποῖον πτωχοὶ παῖδες ἀνετρέφοντο καὶ ἐξεπαιδεύοντο δαπάναις τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Τραϊανὸς ὡσαύτως ἀνεδείχθη εἰς ἕκ τῶν εὐεργετῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅχι μόνον ἐπλήρωσε τὰς ἑλληνικὰς πόλεις διαφόρων εὐεργεσιῶν, ἀλλὰ καὶ ἠῤῥξῃσε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλευθέρων πόλεων. Διὰ ταῦτα δὲ οἱ Ἕλληνες ἀνέθεσαν ἀνδριάντα αὐτοῦ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν.

Ἀδριανός. Τὸν Τραϊανὸν ἀποθανόντα τὸ 117 διεδέχθη ὁ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς Ἀδριανός. Οὗτος ἦτο αὐτοκράτωρ φιλειργηνικός. Ὁργάνωσε τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους καὶ συνενώσας τὰ ἀπὸ αἰῶνων ἐκδεδομένα ὑπὸ τῶν προαιτέρων διατάγματα κατήρτισεν ἓνα κώδικα, ὁ ὁποῖος ὀνομάσθη **διηγενεὲς διάταγμα**· καλλιτέχνης δὲ ὢν, λόγιος καὶ περιηγητῆς ἀκαταπόνητος διέτρεξεν ὅλον τὸν κόσμον μὲ ἀκολουθίαν ἀρχιτεκτόνων ἀνορθῶνων ἐρείπια καὶ ἰδρῶν μνημεῖα.

Ἰδίως ἐκόσμησε μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα πολλὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, τὰ Μέγαρα, τὴν Κόρινθον, τὴν Μαντίνειαν, τὰς πόλεις τῆς Φωκίδος, τὰς πόλεις τῆς Ἀχαΐας καὶ περισσότερον ὅλων τὰς Ἀθήνας. Ταύτας ἐπεσκέφθη πέντε φορὰς, τρεῖς δὲ φορὰς διέτριψεν εἰς αὐτὰς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὅχι ὡς αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ὡς πολίτης Ἀθηναῖος καὶ πολυειδῶς εὐηργέτησεν. Ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων διὰ χρηματικῶν δωρεῶν καὶ ἐτησίων διανομῶν σίτου, ἐβράβευσε διὰ τι-

μῶν καὶ δωρεῶν τοὺς τότε ἐν Ἀθήναις φιλοσόφους καὶ σοφιστὰς καὶ ἔκτισεν εἰς τὴν πόλιν ὠραῖα κτίσματα. Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἀνηγέρθη ἔδω ναὸς Ἡρας καὶ Διὸς πανελληνίου, ἱερὸν κοινὸν εἰς ὅλους τοὺς θεοὺς, γυμνάσιον καὶ μεγαλοπρεπὴς στοὰ ἔξ 120 κίωνων μὲ βιβλιοθήκην (λείψανα αὐτῆς σφύζονται παρὰ τὴν παλαιὰν ἀγορὰν). Ἐκτὸς τούτων νοτιοανατολικῶς τῆς ἀκροπόλεως παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἴλισοῦ ἔκτισε νέαν ὁμώνυμόν του πόλιν, ὧς μαρτυρεῖ ἡ ἐκεῖ σφζομένη ἀψίς (πύλη Ἀδριανοῦ) μὲ τὰς ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφάς, καὶ ἀπετελείωσε τὸν εἰς τὸ ἴδιον μέ-

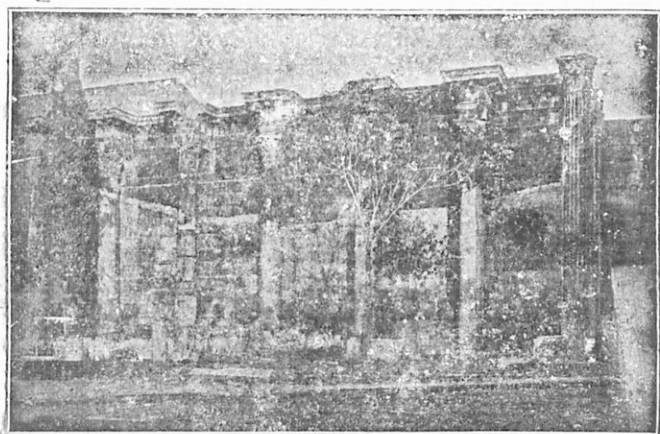
Εἰκ. 4, Ὁ Ἀδριανός.

ρος ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου θεμελιωθέντα ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τοῦ ὁποίου ἀκόμη σφύζονται κιόνες τινες καὶ μέρος τῶν θεμελίων τειχῶν τοῦ περιβόλου. Καὶ τέλος κατεσκευάσε τὸ ἀκόμη καὶ σήμερον ὑπάρχον ἀδριανεῖον ὑδραγωγεῖον.

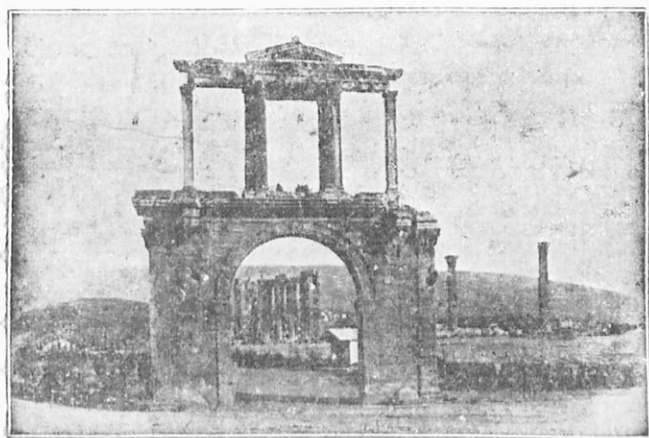
Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής. Τὸν Ἀδριανόν, ἀποθανόντα τὸ 138, διεδέχθη ὁ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής. Οὗτος ἔγινε τόσον περίφημος διὰ τὴν ἀρετὴν του, ὥστε ἀπὸ τὸ ὄνομά του ὠνομάσθη ὅλη ἡ σειρὰ τῶν λαμπρῶν τούτων αὐτοκρατόρων. Ἐξέλεξε δὲ καὶ διάδοχον ἀντάξιόν του τὸν Μάρκον Αὐρήλιον.

Μάρκος Αὐρήλιος. Οὗτος ἦτο φιλόσοφος, ἐξηκολούθησε δὲ

καὶ ὡς αὐτοκράτωρ νὰ ἐφαρμόζη τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας.
Ἐπῆρξεν ἀγαθός, φιλόανθρωπος καὶ ἀφιλοκερδῆς καὶ ἐπροστά-
τευσε τοὺς δούλους δι' εὐεργετικῶν νόμων. Πρὸς δὲ τὴν Ἑλλάδα

Εἰκ. 5. Στοὰ βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.

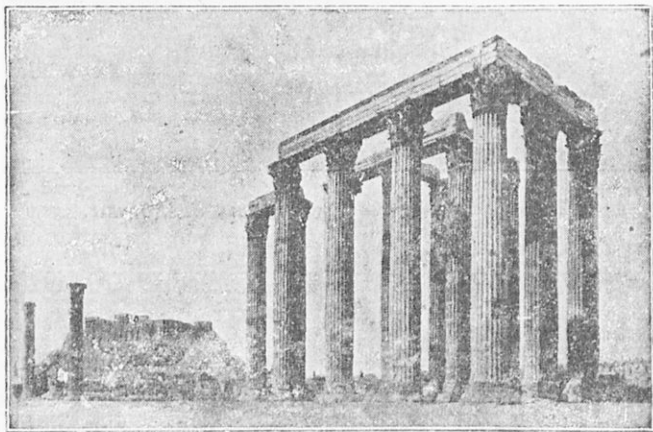
Εἰκ. 6. Ἀψὶς τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.

ἔδειξεν ἑξαιρετικὴν εὐνοίαν. Πολλαὶ πόλεις αὐτῆς ἐκηρύχθησαν
ἐλεύθεραι, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκυβερνήθησαν μὲ μεγάλην ἐπιείκειαν.

Ἄλλ' ὡς ἔξ εἰρωνείας τῆς τύχης ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ὁ ὁποῖος

ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἠγάπα τὰ βιβλία, ὑπεχρεώθη νὰ ζῆ εἰς τὰ στρατόπεδα. Ἦναγκάσθη νὰ ὑπεραστίσῃ τὸ κράτος του ἀπειλούμενον εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Εὐφράτην καὶ ἀπέθανεν ἐν ἐκστρατείᾳ εἰς τὴν Βιέννην (180).

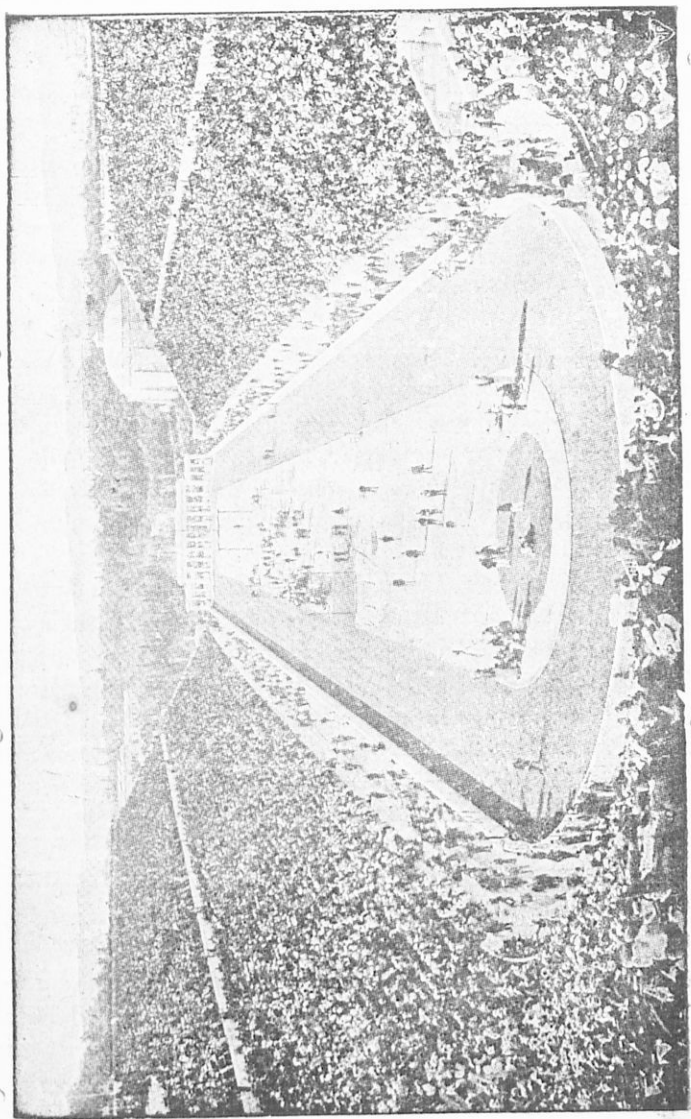
Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων ἔζησεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ περίφημος διὰ τὸν πλοῦτόν του καὶ τὴν ἐλευθεριότητά του Ἀθηναῖος φιλόσοφος **Ἡρώδης Ἀττικὸς**. Τούτου ὁ πατὴρ εἶχεν εὔρει θησαυρὸν εἰς τὴν οἰκίαν του. Τὸν θησαυρὸν τοῦτον ὁ Ἡρώδης μετεχειρίσθη διὰ νὰ στολίσῃ καὶ τὴν Ἑλλάδα ὅλην, ἀλλ' ἰδίως τὰς Ἀθήνας, μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα. Κατεσκεύασεν εἰς πλείστας πόλεις τῆς Ἑλλάδος ὕδραγωγεία καὶ ἄλλης πρακτικῆς χρή-

Εἰκ. 7. Ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις.

σεως ἔργα, προσέτι δὲ εἰς τὴν Κόρινθον ᾠδεῖον, εἰς τοὺς Δελφοὺς στάδιον καὶ εἰς τὰς Θερμοπύλας λουτρόα. Εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας κατεσκεύασε τὸ παναθηναϊκὸν στάδιον ἐκ λίθου πεντελησίου (τὸ σημερινὸν στάδιον ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν θεμελίων ἐκείνου δαπάνῃ τοῦ ὁμογενοῦς Γ. Ἀβέρωφ) καὶ εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ὑποφείας τῆς ἀκροπόλεως μεγαλοπρεπὲς ᾠδεῖον, τοῦ ὁποίου ἡ ὄροφὴ ἦτο ἐκ κέδρου.

Κόμμοδος. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος διέπραξε τὸ σφάλμα παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἀντωνίνων νὰ ἀφήσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν του Κόμμοδον. Οὗτος ὑπῆρξε τύραννος αἵματηρὸς καὶ ἀπέθανε δολοφονηθεὶς (197).

Είχ. 8. Τὸ Στάδιον.

5. Οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῶν Ἀντωνίνων.

Ὁ Αὐγούστος εἶχε περιβάλλει τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος μεζώνην στρατιωτικὴν ἀποτελούμενην ἐκ σειρᾶς μονίμων στρατοπέδων διὰ νὰ ἀναχαιτίσῃ τοὺς βαρβάρους, οὕτω δὲ ὁ λοιπὸς κόσμος ζῆ ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐτυχίᾳ. Ἄλλ' ἡ εὐτυχία αὐτὴ ἔθετεν εἰς πειρασμὸν τοὺς ἀπλήστους λείας βαρβάρους. Ἐνεκα τούτου οὗτοι δὲν ἔπαυον νὰ προσβάλλουν τὰ ῥωμαϊκὰ σύνορα. Οἱ περισσότερον ἐπικίνδυνοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν οἱ Γερμανοὶ εἰς τὸν Ρῆνον, οἱ Κουάδοι καὶ οἱ Μαρκομάννοι (Βοημοὶ) εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν, οἱ Δᾶκες εἰς τὸν κάτω Δούναβιν καὶ οἱ Πάρθοι εἰς τὸν Εὐφράτην. Οἱ πόλεμοι ὅθεν ἐξηκολούθησαν καὶ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἦσαν πλέον κατακτητικοί, ἀλλ' ἀμυντικοί.

Οἱ εἰς τὸν Ρῆνον πόλεμοι. Ἐπὶ Αὐγούστου ὁ στρατηγὸς Δροῦσος διαβὰς τὸν Ρῆνον κατέκτησεν ὅλην τὴν μέχρις Ἀλβίου χώραν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ διάδοχός του Οὐάρος περιεκυκλώθη εἰς τὸν Τευτοβούργιον δρυμὸν ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Ἀρμινίου καὶ κατεσφάγη μετ' ἑσπερίας.

Τὴν καταστροφὴν τοῦ Οὐάρου ἐξεδικήθη ἐπὶ Τιβερίου ὁ στρατηγὸς Γερμανικός, ὁ ὁποῖος κατενίκησε τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἠρήμωσε τὴν χώραν των. Οἱ Γερμανοὶ ἔκτοτε ἔμειναν ἡσυχοὶ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Νέρωνος. Ἀλλὰ τότε ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὰς ταραχάς, αἱ ὁποῖαι ἐπεκράτησαν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἤρχισαν πάλιν νὰ εἰσβάλλουν εἰς αὐτήν. Ὁ Δομιτιανὸς (81—90) τοὺς κατεπόλεμησεν. Ἐκεῖνος ὅμως, ὁ ὁποῖος εἰρήνευσε τὴν χώραν, εἶναι ὁ Τραϊανός. Οὗτος διὰ διαφόρων ὀχυρωματικῶν ἔργων ἐπὶ τοῦ Ρῆνου ἠνάγκασε τοὺς Γερμανοὺς νὰ ἡσυχάσουν.

Οἱ εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν πόλεμοι. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου οἱ Κουάδοι καὶ οἱ Μαρκομάννοι, λαοὶ τῆς Βοημίας, ὤρμησαν κατὰ τῆς Ἰταλίας. Ὁ τρόμος εἰς τὴν Ρώμην ὑπῆρξε μέγας. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπώλησε καὶ αὐτὰ τὰ αὐτοκρατορικὰ κοσμήματα χάριν τῆς στρατολογίας καὶ ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ. Ἐπὶ τέλους τοὺς ἀπέκρουσε καί, ἵνα τοῦ λοιποῦ ἐπιβλέπῃ αὐτούς, ὠχύρωσε τὴν πόλιν τῆς Βιέννης.

Οἱ εἰς τὸν κάτω Δούναβιν πόλεμοι. Πέραν τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν σημερινὴν Τρανσυλβανίαν καὶ Ρουμανίαν ἔζη λαὸς ἄγριος, οἱ Δᾶκες. Οὗτοι εἰσέδυσαν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ Δομιτιαν-

νοῦ. Ὁ Τραϊανὸς ἀπεράσισε νὰ ἐπιτεθῆ κατ' αὐτῶν. Ὁ πόλεμος διήρκεσε 5 ἔτη (101—106). Ἡ πρωτεύουσα τῶν Δακῶν ἐκυριεύθη, ὁ βασιλεὺς τῶν Δακῶν ἠττοκτόνησεν, ἡ δὲ χώρα τῶν ἔγινε ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ἐδῶ ὁ Τραϊανὸς ἐγκατέστησε πολλοὺς ἀποίκους Ῥωμαίους, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν τὸ ὄνομά των καὶ τὴν γλῶσσάν των εἰς τὸν σημερινὸν ῥουμανικὸν λαόν.

Οἱ εἰς τὴν Ἀνατολὴν πόλεμοι. Οἱ Πάρθοι διαρκῶς ἐζήτουν νὰ διαβοῦν τὸν Εὐφράτην. Εἶχον νικήσει τὸν Κράσσον καὶ ἔπειτα τὸν Ἀντώνιον. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐνικῶντο δὲν ἀπεθάρρυνοντο. Οἱ Ῥωμαῖοι λοιπὸν διαρκῶς εὐρίσκοντο εἰς πόλεμον μὲ αὐτούς. Ὁ Βεσπασιανός, ὁ Τραϊανός καὶ ὁ Μάρκος Αὐρηλῖος ἐπολέμησαν ἐναντίον των. Ἡνύονον ὅμως τοὺς Πάρθους καὶ αἱ πολλαὶ ἐπαναστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ἡ σπουδαιότερα τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ τῶν Ἰουδαίων. Οὗτοι ἐνικήθησαν ἐπὶ Βεσπασιανοῦ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τίτου. Τότε ἐκυριεύθη ἡ Ἱερουσαλὴμ κατόπιν πολιορκίας, ὁ δὲ Ἰουδαϊκὸς λαὸς κατεδικάσθη εἰς διασποράν.

6. Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κομμόδου ἐπηκολούθησεν εἰς αἰὼν ἀδιεξόδου συγχύσεως. Οἱ αὐτοκράτορες εἶχον συνήθειαν νὰ δίδουν τὴν ἡμέραν τῆς ἀνακηρύξεώς των χρηματικὴν δωρεάν εἰς τοὺς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι τοὺς ἀνεκήρυττον. Οἱ στρατοὶ λοιπὸν ἠθελον ἕκαστος νὰ ἀνακηρύξῃ αὐτὸς τὸν αὐτοκράτορα διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν δωρεάν. Ἐνεκα τούτου ἀνεκηρύσσοντο συγχρόνως πολλοὶ αὐτοκράτορες. Μεταξὺ αὐτῶν ἐπηκολούθουν ἔπειτα πόλεμοι καὶ ἐπὶ τέλους αὐτοκράτωρ παρέμεινεν ὁ τελευταῖος ἐπιζήσας. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἀναρχίαν αὐτὴν ἡ αὐτοκρατορία ἐξηθροῦτο καὶ τὰ σύνορα ὑπεχώρουν εἰς τὰς ἐφόδους τῶν βαρβάρων. Ἡ περίοδος αὕτη ὠνομάσθη **στρατιωτικὴ ἀναρχία** (193—270).

Διάδοχος τοῦ Κομμόδου ὑπῆρξεν ὁ **Περίναξ**, υἱὸς ξυλεμπόρου. Τοῦτον εἶχον ἐκλέξει οἱ πραιτωριανοί, ἀλλ' οἱ ἴδιοι μετὰ τρεῖς μῆνας τὸν ἐφόνευσαν, διότι εὕρισκον αὐτὸν πολὺ ἀσθηρόν.

Μετὰ τοῦτον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἐξετέθη εἰς πλειστηριασμόν. Ἀνεκηρύχθη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ **Δίδιος Ἰουλιανός**, ὁ ὁποῖος προσέφερε τὰ περισσότερα, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τὸ ὑποσχεθὲν ποσὸν ἐφονεύθη μετὰ δύο μῆνας.

Συγχρόνως οἱ στρατοὶ τῆς Βρετανίας, τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Συρίας ἀνεκίηραν ἕκαστος ἓνα αὐτοκράτορα καὶ ἐβάδιζον πρὸς τὴν Ῥώμην. Ὅλων τούτων ἐπεκράτησεν ὁ **Σεπτίμιος Σεβῆρος**. Οὗτος ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ πολὺ ἐνεργητικός. Ἀποκατέστησε τὴν τάξιν εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς τὰ σύνορα καὶ κατεπολέμησε τοὺς Πάρθους καὶ τοὺς Σκώτους.

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ **Καρακάλλας** ἦτο πολὺ ἀκόλυστος. Ἄλλ' ὅμως ἐπ' αὐτοῦ χάριν ἀξίσεως τοῦ φόρου τῶν κληρονομιῶν, τὸν ὁποῖον ἐπλήρωνον μόνον οἱ Ῥωμαῖοι πολῖται, ἐξεδόθη διάταγμα ἀπονέμον τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους τῆς αὐτοκρατορίας.

Μετὰ τὸν Καρακάλλον ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ Ἰδετῆς τις συγγενὴς αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη **Ἐλεγάβαλος**, διότι πρὶν ἦτο ἱερεὺς εἰς τὴν Συρίαν τοῦ Θεοῦ Ἐλ Γαβὰλ (ἡλίου). Οὗτος ἔζη βίον θηλυπρεπῆ. Ἐνεδύετο ὡς γυνὴ καὶ περιεκυκλοῦτο ἀπὸ κουρεῖς καὶ χορευτᾶς. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἐφρονεύθη ὑπὸ τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς.

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν **Ἀλέξανδρος Σεβῆρος** ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ φιλόσοφος καὶ καρτερικός, ἀλλ' ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Θρακῆς ἀξιωματικοῦ **Μαξιμίνου**, ὁ ὁποῖος καὶ ἔλαβε τὴν θέσιν του, ἀλλὰ δὲν ἠξιώθη νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Τόση δὲ ἦτο ἡ τότε ἐπικρατήσασα σύγχυσις, ὥστε ἐπὶ τινα χρόνον (254—268) ὑπῆρχον συγχρόνως εἰς διάφορα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας 29 αὐτοκράτορες. Ἐκ τούτου ἡ ἐποχὴ αὕτη ὠνομάσθη **ἐποχὴ τῶν τριάκοντα τυράννων**.

7. Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας τὰ σύνορα τοῦ κράτους ἢ ἔμμενον ἀφρούρητα ἢ ἐφρουρουῦντο ἀπὸ τοὺς χειροτέρεους στρατοῦς. Ἐκ τούτων ἐπωφελήθησαν οἱ βάρβαροι διὰ νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

Γερμανικαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν Γερμανοὶ διῆλθον τὴν Ἑλβετίαν καὶ ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν μέχρι Μεδιολάνου καταστρέφοντες τὰ πάντα κατὰ τὴν διάβασίν των.

Ὡσαύτως οἱ Φράγκοι, οἱ ὁποῖοι κατόικουν εἰς τὸν κάτω ῥοῦν τοῦ Ῥήνου, διεπέρασαν τὸν ποταμὸν τοῦτον, ἐληγλάτησαν ὅλην τὴν Γαλατίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Οἱ Γότθοι ἐλθόντες ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Βιστουάλα ἐπέρασαν τὸν Δούναβιν καὶ ἐληλάτησαν τὴν Μοισίαν (σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν) καὶ τὴν Θράκην (251). Ἐκτοτε δὲν ἔπαυσαν σχεδὸν κατ' ἔτος νὰ ἐπέρχονται καὶ νὰ λεηλατοῦν τὰς χώρας αὐτάς, ὡς καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίαν. Τὸ 267 δὲ προσθέτως μὲ ἄπειρα πλοιάρια μικρὰ κατέλαβον τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσόπολιν, εἰσέπλευσαν εἰς τὴν Προποντίδα, ὅπου καὶ κατέστρεψαν τὴν Κύζικον καὶ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου διεπέρασαν εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ἐληλάτησαν τὰς ἀκτὰς αὐτοῦ. Μία δὲ μοῖρα αὐτῶν κατέστρεψε πολλὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐκυρίευσεν τὰς Ἀθήνας.

Τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα τότε ἔσωσεν ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς **Δέξιππος**, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄρχων εἰς τὰς Ἀθήνας. Αὐτὸς κατόρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ δύο χιλιάδας περίπου πολίτας καὶ νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς Γότθους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Ἀττικὴν, ἄλλοι μὲν διὰ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ διὰ ξηρᾶς. Ὅσοι ἔφυγον διὰ ξηρᾶς κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἐξεγεροθέντων ἤδη ἄλλων Ἑλλήνων, ἐπὶ τέλους δὲ κατεστράφησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τοῦ ἐπελθόντος κατ' αὐτῶν ὁωμαϊκοῦ στρατοῦ. Καὶ ὅσοι ἔφυγον διὰ θαλάσσης τὴν ἰδίαν τύχην ἔλαβον, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ ὁωμαϊκοῦ στόλου.

Καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν ὅμως αὐτὴν οἱ βάρβαροι δὲν ἤργησαν νὰ ἐπανέλθουν. Τὸ 270 καὶ πάλιν ἐπανῆλθον διὰ θαλάσσης καὶ ἐληλάτησαν τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου. Ἀλλὰ οἱ περισσότεροι κατεστράφησαν, ἄλλοι μὲν ἀπὸ τὸν ὁωμαϊκὸν στόλον, ὅσοι δὲ ἀπεβιβάσθησαν εἰς διάφορα μέρη καὶ ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους καὶ ἀπὸ τὸν ὁωμαϊκὸν στρατόν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Περσῶν. Τὸ βασίλειον τῆς Παλμύρας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰῶνος οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Ἀρταξέρξου τινός, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζετο ὅτι κατήγετο ἀπὸ τὸν τελευταῖον βασιλεῖα Δαρεῖον, ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Πάρθων, κατέλυσαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ ἵδρυσαν τὸ δεύτερον Περσικὸν κράτος. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀρταξέρξου Σαπῶρ ἤρχισεν ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων σειρὰν μακρῶν πολέμων. Διέβη εἰς τὴν Συρίαν, ἠγματοῦσεν αὐτὸν τὸν τότε αὐτοκράτορα Βαλεριανόν, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε νὰ τὸν σταματήσῃ, καὶ ἐληλάτησε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν.

Ἡ αὐτοκρατορία τότε ἐσώθη ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Παλμύρας Ὀδέναθον, ὁ ὁποῖος ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν Περσῶν ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως αὐτοὺς καὶ τοὺς κατεδίωξε μέχρι τῆς Κτησιφῶντος (262).

Ἡ Παλμύρα ἦτο πόλις τῆς Ἀραβίας ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν, ἡ ὑπηρεσία δὲ αὐτῆ, τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς τῆς Ὀδέναθος προσέφερεν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, τὴν ἀνύψωσε πολὺ. Ὁ Ὀδέναθος ἀνεκηρύχθη στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐτιμήθη μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀυγούστου καὶ τοῦ Καίσαρος.

Ἡ διαδεχθεῖσα αὐτὸν σύζυγός του **Ζηνοβία**, ἡ ὁποία ὑπῆρξε πολυθρόλητος διὰ τὸ κάλλος, τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν της, ἐσκέφθη νὰ ἀναστηλώσῃ τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν. Εἶχε σύμβουλον καὶ ὑπουργὸν τὸν Ἑλληνα τὴν καταγωγὴν, τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα Λογγῖνον. Ἐπωφεληθεῖσα λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἐξάρθρωσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους κατώρθωσε νὰ γίνῃ κυρία ὅλης τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν περισσοτέρων χωρῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία εἰς τὴν Ῥώμην εἶχε λήξει, ἀνῆλθον δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες. Ἐν τῷ λοιπὸν ἡ Ζηνοβία ἐμελέτα νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος της εἰς τὴν λοιπὴν Μ. Ἀσίαν, ἐξεστράτευσεν ἐναντίον της ὁ αὐτοκράτωρ Ἀῤρηλιανός. Τὰ στρατεύματα τῆς Ζηνοβίας ἐνίκηθησαν ἐπανειλημμένως, ἡ δὲ Παλμύρα μετὰ μικρὰν πολιορκίαν ἐκυριεύθη. Καὶ ὁ μὲν Λογγῖνος ἐθανατώθη, ἡ δὲ Ζηνοβία ἀπήχθη εἰς τὴν Ῥώμην, διὰ νὰ κοσμήσῃ τὸν θρόνον τοῦ νικητοῦ αὐτοκράτορος. Ὀλίγον ἀργότερα ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἐπανάστασιν ἡ Παλμύρα κατεστράφη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ οἱ κάτοικοί της ὅλοι ἐσφάγησαν.

8. Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες.

Μετὰ τὴν στρατιωτικὴν ἀναρχίαν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον ἀναγορευθέντες ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἀπληθυνέρωσαν τὸ κράτος ἀπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἀποκατέστησαν εἰς αὐτὸ τὴν τάξιν. Ὅλοι αὐτοὶ ἦσαν στρατηγοὶ ἐξ Ἰλλυρίας, ἐκ τῆς ὁποίας ἐστρατολόγοῦντο οἱ καλύτεροὶ στρατοὶ τῆς Ῥώμης, καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάζοντο **Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες**.

Τοιοῦτος ὑπῆρξε πρῶτος ὁ **Κλαύδιος**, ὁ ἐπονομασθεὶς γοιθικός. Οὗτος νικήσας δύο φορές τοὺς Γότθους, οἱ ὁποῖοι εἶχον

εἰσβάλει εἰς τὸ κράτος, ἀπεμάκρυνεν αὐτοὺς πέραν τοῦ Δουνάβειος (268—270). Μετὰ τὸν Κλαύδιον ἀποθανόντα ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῶν λεγεόνων ὁ **Αὐρηλιανὸς** (270—275). Οὗτος κατεπόλεμησε τοὺς Φράγκους καὶ τὴν βασιλίссαν τῆς Παλμύρας Ζηνοβίαν, περιέβαλε δὲ τὴν Ῥώμην μὲ τείχος τεράστιον, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη **αὐρηλιανόν**.

Ὁ διάδογός του **Πρόβος** (276—282) ὡσαύτως κατώρθωσε νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Ῥώμην ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Φράγκων καὶ τῶν ἄλλων γερμανικῶν λαῶν. Ἔνεκα τῆς ἀσθηρότητός του ὅμως πρὸς τοὺς στρατιώτας ἐδολοφονήθη ὑπ' αὐτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πρόβου ἐπηκολούθησαν τρία ἔτη ἐμφυλίων ταραχῶν καὶ ἐπὶ τέλους ἔγινεν αὐτοκράτωρ ὁ **Διοκλητιανὸς** (285—305), στρατηγὸς ἐκ Δαλματίας. Οὗτος ἦτο υἱὸς δούλων, διελθὼν δὲ δι' ὅλων τῶν στρατιωτικῶν βαθμῶν εἶχε γίνεи διοικητὴς τῶν πραιτωριανῶν καὶ ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον. Εἰς τοῦτον ὀφείλεται ὁ νέος ὄργανισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ **τετραρχία**.

Ἡ αὐτοκρατορία, αὐξηθεῖσα μὲ νέας ἐπαρχίας εἰς τὴν Ἄνατολὴν καὶ τὸν Δούναβιν καὶ εἰς τὴν Βρεττανίαν, ἀπετέλει κράτος ἀπέραντον, δύσκολον πρὸς φύλαξιν καὶ διοίκησιν. Ἡ δυσκολία δὲ αὐτὴ ἠϋξάνετο ἐκ τῆς ἐλλείψεως μέσων συγκοινωνίας. Ἡ διαίρεσις λοιπὸν τῆς αὐτοκρατορίας διὰ τὴν ἄμυναν καὶ τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἦτο ἐπιβεβλημένη.

Πρὸς τοῦτο ὁ Διοκλητιανὸς ἐξέλεξεν ὡς συνάροντα τὸν ἀρχαῖον συναγωνιστὴν του **Μαξιμιανόν**. Οἱ δύο οὗτοι αὐτοκράτορες ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Ἀυγούστου καὶ ἐγκατεστάθησαν, ὁ μὲν Διοκλητιανὸς εἰς τὴν ἐν τῇ Ἄνατολῇ Νικομήδειαν, ὁ δὲ Μαξιμιανὸς εἰς τὸ ἐν τῇ Ἀύσει Μεδιόλανον. Ἡ Ῥώμη ὡς πρωτεύουσα ἐγκατελείφθη, διότι οἱ αὐτοκράτορες ἔπρεπε νὰ εἶναι πλησίον τῶν ἀπειλουμένων συνόρων. Ἀλλὰ καὶ οὕτω διηρημένη ἡ αὐτοκρατορία ἦτο ἀκόμη δυσδιοίκητος. Προσέλαβον λοιπὸν δύο βοηθοὺς, οἱ ὁποῖοι προωρίζοντο καὶ ὡς διάδοχοι αὐτῶν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ εἰς αὐτοὺς ἔδωκαν τὸν τίτλον τοῦ Καίσαρος. Τοιοῦτοι ἔγιναν ὁ **Κωνσταντίος** ὁ **Χλωρὸς** καὶ ὁ **Γαλέριος**. Καὶ εἰς μὲν τὸν Κωνσταντίνον ὤρισθη ὡς ἔδρα ἡ Ἀυγούστα Τριβηρῶν (παρὰ τὸν παραπόταμον τοῦ Ῥήνου Μωσέλαν), εἰς δὲ τὸν Γαλέριον τὸ Σίρμιον (παρὰ τὸν Σαῦον ποταμόν, πλησίον τοῦ Βελιγραδίου). Ὑπῆρχον λοιπὸν τέσσαρες δεσπότηι, δύο

Αὔγουστοι καὶ δύο **Καίσαρες**, μὲ τέσσαρας κυβερνήσεις καὶ τέσσαρας πρωτευούσας. Εἰς ὅλους ὅμως ἐπέβαλλε τὴν θέλησίν του ὁ πρῶτος Αὔγουστος καὶ εἰς αὐτὸν ἐπεφυλάχθη τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγη τοὺς Καίσαρας. Αὐτὴ ἡ διαίρεσις, ἡ ὁποία ὀνομάζεται **τετραρχία**, ἐπέφερεν ὁμολογουμένως τὴν εἰρήνην τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν συνόρων.

Ἄλλὰ δὲν ἠρκέσθη εἰς ταύτην ὁ Διοκλητιανός. Συγχρόνως μετέβαλε τελείως τὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος. Κατήργησε δηλ. τοὺς ἀκόμη σφριζομένους τύπους τῆς ἐλευθέρου πολιτείας. Ἡ ἀρχὴ δὲν ἀνατίθεται πλέον ἔστω καὶ κατὰ τύπους ὑπὸ τοῦ δήμου εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐκλέγει αὐτοδικαίως τὸν διάδοχόν του.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν εἰρήνευσίν αὐτῆς ὁ Διοκλητιανός ἔπεισε τὸν συνάροντα Μαξιμιανὸν νὰ παραιτηθοῦν, διὰ νὰ ἴδουν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νέου συστήματος τῆς διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας.

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

1. Τὸ πολίτευμα.

Ἡ αὐτοκρατορία εἰς τὴν Ῥώμην δὲν ἐγκατεστάθη δι' ἐπαναστάσεως ὀλιγικῆς. Τὸ ὄνομα τῆς δημοκρατίας δὲν κατηργήθη. Ἄλλ' ἡ ἐξουσία, ἡ ὁποία πρὶν ἦτο μοιρασμένη εἰς πολλὰ πρόσωπα, τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἡ ὁποία ἐδίδετο μόνον δι' ἓν ἔτος, τώρα εἶναι συγκεντρωμένη ἰσοβίως εἰς ἓνα μόνον ἄνδρα, τὸν **αὐτοκράτορα**. Αὐτὸς προϊστάται τῆς συγκλήτου, στρατολογεῖ καὶ διευθύνει τοὺς στρατούς, ἐπιβάλλει φόρους, εἶναι ἀνώτατος δικαστής, ἀνώτατος ἀρχιερεὺς καὶ ἔχει ὅλην τὴν δύναμιν τῶν δημάρχων. Αὐτὸς τέλος ἀντιπροσωπεύει τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν, ὁ ὁποῖος παρεχόμενος εἰς αὐτὸν ὅλην τὴν δύναμίν του. Εἶναι ἐπομένως ὄχι βεβαίως κατὰ τύπους ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἀπόλυτος ἄρχων, ἐφ' ὅσον ζῆ.

Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ ἡ σύγκλητος ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ ἐξετάζει καὶ κρίνει τὸν βίον του. Ἐὰν ἀποδοκιμασθῆ, ὅλα του αἱ πράξεις ἀκυροῦνται, τὰ ἀγάλματά του συντρίβονται καὶ τὸ ὄνομά του ἐξαλείφεται ἐκ τῶν μνημείων. Ἐὰν τοῦναντίον αἱ πράξεις του ἐπιδοκιμασθοῦν (τὸ ὅτιον σχεδὸν πάντοτε συνέβαινεν), ἡ σύγκλητος ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ ἀποθνήσκων αὐτοκράτωρ κατετάχθη εἰς τὰς τάξεις τῶν θεῶν. Ἡ εἰς τοὺς θεοὺς αὐτῆ κατὰ τάξιν ὀνομάζετο **ἀποθέωσις**.

Οἱ περισσότεροι αὐτοκράτορες κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγιναν μετὰ τὸν θάνατόν των θεοί. Ἀνηγέρθησαν εἰς αὐτοὺς ναοὶ καὶ ὤρισθη τάξις ἱερῶν διὰ τὰ ἀπονέμη εἰς αὐτοὺς λατρείαν. Ὅλοι οἱ ἄρχοντες, ὅλοι οἱ πολῖται, ὅλοι οἱ ὑπήκοοι ὄφειλον νὰ ἀποδίδουν λατρείαν εἰς τὴν μνήμην τῶν αὐτοκρατόρων. Τοῦτο ἀπετέλει ὑπόσχεσιν πίστεως πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν, συνάμα δὲ καὶ τὸν ἠθικὸν δεσμόν, ὁ ὁποῖος ἤνωνεν ὅλα τὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας εἰς μίαν κοινὴν λατρείαν. Ἦτο λοιπὸν ἡ ἰδρυσις τῆς νέας αὐτῆς λατρείας μᾶλλον πολιτικὴ πρᾶξις.

Ἡ διαδοχὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος δὲν ἦτο κληρονομικὴ. Μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ ἡ ἀρχὴ ἀνετίθετο κατὰ τύπους εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ δήμου. Κατ' οὐσίαν ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ

ᾤριξε τὸν διάδοχόν του, τὸν ὁποῖον προσελάμβανε καὶ ὡς συν-
άρχοντα καὶ υἱοθέτει, ἂν δὲν ἦτο φυσικός του υἱός. Τὸ αὐθαί-
ρετον τοῦτο δικαίωμα τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ὀρίξη τὸν διάδοχόν
τον ἐπισημοποίησεν ὁ Διοκλητιανὸς καταργήσας τὸν τύπον τῆς
ἀναθέσεως τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν νέον αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ δήμου.

Ἡ ῥωμαϊκὴ **σύγκλητος** ἀπέμεινε ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας,
ὅ,τι ἦτο πάλαι ποτέ, σῶμα συμβουλευτικὸν ἀποτελούμενον ἐκ
τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἐπιφανεστέρων πολιτῶν, χωρὶς καμμίαν
ἰσχύν. Ὁ αὐτοκράτωρ συνεβουλεύετο αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ὑπήκουεν
εἰς τὰ κελεύσματά της.

Ὁ **λαὸς** τέλος εἶχε χάσει ὅλην του τὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς αὐ-
τοκρατορίας. Αἱ ἐκκλησίαι ἀπὸ τοῦ Τιβερίου εἶχον καταργηθῆ-

2. Διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν κατακτήσεων 300—400 εὐγενεῖς οἰ-
κογένειαι τῆς Ῥώμης ἐκυβέρνησαν καὶ ἐξεμεταλλεύοντο τὸν λοι-
πὸν κόσμον. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ὅλαι αἱ ἐπαρχίαι ἀνῆκον
εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Οὗ-
τος ἔστελλεν εἰς ἐκάστην δύο ἀντιπροσώπους. Ὁ εἰς διώκει τὸν
στρατόν, ἐκυβέρνηα τὴν χώραν καὶ ἐδίκασε τὰς σπουδαίας ὑποθέ-
σεις. Ὁ ἄλλος ἐφρόντιζε διὰ τὴν εἰσπροξιν τῶν φόρων. Ὑπὸ
τοὺς πανισχύρους ὅμως τούτους ἀντιπροσώπους τοῦ αὐτοκράτο-
ρος οἱ ὑποτεταγμένοι λαοὶ ἐξηκολούθουν νὰ αὐτοδιοικουῦνται. Ὁ
αὐτοκράτωρ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίη εἰς τὰς ἐσωτερι-
κὰς ὑποθέσεις των. Ἀλλὰ συνήθως δὲν ἔκαμνε χρῆσιν τοῦ δι-
καιώματος τούτου. Ἀπῆτει παρ' αὐτῶν μόνον νὰ μὴ πολεμοῦν
μεταξύ των καὶ νὰ κληρώνουν τακτικῶς τοὺς φόρους.

Ἐκ τῆς διοικήσεως αὐτῆς οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν
πολὺ εὐχαριστημένοι. Ἐξηκολούθουν μὲν νὰ εἶναι ὑπήκοοι, ἀλλ'
ἀντὶ πολλῶν ἑκατοντάδων κυρίων, οἱ ὁποῖοι ἐπλούτουν ἐξ αὐτῶν
καὶ ἀδιακόπως ἀνενοῦντο, εἰς τὸ ἐξῆς ἓνα μόνον κύριον εἶχον, τὸν
αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν καλὴν οἰκονομικὴν
των κατάστασιν, διὰ νὰ εἰσπράττωνται εὐκόλως οἱ φόροι. Ἐνεκα
τούτου δὲ καὶ ἐπροστάτευεν αὐτοὺς καὶ ἐναντίον τῶν ἐξωτερι-
κῶν ἐχθρῶν καὶ ἰδίως ἐναντίον τῶν ἰδίων του ὑπαλλήλων. Ὅταν
οἱ ἐπαρχιωταὶ εἶχον παράπονα διὰ βιαιότητος ἢ κλοπὰς τῶν κυ-
βερνητῶν των, ἀνεφέροντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐλάμβανον

δικαιοσύνην. Ἐγνώριζον ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἔδεχετο τὰ παράπονα τῶν ὑπηκόων κατὰ τῶν ἀντιπροσώπων του. Τοῦτο ἦτο ἀρεκτόν διὰ νὰ φοβίξῃ τοὺς κακοὺς κυβερνήτας καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ὑπηκόους.

3. Τὰ γράμματα.

Τὰ γράμματα ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον μορφώσει φρικτὴν λογοτεχνίαν, ἀλλὰ μετέφραζον καὶ ἐμιμοῦντο τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἀκόμη μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων, υἱοθετοῦν τὰς ἰδέας των, καὶ μιμοῦνται τοὺς τύπους των. Ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν παράγουν καὶ ἔργα πρωτότυπα.

Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ὁ ῥήτωρ **Κικέρων**, οἱ ἱστορικοὶ **Σαλλούστιος** καὶ **Καῖσαρ** καὶ οἱ ποιηταὶ **Λουκρήτιος** καὶ **Κάτουλλος**.

Τὰ γράμματα ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου ἀνεδείχθησαν πολλοὶ Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς μάλιστα δὲ ποιηταί. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου περίοδος θεωρεῖται ὡς ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Ῥωμαϊκῆς λογοτεχνίας.

Ἐκ τῶν ποιητῶν τῆς περιόδου αὐτῆς ἐπιφανέστεροι εἶναι ὁ **Βεργίλιος**, ὁ **Οράτιος** καὶ ὁ **Οβίδιος**. Ἐκ δὲ τῶν πεζογράφων σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἱστορικοὶ **Τίτος Λίβιος** καὶ **Τάκιτος**, ὁ ῥήτωρ **Σενέκας**, ὁ φιλόσοφος **Σενέκας** καὶ ἄλλοι.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἤκμασαν προσέτι οἱ περίφημοι Ἕλληνες συγγραφεῖς. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ **Πλούταρχος**, ὁ **Δίων** ὁ Χρυσόστομος, οἱ ἱστορικοὶ **Ἀππιανὸς** καὶ **Ἀρριανὸς**, ὁ φιλόσοφος σατυρικός **Λουκιανὸς**, ὁ γεωγράφος **Πτολεμαῖος** καὶ ὁ ἰατρός **Γαληνός**. Ἑλληνιστὶ δὲ ἔγραψεν ὡσαύτως ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ **Μᾶρκος Αὐρήλιος**.

Αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ ἠθρορικαὶ σχολαί. Εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν γραμμάτων κατὰ τὸν 1ον καὶ 2ον αἰῶνα μ. Χ. συνετέλεσαν μάλιστα αἱ τότε ἀκμαίους φιλοσοφικαὶ καὶ ἠθρορικαὶ σχολαί.

Αἱ Ἀθηναὶ ἐξηκολούθουν πάντοτε νὰ εἶναι τὸ κέντρον τῆς παιδείας καὶ εἰς τὰς σχολὰς αὐτῶν ἐδίδασκον πάντοτε φιλόσοφοι ὄνομαστοί. Ἔνεκα τούτου συνέρρεον ἐκεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη πολλοὶ σπουδασταί. Τὰ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας δὲ ἔτη τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐτυχίας ἔφεραν καὶ τὴν ἀκμὴν τῶν σχολῶν τῶν Ἀθη-

νων. Ἰδίως ὅμως αὐται ἔφθασαν εἰς μεγίστην ἀκμήν, ἀφ' ὅτου διωργανώθησαν. ὅπως τὰ σημερινὰ πανεπιστήμια, ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου αυτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου.

Ἄλλ' ἡ ἑλληνικὴ παιδεία δὲν περιεκλείετο μόνον ἐντὸς τῆς Ἀττικῆς. Εἰς τὴν Ἑλεξάνδρειαν ὑπῆρχε κατ' ἀρχὰς τὸ περίφημον *μουσεῖον* αὐτῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ἤξηκολούθει νὰ ἀκμάζη ἡ σχολὴ τῶν γραμματικῶν καὶ ἡ τῶν μαθηματικῶν, ἰδίως τῆς ἀστρονομίας. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ μουσείου αἱ σχολαὶ τῆς Ἑλεξανδρείας ἐξηκολούθουν νὰ διατηροῦν τὸ φῶς τῆς παιδείας. Καὶ εἰς ἄλλας δὲ πόλεις τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχον ἐπίσημοι σχολαί, εἰς τὴν *Μυτιλήνην*, εἰς τὴν *Ῥόδον*, εἰς τὴν *Πέργαμον*, εἰς τὴν *Ταρσὸν* καὶ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν *Μασσαλίαν*, εἰς τὴν *Καρχηδόνα* καὶ εἰς τὴν *Ῥώμην*.

Ἐκτὸς τῶν ἑλληνικῶν τούτων σχολῶν ὑπῆρχον καὶ λατινικαί. Πολλαὶ πόλεις τῆς Δύσεως ἐπὶ τῶν αυτοκρατόρων ἴδρυσαν τοιαύτας διὰ τοὺς πλουσίους νέους καὶ ἐπλήρωνον δι' αὐτὰς διδασκάλους ἰδίως τῆς ὀητορικῆς καὶ φιλοσοφίας.

4. Αἱ τέχναι.

Ὅπως καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ δὲν ἔκαμαν μεγάλας προόδους. Ἡ ῥωμαϊκὴ τέχνη περιορίζεται κυρίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἀρχίσει νὰ στολιζοῦν τὴν Ῥώμην μὲ μεγάλα καὶ πολυτελῆ δημόσια οἰκοδομήματα. Τὰ περισσότερα ὅμως μνημεῖα αὐτῆς ἀνηγέρθησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ἐπὶ τοῦ Πομπηίου ἀνηγέρθη τὸ *θέατρον*, ὑπὸ τοῦ Καίσαρος δὲ ἐκτίσθησαν τὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα περιέβαλλον τὴν ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν *λουλίαν ἀγοράν*. Πρὸ πάντων ὅμως ὁ Αὐγουστος εἰργάσθη διὰ τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως. Ἐπ' αὐτοῦ ἀνοικοδομήθησαν 82 ἔρειπωμένα ἱερὰ καὶ ἰδρύθησαν 16 νέα. Ἐκτίσθη τὸ μέγα θέατρον τοῦ *Μαρκέλλου*, ἡ ἀγορὰ τοῦ *Αὐγουστού* καὶ ἡ *λουλιανὴ βασιλικὴ* (στοά, εἰς τὴν ὁποίαν συνεκεντρώθησαν οἱ ἔμποροι καὶ τέλος τὸ ἀκόμη σφζόμενον *Πάνθειον*, ὑπερμεγέθης στρογγύλος ναὸς στεγασμένος μὲ μέγαν θόλον,

Ὡσαύτως κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς αυτοκρατορίας ἀνηγέρθη εἰς τὴν Ῥώμην μέγας ἀριθμὸς νέων μνημείων.

Ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ ἔκτισεν ὁ Καλιγούλας μέγα ἀνάκτορον. Παρὰ τοὺς πρόποδας δὲ αὐτοῦ ὁ Νέρων ἔκτισε τὸν **χρυσῶν οἶκον**, ἀπέφρακτον ἀνάκτορον μὲ κήπους ὑπερμεγέθεις καὶ μὲ μίαν μεγάλην λίμνην. Τοῦτο κατεδαφισθὲν ἀντικατέστησεν ὁ Δομιτιανὸς μὲ νέον ἀνάκτορον. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἑδάφους, τὸ ὁποῖον κατεῖχον οἱ κῆποι τοῦ Νέρωνος, ἀνήγειρεν ὁ Βεσπασιανὸς τὸ ἀκόμη σφρζόμενον **Κολοσσαῖον**, ὑπερμεγέθεις ἀμφιθέατρον, προσηγορι-

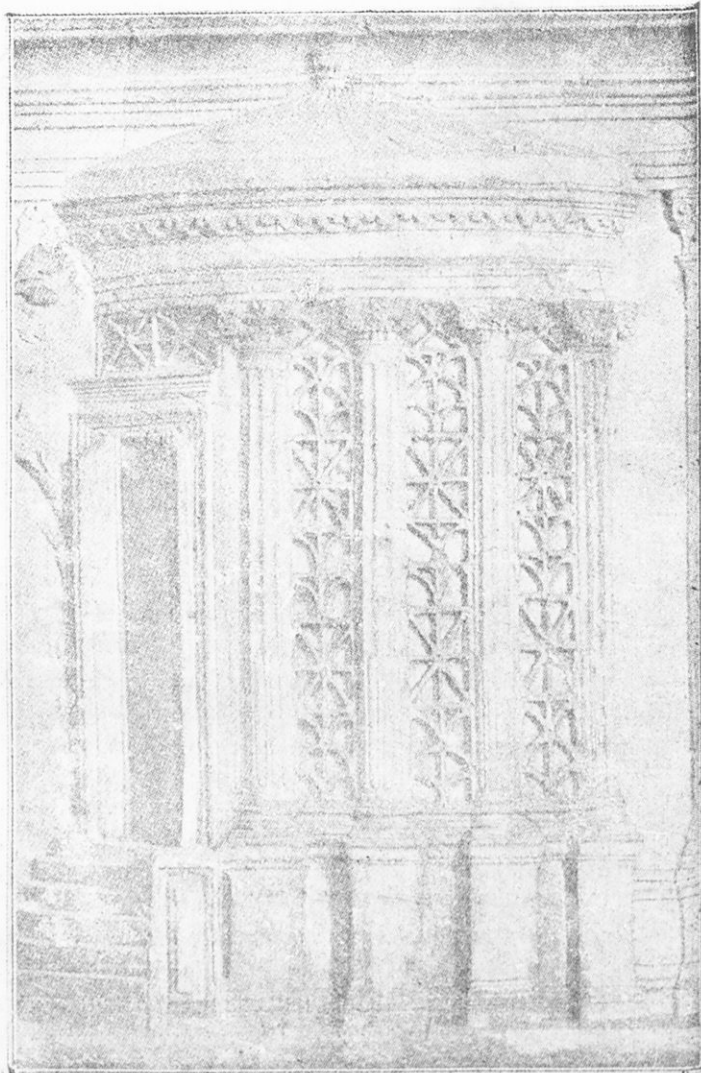

Εἰκ. 9. Τὸ Πάνθειον.

νον διὰ τοὺς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας. Ἐκεῖ ὡσαύτως ὁ Βεσπασιανὸς εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ ἀνήγειρε τὴν **ἀψίδα τοῦ Τίτου** μὲ ἀνάγλυφα, τὰ ὁποῖα ἀναπαρίστανον τὸν θρίαμβον τοῦ στρατηγοῦ.

Ὁ Τραϊανὸς ὡσαύτως κατεσκεύασεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν δομνυμόν του ἀγοράν. Εἰς αὐτὴν ὑπῆρχε θριαμβευτικὴ ἀψίς, ὁ ἀνδριῶς τοῦ Τραϊανοῦ, βασιλική, βιβλιοθήκη, ναὸς καὶ ὁ μέγας κίων τοῦ Τραϊανοῦ μὲ ἀνάγλυφα, τὰ ὁποῖα παρίστανον σκηνὰς ἀπὸ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Λακῶν.

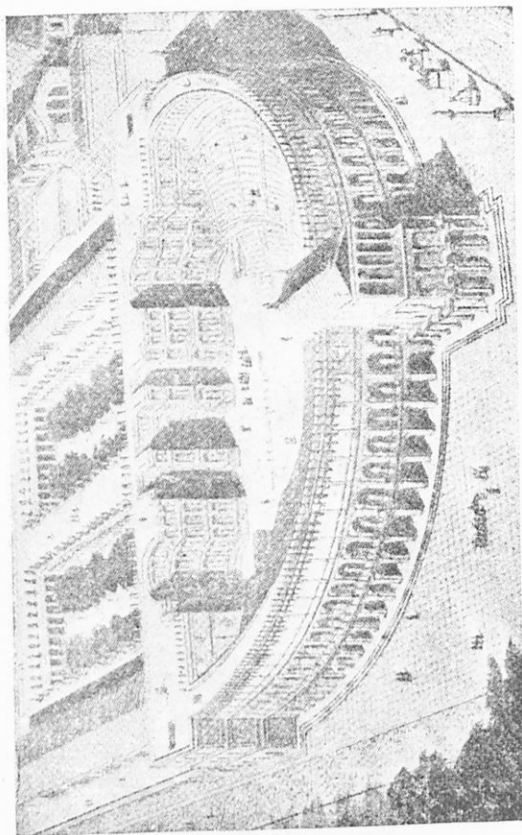
Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἐκτίσθη ὡσαύτως εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως μέγας ἀριθμὸς στοῶν. Εἰς τὴν ἄλλην δὲ ὄχθην τοῦ Τι-

Είχ. 10. Στογγύλος ναός της Ἑστίας ἐν Ρώμῃ ἐξ ἀναγλύφου
τῆς Φλωρεντίας.

βέρεως οικοδόμησε τὸ περίφημον μανσώλειόν του ὁ Ἄδριανός.

Κατεσκευάσθησαν ὡσαύτως τότε ὑδραγωγεῖα καὶ πολλὰ δημόσια λουτρά, τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο *θέρμαι*. Τὸ μεγαλύτερον ἔκ πούτων ἦσαν αἱ *θέρμαι τοῦ Καρακάλλα*, αἱ ὁποῖαι, ἔκτος τοῦ

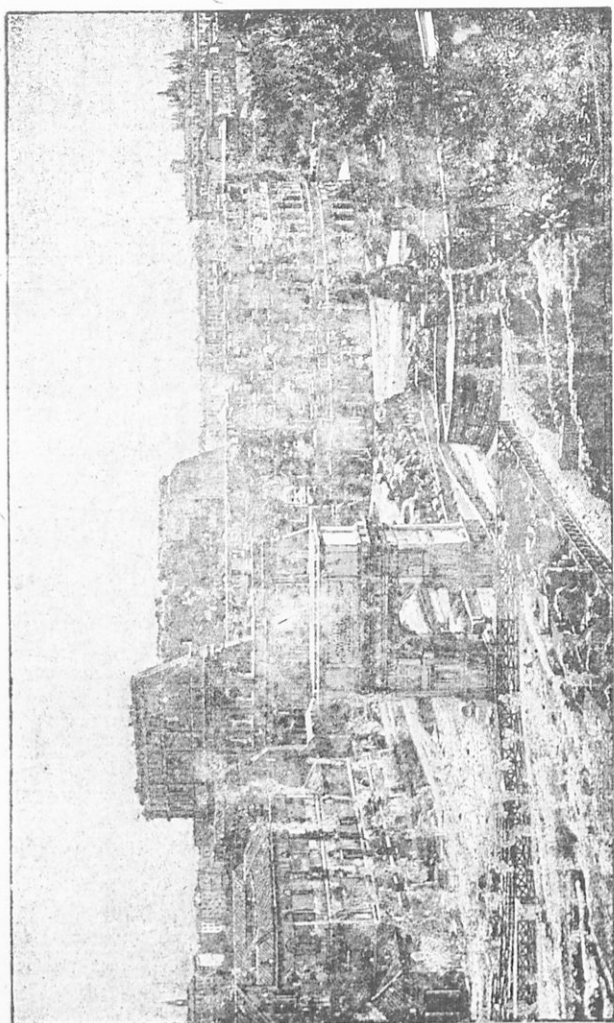

Εἰκ. 11. Θέατρον τοῦ Πομπηίου.

κυρίου οικοδομήματος, περιελάμβανον μέγαν κήπον με στοάς, βιβλιοθήκας, γυμναστήρια, αἰθούσας συζητήσεων κλπ.

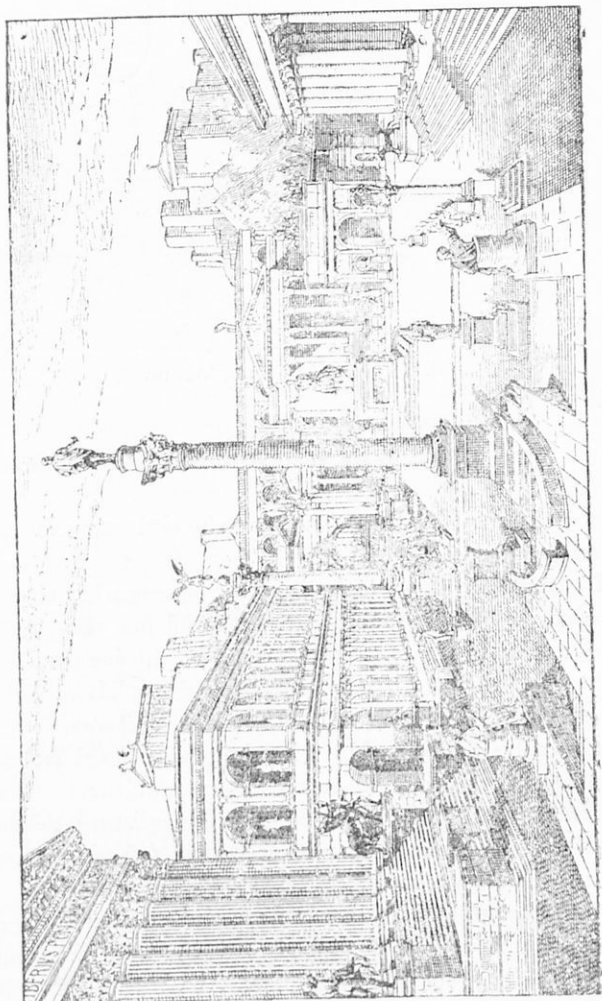
Ὅχι δὲ μόνον ἡ Ῥώμη, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰταλία καὶ αἱ ἑπαρχαὶ ἐπληρώθησαν μνημείων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων. Εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ἐκτίσθησαν γέφυραι, ὑδραγωγεῖα, ἵππόδρομοι, θέατρα, ναοί, βασιλικά καὶ θριαμβευτικὰ ἀψίδες.

“Όλα αὐτὰ τὰ ἔργα τῆς ῥωμαϊκῆς τέχνης φέρουν τὸν χαρα-

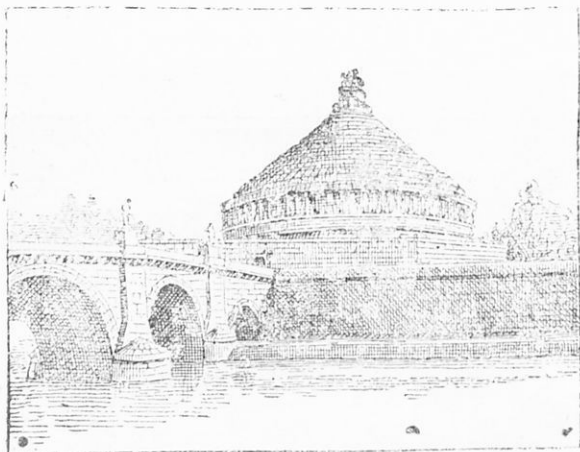

Εἰκ. 12. Τὸ Κόλοσσεϊον.

κτῆρα τῆς πραγματικότητος καὶ εἶναι μεγάλα, ἰσχυρὰ καὶ στερεὰ
ὡς ἡ ῥωμαϊκὴ ἀρχή.

Είχ. 13. Η αγορά του Τραϊανού.

Εἰκ. 14. Τὸ μασσάλειον τοῦ Ἀδριανοῦ.

5. Τὰ ἤθη.

Ἡ κοινωνία. Ἡ ῥωμαϊκὴ κοινωνία ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας μετεβλήθη πολὺ.

Ἡ εὐγένεια ἢ τόσον ἰσχυρὰ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας εἶχεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξαφανισθῆ. Εἶχε δεκατισθῆ διὰ τῶν προγραφῶν, εἶχε καταστραφῆ οἰκονομικῶς διὰ τῶν δημεύσεων καὶ διότι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ληστεύῃ τὰς ἐπαρχίας. Ἦναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν της εἰς μίαν νέαν εὐγένειαν, τὴν τῶν ἱταλλήλων. Ἐκ τούτων πολλοὶ ἦσαν ἐπαρχιωταὶ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὄφειλον τὴν τύχην των εἰς τοὺς ἡγεμόνας.

Οἱ *ἱππεῖς* ἐξηκολούθουν τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα τοῦ ἐμπόρου καὶ τοῦ χρηματιστοῦ, ἀλλ' ἐξηργῶντο ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ περιορίζῃ τὰ κέρδη των.

Αἱ μεγάλαι περιουσίαι λοιπὸν ἦσαν σπάνιαι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἢ δὲ αὖξησης τῆς τρυφῆς καὶ τῆς πολυτελείας ἠλάττωνε κατ' ἑκάστην τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν. Αἱ ἀναφερόμεναι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀσωτεῖαι, συμπόσια τερατώδη, ἐπαύλεις ὑπερμεγέθεις, ἀπειρον πλῆθος δούλων, ἀνήκουν συνήθως εἰς ἀπελευθέρους εὐνοουμένους τῶν αὐτοκρατόρων.

Ὁ λαὸς τέλος εἶχε καταντήσει ὄχλος ἐπαιτῶν. Ὑπῆρχον εἰς

τὴν Ῥώμην κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν 300 χιλ. Ῥωμαῖοι πολῖται. Ἄλλ' οὗτοι ἦσαν Ῥωμαῖοι μόνον κατ' ὄνομα. Καταγόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀπελευθέρων, διετήρουν ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῶν δούλων. Οἱ περισσότεροι δὲν εἰργάζοντο καὶ δὲν ἐθεώρουν ἐντροπὴν νὰ ἐπαιτοῦν. Ἐζῶν ἐκ τῶν δωρεᾶν διανομῶν σίτου καὶ χρημάτων, τὰς ὁποίας ἔκαμνον οἱ αὐτοκράτορες. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσχοῦντες ἐπάγγελμά τι ἢ ἔχοντες περιουσίαν τινὰ δὲν ἐδί-σταζον νὰ ἀξάνουν τὰ ἔσοδά των προσκολλώμενοι εἰς τὴν ἀκο-λουθίαν τῶν πλουσίων. Ἐκάστην πρωίαν ἐπολιόρχουν τὰ **ἄτρια**, ὅπου ἐδίδετο εἰς αὐτοὺς κἀνίστρον μὲ τροφίμα.

Ὁ βίος εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπὶ δημοκρατίας οἱ Ῥωμαῖοι ἔζῶν βίον πολιτικὸν πολὺ ἐνεργητικὸν καὶ βίον οἰκογενειακὸν πολὺ αὐστηρόν. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας βίος πολιτικὸς δὲν ὑπῆρ-χεν. Ἡ θέλησις τοῦ μονάρχου ἀντικαθίστα τὴν τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἐξ ἄλλου ἢ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν κατέστρεψε τὸν οἰκογενειακὸν βίον. Τὴν ἔλλειψιν πολιτικῆς δράσεως ἐζήτουν νὰ ἀναπληρώσουν διὰ τῶν ἀσχολιῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τὸν δὲ ἀρχαῖον οἰκογενειακὸν βίον ἀντικατέστησε βίος τῆς ἀσκόπου περιπλανήσεως ἔξω τοῦ οἴκου καὶ τῶν ἡδονῶν.

Οἱ ἄεργοι λοιπὸν πλούσιοι ἀνταπέδιδον ἐπισκέψεις, προσεκά-λουν ἀλλήλους εἰς γεύματα πολυδάπανα καὶ εἰς ἑορτάς, εἰς τὰς ὁποίας ἐλάμβανον μέρος καὶ αἱ γυναῖκες, ἐταξίδευον καὶ μετέ-βαινον εἰς θαλάσσια λουτρὰ ἢ ἐξοχάς. Ὁ λαὸς πάλιν συνεσω-ρεύετο εἰς τὰ καπηλεῖα, ὅπου ἐμεθύσκετο ὑπὸ τὸν θύρῳβον ἀνα-τολικῶν μουσικῶν καὶ θεώμενος ἀκροβάτας καὶ χορευτάς.

Ὅλοι ἔδιδον συνεντεύξεις εἰς τοὺς περιπάτους, ὅπου ἐσχημά-τιζον κύκλους καὶ ἐφλυάρουν. Οἱ περίπατοι οὗτοι ἐγίνοντο ἢ εἰς τοὺς κήπους, οἱ ὁποῖοι ἐκάλυπτον τὰς δύο ὄχθας τοῦ Τιβέρεως καὶ τὰς κατωφερείας τῶν λόφων, ἢ εἰς τὰς στοάς, αἱ ὁποῖαι εἶ-χον ἰδρυθῆ εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως.

Ἰδιαιτέραν κλίσιν εἶχον οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰς **θέσμας** (δημό-σια λουτρὰ), εἰς τὰς ὁποίας μετέβαινον ὄχι μόνον διὰ νὰ λού-ωνται, ἀλλὰ διὰ νὰ συναντῶνται μεταξύ των. Ὑπῆρχον ἐκεῖ αἴθουσαι ὄπασκίας καὶ διαλέξεων, προσέτι δὲ αἰοδοί, κου-ρεῖς κ. ἄ.

Κυρίως ὅμως ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς εὐχαριστεῖτο μὲ τὰ δημόσια θεάματα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἠϋξήθησαν κατα-πληκτικῶς. Αἱ διὰ τὰ θεάματα καὶ τὰς ἑορτάς ἀφιερωμένοι ἡμέ-

ραι είχαν ανέλθει εις 165. Τα θεάματα κατήντησαν πάθος διὰ τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν, ἰδίως δὲ αἱ ἀρματοδρομαί, αἱ θηριομαχίαι καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν μονομάχων. Αἱ δραματικαὶ παραστάσεις δὲν ἦσαν πολὺ εὐχάριστοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἦσαν πολὺ λεπταὶ δι' αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἐπροτίμων τοὺς μίμους (ὡς αἱ σημεριναὶ κωμικαὶ φάρσαι) καὶ τὴν παντομίμαν, σπανιότερον δὲ τὰς μουσικὰς συναυλίας.

6. Ἡ Θρησκεία.

Ἡ ἀπιστία, ἡ ὁποία εἶχεν εισδύσει εἰς τὴν Ῥώμην ἀπὸ τῆς κατακτιήσεως τῆς Ἀνατολῆς, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχεν αὐξηθῆ τεραστίως. Ἡ ἀρχαία θρησκεία κατέρρεεν.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἰδίως ἡ τῶν στωϊκῶν προσεπάθει νὰ ἀντικαταστήσῃ αὐτὴν διὰ τῆς ἠθικῆς. Ἡ φιλοσοφία τῶν στωϊκῶν ὑπέρατον ἀγαθὸν ἐθεώρει τὴν ἀρετὴν, ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ, πλοῦτον, δόξαν, κάλλος, ὑγίαν περιεφρόνει. Ἀλλ' ἡ διδασκαλία τῶν στωϊκῶν ἦτο γνωστὴ μόνον εἰς τοὺς μορφωμένους ἀνθρώπους. Ἐπὶ τοῦ πλήθους ἔμενεν ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι ἀπηυθύνετο εἰς τὴν διάνοιαν καὶ ὄχι εἰς τὴν καρδίαν. Ἐπομένως ὁ λαός, ἀφ' οὗ ἔπαυσε νὰ πιστεύῃ εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, ἔμεινε χωρὶς ἠθικὸν στήριγμα.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀνθρώποι ἐρχόμενοι ἐξ Ἰουδαίας ἐγκωμιάζον τὰ θέληττα μιᾶς νέας θρησκείας, ἡ ὁποία ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἡ θρησκεία αὕτη ἐκήρυττε τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὑπαρξιν ζωῆς μετὰ θάνατον, ὅπου θὰ ἀνταμειφθοῦν οἱ ἀγαθοί, οἱ ὁποῖοι ἔπασχον εἰς τὸν ἐδῶ βίον. Ἡ θρησκεία αὕτη ἦτο ἡ τοῦ Χριστοῦ. Αὕτη ὀλίγον κατ' ὀλίγον μετεμόρφωσε καὶ ἀνέτρεψε τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

7. Ὁ Χριστιανισμός.

Ὁ Χριστός. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγεννήθη εἰς τὴν Παλαιστίνην, εἰς τὴν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ βίου του διήλθεν ἀφανῆς εἰς Ναζαρεθ τῆς Γαλιλαίας, ἀλλῆς ἐπαρχίας τῆς Παλαιστίνης. Τριακονταετῆς δέ, κατὰ τὸ 15ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς ἀφανείας. Ἐπὶ τρία καὶ ἥμισυ ἔτη διέτρεξε τὴν

Παλαιστίνην διδάσκων εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ κηρύττων, ὅτι εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Θεὸς ὁ ἴδιος, ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, ἵνα σώσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ προλατορικοῦ ἁμαρτήματος. Τὸ πάσχα ὅμως τοῦ ἔτους 33 συνελήφθη εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κατὰ διαταγὴν τοῦ συνεδρίου τῶν Ἰουδαίων (ἀνώτατον θρησκευτικὸν συνέδριον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως). Δικασθεὶς ἀμέσως ὑπὸ τοῦ συνεδρίου κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὡς βλασφημῶν, διότι ἔλεγεν ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ. Ἡ ἀπόφασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῇ χωρὶς τὴν συναίνεσιν τοῦ Ῥωμαίου κυβερνήτου Πιλάτου. Οὗτος, ἂν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἀθώτητα τοῦ Ἰησοῦ, ὑπεχώρησε πρὸ τῶν κραυγῶν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ Ἰησοῦς ἐσταυρώθη ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, λόφου παρὰ τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ἡ διάδοσις αὐτῆς. Τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸν δημόσιον βίον τοῦ Ἰησοῦ ἐκθέτουν εἰς τὰ εὐαγγέλια οἱ μαθηταὶ του. Ὁ Ἰησοῦς ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, τὸ δεύτερον δὲ νὰ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του ὡς ἑαυτόν. Ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἀνθρώπος καὶ ὅταν ὑβρισθῇ ὀφείλει νὰ συγχωρῇ ἐξ ὅλης καρδίας τὸν ὑβριστήν, ὅτι δὲν πρέπει μόνον νὰ μὴ ἀνταποδίδῃ κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀγαπᾷ καὶ νὰ εὐεργετῇ τοὺς κακοποιοῦντας αὐτόν. Ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἀνθρώπος ὀφείλει νὰ εἶναι καθαρὸς τὴν καρδίαν, δηλ. νὰ προσέχη ὄχι μόνον εἰς τὰς πράξεις του ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς σκέψεις του, ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ ταπεινότης, ἡ ὑπομονή, ἡ πενία, ἡ ἀγάπη τῆς δικαιοσύνης θὰ ἀνταμειφθοῦν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦ κοινοῦ πατρὸς ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπροσθεν αὐτοῦ ὅλοι οἱ ἀνθρώποι εἶναι ἴσοι. Δὲν διέκρινεν οὔτε πλουσίους οὔτε πτωχοὺς, οὔτε ἐλευθέρους οὔτε δούλους, οὔτε Ἕλληνας οὔτε Ἰουδαίους, οὔτε βαρβάρους, ἀλλὰ μόνον ἀνθρώπους καλῆς θελήσεως.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὰς ἰδέας τῶν συγχρόνων του, Ἐξύψωνε τὴν πτωχείαν, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ἰσότητα, τὴν ἀδελφότητα, ἀρετὰς ἀγνώστους μέχρι τοῦδε. Τοῦναντίον μάλιστα οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ὡς ἀρχήν, ὅτι ἡ ἰσχὺς καὶ ὁ πλοῦτος ἐπρώτεον μεταξὺ ὅλων τῶν ἀγαθῶν, ἡ πτωχεία ἦτο τὸ χεῖριστον τῶν κακῶν, ὅτι ὁ νικημένος εἶναι νομίμως κτῆμα τοῦ νικητοῦ, ἐπομένως ὅτι εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπάρχουν κύριοι καὶ δούλοι, ὅτι τέλος ἡ ἐκδίκησις εἶναι ἡδονὴ τῶν θεῶν.

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διεδόθη διὰ τοῦ κηρύγματος. Ὁ Ἰησοῦς τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατόν του ἀναστὰς ἐνεφανίσθη εἰς τοὺς μαθητάς του καὶ εἶπεν εἰς αὐτοὺς «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη». Οἱ μαθηταὶ του ἔγιναν ἀπόστολοι τοῦ εὐαγγελίου καὶ διεσπάρησαν διὰ νὰ διαδώσουν αὐτό. Ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐξηπλώθη μὲ μεγάλην ταχύτητα. Δώδεκα ἔτη μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Ἰησοῦ ἐσημειώθη εἰς τὴν Ῥώμην ἡ παρουσία ομίλου χριστιανῶν. Τὴν ἐξάπλωσιν αὐτὴν διηκολύναν δύο τινά, ἡ ἐξάπλωσις εἰς ὅλον τὸν κόσμον τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔδωκεν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν θαυμάσιον ὄργανον διαδόσεως, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία, ἡ ὁποία εἶχε καταλύσει τὰ ὄρια μεταξὺ τῶν λαῶν.

Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν. Τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἦτο πολὺ ἀνεξίθρησκον. Ὅταν κατέκτα τοὺς διαφόρους λαούς, ἐδέχετο τοὺς θεοὺς των. Ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου εἶχεν ἰδρυθῆ ὁ ναὸς τοῦ Πανθέου διὰ νὰ νὰ δέχεται αὐτούς. Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς λατρείας τῶν θεῶν, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν εἰστέυον πλέον οἱ Ῥωμαῖοι, εἶχεν ἐγκατασταθῆ καὶ ἡ λατρεία τῶν αυτοκρατόρων θεῶν, ἡ ὁποία εἶχε τοὺς ἱερεῖς της καὶ τὰς τελετάς της. Ἡ ἀπόδοσις δὲ τιμῶν εἰς τοὺς αυτοκράτορας θεοὺς ἐθεωρεῖτο πρᾶξις πίστεως εἰς τὴν αυτοκρατορίαν. Τὸ ἐναντίον ἐθεωρεῖτο ὡς ἔγκλημα καθοσιώσεως.

Ἄλλ' οἱ χριστιανοὶ ἐχώριζον τὰ θεῖα ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα. Ὁ Χριστὸς εἶπεν «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ». Συμφώνως λοιπὸν μὲ τὸ παράγγελμα αὐτὸ οἱ χριστιανοὶ, ἂν καὶ καθ' ὅλα τὰ ἄλλα ἦσαν πιστοὶ ὑπήκοοι, ἠρνοῦντο νὰ ἀποδώσουν εἰς τοὺς αυτοκράτορας τιμὰς ὀφειλομένας εἰς μόνον τὸν Θεόν. Ἐνεκα τούτου δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ἀσκοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας των καὶ ἐκ τούτου προῆλθον οἱ κατ' αὐτῶν διωγμοί. Ὑπολογίζουσι ὅτι οἱ γενόμενοι διωγμοὶ ἦσαν δέκα.

Ὁ πρῶτος διωγμὸς, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἐπὶ Νέρωνος, δὲν εἶχεν ἀκόμη θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ὁ Νέρων κατηγορήσας τοὺς χριστιανούς, ὅτι εἶχον πυρπολήσει τὴν Ῥώμην καὶ ἔκαυσεν αὐτοὺς ζῶντας ἢ ἔρριψεν εἰς τὰ θηρία. Θρησκευτικὸν χαρακτῆρα ἔλαβον οἱ διωγμοὶ ἀπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ. Ἐκτοτε οἱ χριστιανοὶ κατεδικάζοντο ἐπὶ ἀσεβείᾳ, διότι δημοσίᾳ ἐφάνερον τὴν ἐχθρότητα των πρὸς τὴν ἐπίσημον λατρείαν.

Ἐπιπλέον οἱ διωγμοὶ παρήγαγον ἀποτέλεσμα ἀντίθετον πρὸς τὸ περιμενόμενον. Ἐναντὶ τῆς ἐλαττώσεως, ἠῤῥξαν τὸν ἀριθμὸν τῶν χριστιανῶν. Εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν τόσον εἶχε διαδοθῆ ὁ χριστιανισμὸς, ὥστε εἰς ὅλας τὰς πόλεις αὐτῆς ὑπῆρχον χριστιανοὶ ἀποτελοῦντες σύλλογον, ὃ ὁποῖος ὀνομάζετο *ἐκκλησία*. Αἱ διάφοροι δὲ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι εὗρισκοντο εἰς σχέσεις πρὸς ἀλλήλας. Ἐπομένως ἀπετέλουσαν ὅλα ὁμοῦ ἀπέραντον σύλλογον ἀνθρώπων ἀφωσιωμένων εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Εἰς αὐτοκράτωρ ἐννοήσας πόση δύναμις ὑπῆρχεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἠθέλησε νὰ τὸν μεταχειρισθῆ καὶ ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὴν ὑπαρξίν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οὗτος ἦτο ὁ **Κωνσταντῖνος**.

Η ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

1. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας.

Ὁ Κωνσταντῖνος μονοκράτωρ, τὸ σύστημα τῆς τετραρχίας τοῦ Διοκλητιανοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν, διότι εἰς αὐτὸ δὲν ἐδίδετο καμμία θέσις εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν αὐτοκρατόρων. Πράγματι μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ οἱ δύο Καίσαρες ἔγιναν Αὔγουστοι, ὁ δὲ Γαλέριος, ὡς πρῶτος Αὔγουστος, ἀνέδειξε Καίσαρα τὸν Σεβῆρον καὶ τὸν Μαξιμῖνον, Ἰλλυριοὺς ἀξιωματικούς. Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Χλωρὸς εἶχεν υἱὸν Κωνσταντῖνον, ἄνδρα 31 ἐτῶν, ῥωμαλέον, ἰσχυρὸν καὶ ἐπιτήδειον, ὁ ὁποῖος οὕτω παρημελεῖτο. Τοῦτον ὁ Διοκλητιανὸς εἶχε κρατήσει ὡς ὄμηρον τῆς πίστεως τοῦ πατρὸς του καὶ εἶχε κατατάξει εἰς τὸν στρατὸν του ὡς ἀξιωματικόν.

Ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ μὴ ἀνεχόμενος τὴν παραγκώνισιν δραπετεύει ἀπὸ τὴν Νικομήδειαν καὶ διευθύνεται πρὸς τὸν πατέρα του εἰς τὴν Γαλατίαν. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον εἰς τινα ἔκστρατείαν εἰς τὴν Βρεττανίαν ἀπέθανεν ὁ πατὴρ του, οὗτος ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ Αὔγουστος. Ὁ Γαλέριος τότε πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀνεγνώρισε μὲν τὸν Κωνσταντῖνον ὡς Καίσαρα, ἀνεγνώρισε δὲ Αὔγουστον τὸν Σεβῆρον. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μαξιμιανός, ὁ ἀρχαῖος συνάρχων τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μαξέντιος ἀνεκηρύχθη καὶ αὐτὸς αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπληκολούθησε λοιπόν, ὡς ἦτο φυσικόν, μακρὰ περίοδος ἐμφυλίων πολέμων μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων, εἰς τοὺς ὁποίους προσετέθη μετὰ τὸν φόνον τοῦ Σεβῆρου καὶ ἄλλος Αὔγουστος, ὁ Λικίνιος. Οἱ ἐμφύλιοι αὐτοὶ πόλεμοι ἐπὶ τέλους ἐτελείωσαν διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ **Κωνσταντῖνου**, ὁ ὁποῖος καὶ ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ (306—337).

Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς του μετέβαλε τὴν ὄψιν τῆς αὐτοκρατορίας, διότι α') ἐπροστάτευσεν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς.

β') ἴδρυσε νέαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, τὴν Κωνσταντινούπο-
λιν καὶ γ') ὠργάνωσε τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν.

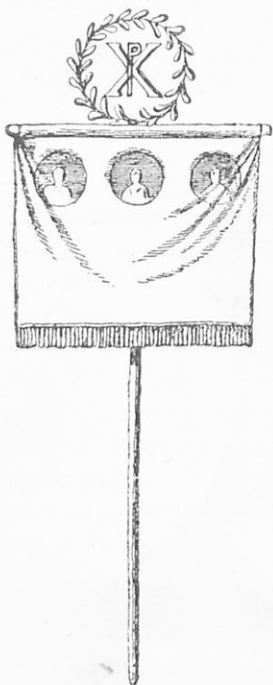
Ἐπίσημος ἀναγνώρισις τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ Κωνσταν-
τῖνος εἶχε μητέρα χριστιανήν, τὴν ἁγίαν Ἐλένην καὶ ἐπομένως
ἐγνώριζε τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει ὁ χριστιανισμὸς
παρ' ὅλους τοὺς ἐναντίον αὐτοῦ διωγμούς. Ὅταν λοιπὸν ἐμελλε
νὰ ἀγωνισθῆ ἔναντίον τῶν ἰσχυρῶν ἀντιπάλων του, ἀπεφάσισε
νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τῶν χριστιανῶν. Λέγουν, ὅτι πρὸ μιᾶς μεγάλης
μαχῆς, τὴν ὁποίαν συνῆψεν ἔναντίον τοῦ Μεξεντίου πλησίον τῆς

Εἰκ. 15. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.

Ῥώμης, εἶδεν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐν μεσημβρίᾳ φωτεινὸν σταυρὸν
μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «ἐν τούτῳ νίκα». Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ὁ
Κωνσταντῖνος διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ἐν τῷ στρατῷ του πολυα-
ριθμοὺς χριστιανούς νὰ ἀγωνισθοῦν προθύμως ὑπὲρ αὐτοῦ, διέ-
ταξε νὰ κατασκευασθῆ εἰδικὴ σημαία μὲ μονόγραμμα ἐκ τῶν
γραμμάτων Χ καὶ Ρ, τὰ ὁποῖα ἐδήλωνον τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ
καὶ ἀπετέλουν τὸ σύμβολον τῶν χριστιανῶν. Ἡ σημαία αὕτη
ἀποτελεῖτο ἀπὸ ἐν δόρυ διασταυρούμενον μὲ ξύλον ἐγκάρσιον, ἐκ
τοῦ ὁποῖου ἐκρέματο ὕφασμα πορφυροῦν χρυσοκέντητον. Ἐπὶ

τῆς κορυφῆς δὲ τοῦ δόρατος ἦτο προσηρημένον ἐντὸς στεφάνου τὸ μονόγραμμα Χ καὶ Ρ. Ἡ σημαία αὕτη ὠνομάσθη **λάβαρρον**. Τοῦ λοιποῦ δὲ οὕτω κατεσκευάζοντο αἱ χριστιανικαὶ σημαῖαι, αἱ ὁποῖαι ἔφερον προσέτι κεντημένας τὰς εἰκόνας τοῦ βασιλέως καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Ἡ πράξις αὕτη τοῦ Κωνσταντίνου ἐνεθυσίασε τὸν στρατὸν του ὁ ὅποιος κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτελεῖτο

Εἰκ. 16. Λάβαρον.

ἐκ χριστιανῶν καὶ ἐκέρδισε τὴν μάχην κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ἡ ὁποία ἔκαμεν αὐτὸν κύριον τῆς Ῥώμης.

Ἐκτοτε ὁ Κωνσταντῖνος προσεκολλήθη εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἀλλὰ δὲν ἐβαπτίσθη παρὰ μόνον ὅταν ἔμελλε νὰ ἀποθάνῃ. Ὅταν ἔγινε μονοκράτωρ, ἐνήργησε μὲ μεγάλην πολιτικὴν σύνεσιν. Διέτηρησε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου ἀρχιεπισκόπου καὶ ἔκτισε ναοὺς εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς. Συγχρόνως ὁμοῦς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ ἀσκοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας τῶν καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ὅλα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τὰ ὁποῖα εἶχον ἀφαιρεθῆ ἀπ' αὐτῶν κατὰ τοὺς διωγμούς. Δὲν ὑπῆρχε πλέον διαφορὰ μεταξὺ χριστιανῶν καὶ εἰδωλολατρῶν, ὅπως ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν χριστιανῶν οἱ μένοντες πιστοὶ εἰς τὴν παλαιὰν θρησκείαν. Ὅλοι ἠδύναντο νὰ καταλάβουν ὅλας τὰς δημοσίας θέσεις

καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῶν χριστιανῶν ἐθεωροῦντο ὡς ἄσυλα, ὅπως καὶ οἱ ναοὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῆς ἀνεξιθρησκείας καθιέρωσεν ὁ Κωνσταντῖνος δι' ἐνὸς διατάγματος τὸ ὁποῖον ὠνομάζεται **διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου** (313). Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμοῦς δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὡς θρησκείας δυναμένης νὰ ἀσκήται ἐλευθέρως εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Διέταξε προσέτι νὰ μὴ ἐργάζωνται τὰ δικαστήρια κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς καὶ ἀνεγνώρισεν τοὺς ἐπισκόπους τῆς νέας θρησκείας ὡς λειτουργοὺς τῆς πολι-

τείας, ἔκαμε δηλ. τὸν χριστιανισμὸν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους.

Ἄλλ' οἱ χριστιανοὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησίν των διηρέθησαν. Ἐνεφανίσθησαν μεταξὺ αὐτῶν αἵρέσεις, δηλ. δοξασίαι ἀντίθετοι πρὸς τὸ δόγμα τῆς νέας πίστεως. Ἡ περιφημοτέρα ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Ἀρείου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐδέχετο ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἴσος μὲ τὸν πατέρα Θεόν.

Αἱ διαιρέσεις αὗται ἀνησύχουν τὸν αὐτοκράτορα. Συνεκάλεσε λοιπὸν εἰς τὴν Νίκαιαν σύνοδον τῶν ἐπισκόπων διὰ νὰ καθορισθοῦν ὀριστικῶς τὰ ἄρθρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως (325). Ἡ σύνοδος αὕτη ἀπετελέσθη ἐκ 318 ἐπισκόπων καὶ ἐπιφανῶν ἐν γένει κληρικῶν καὶ ὀνομάσθη *πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος*. Ὑπὸ τῆς συνόδου αὐτῆς παρισταμένου τοῦ ἰδίου τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὰς συζητήσεις καθωρίσθησαν τὰ 7 πρῶτα ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου καταδικάσθη, ἀνετέθη δὲ εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ κάμῃ σεβαστὴν τὴν ἀληθῆ χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἡ ὁποία ὀνομάσθη *ὀρθοδοξία*.

Ἡ κρίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διπλοὶ λόγοι, πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοί, ἔκαμαν τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἀποφασίσῃ νὰ ἰδρῦσῃ νέαν πρωτεύουσαν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπρεπεν ἡ πρωτεύουσα νὰ εἶναι πλησίον τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ὅπου τὸ κράτος ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Γότθων καὶ τῶν Πάρθων. Ἐπρεπεν ὡσαύτως διὰ νὰ θριαμβεύσῃ ὁ χριστιανισμὸς νὰ γίνῃ πρωτεύουσα τοῦ κράτους νέα πόλις, ὥστε νὰ μὴ ἐμποδίζεται ἡ νέα θρησκεία ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἀρχαίων θεῶν. Ἐνεκα τῶν λόγων αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἰδρυσεν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ Βυζαντίου (330).

Ἡ θέσις ἦτο ἀρίστη. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐθεράπευε τὰς ἀνάγκας διὰ τὰς ὁποίας ἰδρῦθη, ἡ νέα πόλις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἦτο εὐκολος πρὸς υπεράσπισιν καὶ εἶχε θαυμάσιον φυσικὸν λιμένα, τὸν Κερράτιον κόλπον, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνήγωνε τοὺς δύο κόσμους, τὸν ἀσιατικὸν καὶ τὸν εὐρωπαϊκόν.

Ἡ πόλις ἐκτίσθη κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν τρόπον μὲ ὑδραγωγεία, θέρμας, ἀνάκτορα, ἀγοράν, ἵππόδρομον καὶ ναοὺς εἰδωλολατρικοὺς καὶ χριστιανικοὺς. Ὁ Κωνσταντῖνος ὀργάνωσε προσέτι ἐκεῖ βιβλιοθήκην καὶ ἐστόλισε τὴν πόλιν μὲ ἔργα τέχνης ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Τέλος ἐκάλεσε νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν νέαν πόλιν

θωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἀπόλυτον μοναρχίαν εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ταύτην συνεπλήρωσεν ὁ Κωνσταντῖνος. Ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ οἱ τύποι τῆς δημοκρατίας κατηργήθησαν. Ἡ ἀρχὴ δὲν ἀντίθετο πλέον, ἔστω καὶ κατὰ τύπους, εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ δήμου, ἀλλ' αὐτὸς ἐξέλεγε τὸν διάδοχόν του. Ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ὅμως πλέον ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἀσκεῖ τὴν ἀρχὴν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ θεωρεῖται ὅτι κατέχει αὐτὴν ἐλέφ Θεοῦ, τοῦ ὁποῖου εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ πρόσωπόν του εἶναι ἱερόν. Οἱ ὑπήκοοι ὀμιλοῦν πρὸς αὐτὸν γονατίζοντες.

Τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους ὅλας διευθύνουν πέντε ὑπουργοί, οἱ ὁποῖοι ἀπαρτίζουν τὸ ἱερόν συνέδριον καὶ ἔχουν τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἐκπέμπονται ὅλαι αἱ διαταγαὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου ἐκτελοῦνται ὑπὸ ὑπαλλήλων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἕκαστος εἰδικὴν ἐξουσίαν. Τὴν πολιτικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν εἶχον εἰς αὐτὰς οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν. Τὴν στρατιωτικὴν ἐξουσίαν εἰδικοὶ ἄρχοντες ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ. Τὴν οἰκονομικὴν διαχειρίσιν ἄλλοι ὑπάλληλοι.

Διὰ τὴν συντήρησιν ὅμως καὶ τοῦ προσωπικοῦ τῆς αὐλῆς καὶ τῶν ὑπαλλήλων τώρα ὑπῆρχεν ἀνάγκη περισσοτέρων χρημάτων ἢ ἄλλοτε. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἐπιβληθοῦν φόροι βαρύτεροι. Οἱ κυριώτεροι ἐκ τούτων ἦσαν ὁ φόρος ἐπὶ τῶν γαιῶν καὶ ὁ φόρος ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Ἡ εἴσπραξις τῶν φόρων εἰς ἑκάστην πόλιν ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς συμβούλιον, τοῦ ὁποῖου τὰ μέλη ἦσαν ὑπεύθυνα διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ καθωρισμένου φόρου. Πᾶν ἔλλειμμα ἐπεβάρουν αὐτούς. Ἄλλ' οὕτως ἡ ὑπηρεσία αὐτῆ, ἡ ὁποία πρὶν ἐθεωρεῖτο τιμὴ, κατήντησε βᾶρος, τὸ ὁποῖον ὅλοι προσεπάθουν νὰ ἀποφύγουν. Ἐνεκα τούτου ἀργότερα ὑπεχρεώθησαν διὰ νόμον ὅλοι οἱ ἰδιοκτῆται νὰ εἶναι μέλη τοῦ συμβουλίου.

Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε μετὰ βασιλείαν 30 ἐτῶν καὶ εἰς ἡλικίαν 63 ἐτῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς βασιλείας του ὁ ἀρχαῖος κόσμος μετέβαλεν ὄψιν καὶ ἰδέας. Ἐνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ των καὶ ἡ νομοθεσία τοῦ κράτους μετερορθμίσθησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ εὐαγγελίου.

Ἐξαιρετικῶς ὅμως διὰ τὸν ἑλληνισμόν ἡ βασιλεία τοῦ Κων-

σταντίνου ἔχει μεγάλην σημασίαν. Διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς νέας πρωτεύουσης τοῦ κράτους ἐν μέσῳ χωρῶν ἑλληνικῶν ἐδημιουργήθη ἡ **ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως** καὶ παρεσκευάσθη ἡ ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη νέα ἱστορικὴ σταδιοδρομία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Διὰ ταῦτα ἡ μὲν ἑλληνικὴ ἱστορία ὠνόμασεν αὐτὸν **μέγαν**, ἡ δὲ χριστιανικὴ ἐκκλησία κατέταξεν αὐτὸν καὶ τὴν μητέρα του μεταξὺ τῶν ἁγίων.

2. Οἱ Διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναστηλώσεως τῆς εἰδωλολατρείας.

Ἡ αὐτοκρατορία, ὅπως ὀργανώθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ἔγινε κράτος πολὺ συγκεντρωτικόν. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις διηύθυνεν ὅλας τὰς ὑποθέσεις τοῦ κόσμου. Ἐν τούτοις αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος, μέλλων νὰ ἀποθάνῃ, ἐνόμισεν ὅτι εἷς μόνος ἄνθρωπος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διευθύνῃ ὅλον τὸ ἀπέραντον κράτος. Ὅθεν διεμοίρασεν αὐτὸ μεταξὺ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίου, Κώνσταντος καὶ Κωνσταντίνου. Ἄλλ' οὕτως οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ πάλιν ἐπανελήφθησαν. Κατ' αὐτοὺς ὅλα σχεδὸν τὰ ἄρρενα μέλη τοῦ οἴκου τοῦ Κωνσταντίνου ἐφονεύθησαν ἢ ἀπέθανον. Ὁ θρόνος λοιπὸν περιῆλθεν εἰς τὸν μόνον ἐπιζήσαντα ἀνεψιὸν τοῦ Ἰουλιανὸν (360). Τὸ δὲ χειρότερον κατὰ τοὺς ἐμφυλίους τούτους πολέμους διαταράχθη καὶ πάλιν ἡ εἰρήνη τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἄρειανοὶ εἶχον ἐπιτύχει τὴν ὑποστήριξιν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου καὶ οὕτως οἱ χριστιανοὶ διηρέθησαν εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲ κατόπιν ἐπεχείρησε νὰ ἀναστηλώσῃ τὴν εἰδωλολατείαν.

Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε γεννηθῆ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ εἶχε μὴ τρικίην τοῦ γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, ἔξ ἄλλου εἶχε ζήσει πολὺ εἰς τὰς Ἀθήνας ἀσχολούμενος εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ φιλολογίας. Ἐνεκα τούτου εἶχε θελχθῆ ἀπὸ τὸ κάλλος τῶν μνημείων καὶ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος καὶ εἶχε παρασυρθῆ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἠήτορας νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἦτο ἡ αἰτία τῆς παρακμῆς τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ ὅτι ὁ κόσμος μόνον διὰ τῆς παλινορθώσεως τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας ἦτο δυνατόν νὰ ἀναμορφωθῇ.

Όταν λοιπόν οί ἐμφύλιοι πόλεμοι ἔφεραν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ἔσπευσε νὰ ἐξομῶσῃ τὸν χριστιανισμόν. Ἦνοιξε τοὺς ἐγκαταλείμμενους ναοὺς τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ ἐπανέφερεν ὅλας τὰς τελετὰς τῆς ἀρχαίας λατρείας. Οἱ χριστιανοὶ ὠνόμασαν αὐτὸν ἀποστάτην καὶ παραβάτην. Ὁ Ἰουλιανὸς ὅμως δὲν ἐπροχώρησεν εἰς αἱματηροὺς διωγμούς. Ἀπηγόρευσε μόνον εἰς τοὺς χριστιανοὺς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀπέκλεισεν αὐτοὺς ἀπὸ τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας διὰ νὰ περιορίσῃ τὴν ἐπιρροήν των. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν ἐπέτυχεν. Ἡ ἀρχαία θρησκεία δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ ἀναζήσῃ. Ἄλλως τε ὁ Ἰουλιανὸς μόνον τρία ἔτη ἐβασίλευσεν. Εἰς τινα ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν ἀπέθανε τὸ 363.

3. Ἐγκατάστασις βαρβάρων εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἀπέθανε χωρὶς κληρονόμους. Ὁ στρατὸς τότε ἐξέλεξεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν Ἰλλυριὸν στρατηγὸν **Οὐαλεντιανόν**· οὗτος δὲ ἀνεκήρυξεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἀδελφόν του **Οὐάλεντα**. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως ἐκράτησεν ὁ ἴδιος. Τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Οὐάλεντα.

Ἐπὶ τοῦ Οὐάλεντος ἤρχισεν ἡ λεγόμενη **μεγάλῃ μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν**, ἡ ὁποία ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Οἱ **Οὔννοι**, λαὸς ἄγριος καὶ πολεμικὸς, ἐλθόντες ἐκ τῆς Ἀσίας προσέβαλον τοὺς Γότθους (λαὸν γερμανικόν), οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως πεδιάδας καὶ εἶχον προσέλθει εἰς τὸν χριστιανισμόν. Οἱ Γότθοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τοὺς Οὔννους. Μέρος αὐτῶν, οἱ λεγόμενοι **Βησιγότθοι** (δυτικοὶ Γότθοι), ἀπεράσισαν νὰ μεταναστεύσουν πρὸς Ν. Ἔλαβον λοιπὸν τὴν ἀδειαν τοῦ Οὐάλεντος καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου κάτω Μοισίαν (σημερινὴν Βουλγαρίαν). Ἀλλ' οἱ αὐτοκρατορικοὶ ὑπάλληλοι ἐπίεζον αὐτοὺς καὶ ἔνεκα τούτου οἱ Γότθοι ἐπανεστάτησαν. Ὁ Οὐάλης ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν ἐνίκηθη παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ καταφυγὼν εἰς τινα καλύβην ἐκάθη εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν Γότθων. Οἱ Γότθοι ἤδη νικηταὶ ἐληλάτησαν τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Τότε ὁ διαδεχθεὶς ἐν τῇ Δύσει τὸν ἀποθανόντα Οὐαλεντινιανὸν υἱὸς του **Γρα-**

τιανός προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἐξ Ἰσπανίας στρατηγὸν **Θεοδόσιον** καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Θεοδόσιος ἔλθων εἰς τὴν Θεσσαλονίκην πρῶτον ἐφρόντισε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸν στρατὸν καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν θάρρος. Κατόπιν ἤρχισε προσβολὰς ἐναντίον τῶν Γόθων καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ περιορισθοῦν πάλιν εἰς τὴν πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως χώραν. Συγχρόνως δὲ προσέλαβε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν μὲ τοὺς ἀρχηγούς των ἐπὶ μισθῷ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους ὡς συμμάχους καὶ ἀπετέλεσεν ἐξ αὐτῶν σῶμα 40 χιλ. βαρβάρων, τὸ ὁποῖον ἐγκατέστησεν εἰς τὰς παρὰ τὰ σύνορα ἐπαρχίας. Τοῦτο ὅμως προητοίμασε τὴν ὁδὸν εἰς τὰς κατόπιν μεγάλας ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων.

4. Θεοδόσιος ὁ μέγας καὶ ὁ τελικὸς θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀπολείρας τοῦ Ἰουλιανοῦ οἱ χριστιανοὶ ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι διηρημένοι μεταξὺ τῶν. Καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων ὁ μὲν Οὐαλεντινιανὸς ἦτο ὀρθόδοξος, ὁ δὲ Οὐάλης ἀρειανός. Ἔνεκα τούτου εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπ' αὐτοῦ οἱ ὀρθόδοξοι κατεπιέζοντο. Ὁ Θεοδόσιος ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῶν ὀρθόδοξων καὶ ἐδημοσίευσεν διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου αἱ ἀποφάσεις τῆς Νικαίας ἐλάμβανον ἰσχὴν νόμου καὶ ἐγίνοντο ὑποχρεωτικαὶ δι' ὅλους τοὺς χριστιανούς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη νέα αἵρεσις, ἡ τοῦ **Μακεδονίου**, ἡ ὁποία ἠρνεῖτο τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Θεοδόσιος συνεκάλεσε νέαν σύνοδον (381) εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Μακεδονίου καὶ συνεπλήρωσε τὸ σῆμα τῆς πίστεως προσθέσασα τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ λοιπὰ μέχρι τέλους ἄρθρα αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἠρκέσθη εἰς ταῦτα μόνον ὁ αὐτοκράτωρ. Ἐκλείσθη προσέτι τὰς ἐκκλησίας ὅλων τῶν αἰρετικῶν καὶ πολυειδῶς κατεπίεσεν αὐτούς.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα συνέβη ἡ περίφημος μετάνοια τοῦ Θεοδόσιου. Ὁ συνάρχων τοῦ Θεοδοσίου Γρατιανὸς εἶχε φονευθῆ εἰς τινα στάσιν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του, ὁ δὲ Θεοδόσιος ἐκστρατεύσας εἰς τὴν Δύσιν ἐτιμώρησε τοὺς στασιαστὰς καὶ παρεχώρησε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γρατιανοῦ **Οὐαλεντινιανὸν τὸν Β'**. Ἐν ᾧ λοιπὸν εὐρίσκετο εἰς Μεδιόλανον, πρὸς τακτοποίησιν

πραγμάτων τῆς Δύσεως, ἀναγγέλλεται εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ λαὸς τῆς Θεσσαλονίκης ἐστασίασε κατὰ τῆς ἐκ Γότθων φρουρᾶς τῆς πόλεως καὶ ἐφόνευσεν τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς καὶ πολλοὺς ἀξιωματικούς. Ὁ Θεοδόσιος παραφερθεὶς ἐκ τῆς ὁργῆς διατάσσει ἀμέσως νὰ σφάζουν ὅλους τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τοῦ αὐτοκράτορος οἱ Γότθοι ἐξετέλεσαν χωρὶς βραδύτητα καὶ μὲ πολλὴν σκληρότητα. Προεκάλεσαν ἀγῶνας ἱπποδρομικούς. Ἐν ᾧ δὲ ὁ λαὸς ἐθεᾶτο αὐτούς, οἱ Γότθοι περιεκύκλωσαν τὸ ἱπποδρόμιον καὶ ἐφόνευσαν ὅλους τοὺς ἐντὸς αὐτοῦ Θεσσαλονικεῖς ἀνέροχόμενους εἰς 7 χιλιάδας.

Ἡ σφαγὴ αὐτὴ προεκάλεσε τὴν κατάπληξιν ὅλων, ὅτε δὲ ὁ Θεοδόσιος προσῆλθεν εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Μεδιολάνου νὰ λειτουργηθῇ ὁ τότε ἐπίσκοπος Ἀμβρόσιος ἀπηγόρευεν εἰς αὐτὸν τὴν εἴσοδον. Μόλις δὲ μετὰ ὀκτὼ μῆνας ἐπετροπή εἰς αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀφ' οὗ δημοσίᾳ ὠμολόγησε τὴν μετάνοιάν του. Βλέπομεν οὕτω πόσῃ δύναμιν ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ὁ κλῆρος τῶν χριστιανῶν.

Μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ (391) ὁ Θεοδόσιος ἤρχισε νὰ καταδιώκῃ καὶ τοὺς εἰδωλολάτρους. Ἀπηγόρευεν εἰς αὐτούς νὰ προσφέρουν θυσιάς καὶ ἐκλείσει τοὺς ναοὺς αὐτῶν. Τότε οἱ στρατιῶται ἐξωθούμενοι ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς ἤρχισαν νὰ κατεδαφίζουν τοὺς ἀρχαίους ναοὺς, νὰ ἀνατρέπουν τοὺς βωμοὺς καὶ νὰ συντρίβουν τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν. Τότε ἐσβέσθη τὸ πῦρ τοῦ ναοῦ τῆς Ἑστίας εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀπηγορεύθη εἰς τὸ ἐξῆς ἡ τέλεσις τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ χριστιανισμὸς λοιπὸν διὰ τοῦ Θεοδοσίου εἶχεν ὀριστικῶς θριαμβεύσει. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Θεοδόσιος καὶ ὠνομάσθη **μέγας**.

5. Ὅριστικὴ διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Θεοδόσιος ὀλίγον χρόνον πρὸ τοῦ θανάτου του ἔγινε μονοκράτωρ. Φονευθέντος τοῦ συνάρχοντός του Οὐαλεντινιανοῦ ἐκ τινος στάσεως ὁ Θεοδόσιος ἐπῆλθε κατὰ τῶν στασιαστῶν, ἐνίκησεν αὐτούς καὶ ἤνωσεν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν (394). Ὁ ἴδιος ὅμως ἀποθνήσκων μετὰ τινος μῆνας (395) διήρесе τὸ κράτος. Ἀφῆκε τὸ μὲν ἀνατολικὸν εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱόν του Ἀρκάδιον, τὸ δὲ δυτικὸν εἰς τὸν νεώτερον Ὀνώριον. Καὶ τὸ μὲν δυτικὸν μόλις ἐπέζησεν ἕνα ἀκόμη

αἰῶνα. Κατεκλύσθη ὑπὸ τῶν εἰσβαλόντων εἰς αὐτὸ βαρβάρων
καὶ κατελύθη τὸ 476. Τὸ ἀνατολικὸν ὅμως, ἐπειδὴ ἀπετελέσθη
ἐκ χωρῶν ἑλληνικῶν, ἔγινε κατὰ μικρὸν κράτος ἑλληνικὸν καὶ
διετήρησεν ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα τὴν λαμπάδα τοῦ πολιτισμοῦ,
καθ' ὃν χρόνον εἰς τὴν Δύσιν ἐπεκράτει τὸ σκότος τοῦ μεσαίωonos.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΜΕΡΟΣ Β΄.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ὅταν κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αἱ ἀπὸ τοῦ Ἄδριατικοῦ πελάγους μέχρι τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ χῶραι τῆς Ἀνατολῆς, αὗται ὅλαι ἦσαν ἑλληνικαί. Αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι κατ' ἀρχάς, αἱ κατακτήσεις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τὰ κράτη τῶν διαδόχων κατόπιν μὲ τὴν διάδοσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶχον ἐξελληνίσει αὐτήν.

Καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς δὲ κυριαρχίας ὁ ἑλληνισμὸς τῶν χωρῶν τούτων ἐνισχύθη πολὺ, διότι οἱ Ῥωμαῖοι ὄχι μόνον δὲν ἐπολέμησαν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν, ἀλλὰ καὶ υἱοθέτησαν καὶ ἐκαλλιέργησαν αὐτόν. Τέλος εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς πάρα πολὺ συνετέλεσεν ἡ διάδοσις εἰς αὐτὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, διότι ἡ γλῶσσα, μὲ τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθη ἡ νέα θρησκεία καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν τὰ ἱερὰ αὐτῆς βιβλία ἦτο ἡ ἑλληνικὴ.

Δι' ὅλους λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁλόκληρον τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους εἶχε γίνεи τελείως ἑλληνικόν. Διὰ τὸ γίνεи τὸ τμήμα τοῦτο καὶ πολιτικῶς κράτος ἑλληνικὸν δὲν ἐχρειάζετο παρὰ τὸ ἔχει ἐν πολιτικὸν κέντρον. Τὸ κέντρον τοῦτο ἐσηματίσθη μὲ τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τὴν μετάθεσιν εἰς αὐτὴν τῆς πρωτεύουσας

τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπομένως ὡς ἀρχὴν τοῦ νέου τούτου ἑλληνικοῦ κράτους δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἔτος 330, κατὰ τὸ ὁποῖον (1 Μαΐου) ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τῆς Νέας Ῥώμης, ὅπως κατ' ἀρχὰς ὠνομάσθη ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἀμέσως ὅμως μετὰ τὴν μετάθεσιν τῆς πρωτεύουσας του δὲν παρουσιάζεται τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὡς καθαρῶς ἑλληνικόν.

Ἐφ' ὅσον ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι συνηνωμένον μὲ τὸ δυτικὸν παρουσιάζεται ὡς ῥωμαϊκόν. Ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ παρουσιάζεται μόνον ἂφ' οὔ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου ἐχωρίσθη ὀριστικῶς ἀπὸ τὸ δυτικόν, Ἐκτοτε ἔχει μὲν ἐπὶ τινα ἀκόμη χρόνον τὸ νέον τοῦτο κράτος ὡς ἐπίσημον γλώσσαν τὴν λατινικὴν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλος ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ εἶναι ἑλληνικὸς καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν λαλεῖ, ἀναγκάζεται καὶ τὸ ἐπίσημον κράτος ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ὑποχωρῇ, μέχρι οὔ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος καὶ τοῦτο τελείως ἐξελληνίσθη.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ μετὰ τὸν τέλειον ἐξελληνισμὸν αὐτοῦ τὸ ἐπίσημον κράτος ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα καὶ ἐπισήμως οἱ αὐτοκράτορες ἐξακολουθοῦν νὰ ὀνομάζονται αὐτοκράτορες Ῥωμαίων. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει καμμίαν πραγματικὴν σημασίαν. Ἄλλως τε οἱ ἴδιοι οἱ πληθυσμοὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὀνομάζουσι ἑαυτοὺς Ῥωμαίους, διότι ἡ λέξις **Ἕλλην** εἶχε χάσει τὴν σημασίαν της καὶ ἐσήμαινε τὸν ὄπαδὸν τῆς παλαιᾶς θρησκείας, μόλις δέ, ἂφ' οὔ παρῆλθε πολὺς χρόνος, ἀπέκτησεν ἐκ νέου τὴν παλαιὰν σημασίαν.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Θεοδοσίου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνῆλθεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Ἀρκάδιος** (395—408). Οὗτος ἦτο 18 ἐτῶν καὶ ἐβασίλευσε μόνον κατ' ὄνομα. Πραγματικῶς τὴν ἀρχὴν εἶχον κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ σύμβουλοί του κατόπιν δὲ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία.

Τὸν Ἀρκάδιον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Θεοδόσιος Β΄** (408—450), ὁ ὁποῖος ἐλέγετο μικρὸς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν μέγαν αὐτοῦ πάππον, ἡλικίας 8 ἐτῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτος ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς Ἀνθεμίου, κατόπιν δὲ ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς του Πουλχερίας, ἡ ὁποία ἦτο μὲν μεγαλυτέρα αὐτοῦ κατὰ δύο μόνον ἔτη ἀλλὰ πολὺ συνετὴ καὶ ἐπιδεδεξία. Αὐτὴ δὲ ἐξηκολούθησε νὰ κυβερνᾷ τὸ κράτος καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ Θεοδοσίου, διότι οὗτος εἶχε πολὺ ἀσθενῆ χαρακτηρισμὸν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτὴ ἡ **Πουλχερία**, ἡ ὁποία ἔλαβε σύζυγον καὶ συμβασιλέα τὸν στρατηγὸν **Μαρκιανὸν** (450—457). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ κατέλαβε τὸν θρόνον διὰ ταῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐκ Γότθαν στρατοῦ Ἀσπαρ ὁ χιλιάρχος **Λέων ὁ Θραξ** (457—474). Αὐτὸς δὲ πρῶτος ἐστέφθη βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἔκτοτε ἐθεωρήθη ἀπαραίτητον νὰ ἐπικυροῦται ἡ ἀναγόρευσις τῶν αὐτοκρατόρων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Λέων ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἐκ τῆς θυγατρὸς του Ἀριάδνης ἔγγονον **Λέοντα τὸν Β΄**. Ἐπειδὴ ὁμοῦ οὗτος ἦτο παῖς, ἔγινε συμβασιλεὺς του ὁ πατὴρ του **Ζήνων**, ὁ ὁποῖος καὶ ἔμεινε μόνος βασιλεὺς, ὅτε μετὰ 10 μῆνας ἀπέθανεν ὁ υἱὸς του (474—481). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος ἡ χήρα βασίλισσα Ἀριάδνη ἔλαβε σύζυγον καὶ ἔκαμεν αὐτοκράτορα τὸν ἀδελικὸν ἀξιωματικὸν **Ἀναστάσιον** (481—518). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ στρατὸς ἀνηγόρευεν αὐτοκράτορα τὸν **Ιου-**

στίνον τὸν **A** (518—527), ὁ ὁποῖος ἦτο μὲν γενναῖος ἀξιωματικὸς ἀλλ' ὅλως διόλου ἀμαθής.

Οὗτος δὲ μετὰ 9 ἔτη ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἀνεπιτόν του τὸν περίφημον **Ἰουστινιανὸν τὸν Α'**.

Τῆς περιόδου ταύτης τὸ σπουδαιότερον γεγονός εἶναι αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί, αἱ ὁποῖαι ἐπέφεραν τὸν τέλειον χωρισμὸν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ.

2. Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους οἱ **Βησιγότθοι**. Οὗτοι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπανεστάτησαν καὶ μὲ ἀρχηγὸν τὸν γενναῖον **Ἀλάριχον** εἰσώρμησαν εἰς τὴν Θράκην (396) καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατόπιν δὲ ἐστράφησαν πρὸς Ν. εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ἀρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες τὰ πάντα. Ἰδίως ἐπέφεραν μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν ἐν Ἐλευσίνι ναὸν τῆς Δήμητρος, διότι οἱ Γότθοι ἦσαν Χριστιανοὶ ἀρειανοί, παρεκινήθησαν δὲ εἰς τοῦτο ἀπὸ φανατικούς ἱερεῖς καὶ μοναχοὺς καὶ ἰδιόκους τῶν καὶ ἐντοπίους.

Ἀπέναντι τοῦ κινδύνου τούτου τὸ ἀνατολικὸν κράτος εὐρίσκετο εἰς οἰκτρὰν στρατιωτικὴν κατάστασιν. Ὁ στρατός του ἀπετελεῖτο ἀπὸ μισθοφόρους βαρβάρους Γερμανοὺς καὶ ἰδίως Γότθους, οἱ ὁποῖοι δὲν ὑπήκουον μὲ προθυμίαν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως προκειμένου μάλιστα νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον ὁμοφύλων τῶν. Εἰς τὴν δεινὴν αὐτὴν περίστασιν ἔσωσε τὸ κράτος ὁ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ δυτικοῦ κράτους **Στελίχων**. Οὗτος ἤλθε μὲ στόλον καὶ στρατὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐναντίον τοῦ Ἀλαρίχου καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ φύγῃ διὰ τοῦ Ῥίου εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν Ἠπειρον. Ὁ Στελίχων κατεδίωξεν αὐτὸν καὶ ἐκεῖ καὶ θά τὸν κατέστρεφεν, ἂν δὲν ἐπενέβαιναν ἢ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἀρκαδίου, ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο τὴν ἀνάμιξιν τοῦ Στελίχωνος εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, διώρισαν τὸν Ἀλάριχον διοικητὴν καὶ ἀρχιστρατήγον τοῦ Ἰλλυρικοῦ (ὅλης τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου πλὴν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας) καὶ διέταξαν τὸν

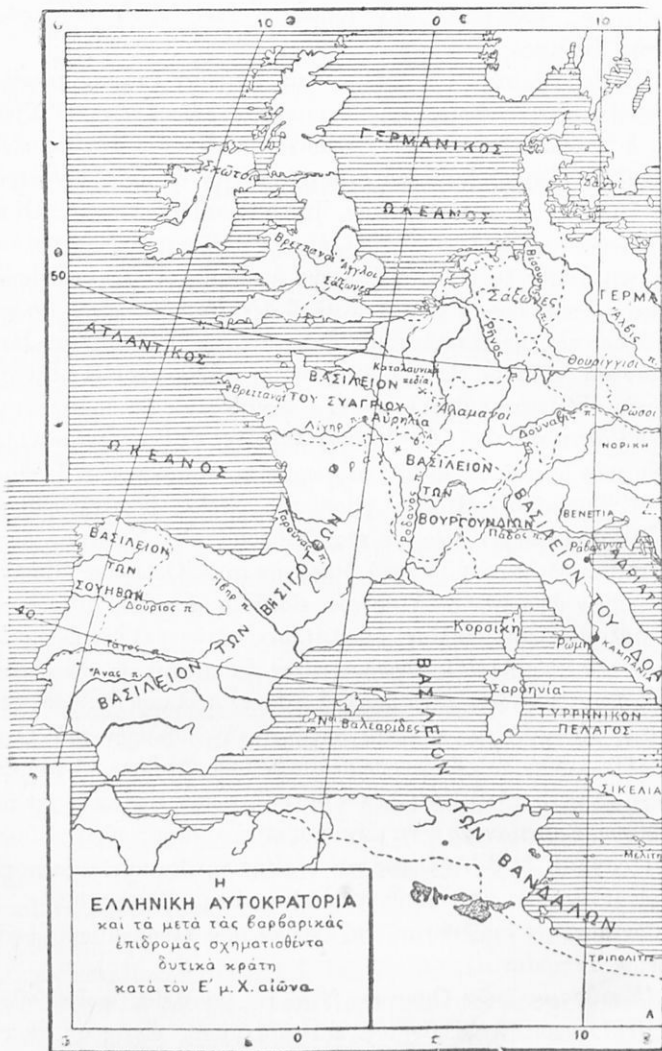
Στελίχωνα νὰ ἀπομακρυνθῆ ἔκ τῆς χερσονήσου. Ὁ Στελίχων τότε ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ, ὁ δὲ Ἀλάριχος εἰσώρμησεν εἰς τὴν Ἄνω Ἰταλίαν. Ἐκεῖ ἐνικήθη μὲν ὁ Ἀλάριχος ὑπὸ τοῦ Στελίχωνος, ἀλλὰ μόνον διὰ χρημάτων ἐπέισθη νὰ ἀποχωρήσῃ ἔκ τῆς Ἰταλίας.

Ἡ εἰσβολὴ αὕτη τῶν Γότθων εἰς Ἰταλίαν ἐπέφερε μεγάλας μεταβολὰς ἕνεκα τῆς τότε μεταναστεύσεως τῶν λαῶν. Ὁ Στελίχων διὰ νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Ἀλάριχον ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἶχεν ἀνακαλέσει ὅλα τὰ ῥωμαϊκὰ στρατεύματα τὰ ὅποια ἦσαν πέραν τῶν Ἀλπεων εἰς τὴν Γαλατίαν, Ἰβηρίαν καὶ Βρεττανίαν. Οἱ εἰς τὰ σύνορα τότε γερμανικοὶ λαοί, ἐπειδὴ ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν σλαυϊκῶν καὶ ἄλλων λαῶν, τοὺς ὁποίους ἀπώθουν οἱ Οὔννοι, εἰσώρμησαν εἰς τὰς χώρας ταύτας. Καὶ οἱ μὲν **Βουρογούνδιοι** ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν Γαλατίαν, οἱ δὲ **Σουῆβοι**, **Βανδῆλοι** καὶ **Ἀλανοὶ** εἰς τὴν Ἰβηρίαν, οἱ **Ἀλαμανοὶ** εἰς τὴν σημερινὴν Ἑλβετίαν καὶ Ἀλσατίαν, οἱ **Φράγκοι** εἰς τὴν βορειοανατολικὴν Γαλατίαν καὶ οἱ **Ἄγγλοι καὶ Σάξωνες** εἰς Βρεττανίαν. Οὕτω τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος περιορίσθη εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν.

Μὲ ὅλα ταῦτα ἡ Ἰταλία, χάριν τῆς ὁποίας ἐγκατελείφθησαν αἱ ἄλλαι χῶραι δὲν διέφυγε τὰς ἐπιδρομὰς. Ὁ Στελίχων συκοφαντηθεὶς ἐδολοφονήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ὀνωρίου. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Ἀλάριχος εἰσέβαλε μὲ τοὺς Γότθους του καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐληλάτησεν αὐτὴν καὶ ἐκυρίευσεν καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην. Ὁ Ὀνώριος εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς τὴν ὄχυρὰν Ῥάβενναν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἀπέθανεν ὁ Ἀλάριχος, ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν Ἀδόλφος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὀνωρίου Πλακιδίαν καὶ εἰρήνευσεν μὲ αὐτὸν ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ τοῦ ἐπιτραπῆ νὰ κατακτήσῃ ὅσας ἤθελε δυνηθῆ χώρας εἰς τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν καὶ νὰ ἀναγνωρισθῆ νόμιμος κύριος αὐτῶν.

Πράγματι δὲ ὁ Ἀδόλφος καὶ οἱ Βησιγότθοι κατέκτησαν τὴν νότιον Γαλατίαν καὶ ἴδρυσαν ἐκεῖ κράτος Βησιγοθικόν, τὸ ὁποῖον κατόπιν ἐπεξέτειναν καὶ πέραν τῶν Πυρηναίων εἰς τὴν βόρειον Ἰσπανίαν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Οὔννων. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οὐάλεντος οἱ Οὔννοι, λαὸς ἄγριος καὶ πολεμικός, ὤρμησαν ἔκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Οὗτοι διεσπάρησαν εἰς τὴν σημερινὴν Ῥωσίαν καὶ ἀπώθησαν τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας διαφόρους σλαυϊκοὺς καὶ γερμανικοὺς λαοὺς.

Είχ. 18. Χάρτης τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῶν μετὰ τὸς βαρβαρικὰς.

έπιδρομάς σχηματισθέντων δυτικῶν κρατῶν κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα μ. Χ.

Τώρα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος οἱ Οὔννοι ἐνωμένοι με ἀρχηγὸν τὸν **Ἀτίλαν**, ὄρμησαν εἰς τὴν κατὰ κτησιν τοῦ κόσμου καὶ ἐξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ κάτω Δουνάβεως, τοῦ Ἀδρίου καὶ τοῦ Ῥήνου.

Πρῶτον τὸ κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπέστη πλείστας ἐπιδρομὰς καὶ ἐνικήθη πολλάκις ὑπ' αὐτῶν. Ὁ τότε αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Θεοδόσιος ὁ Β' ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην ταπεινωτικὴν, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ ἀρκετὸν χρηματικὸν ποσὸν καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἀτίλαν μέρος τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας καὶ Σερβίας.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀτίλας ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῆ ἔναντιόν τῶν Βησιγόθων, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν νότιον Γαλατίαν καὶ τὴν βόρειον Ἰσπανίαν, κατόπιν δὲ νὰ ἐπέλθῃ καὶ κατὰ τῆς Ἰταλίας. Μὲ 700 χιλ. βαρβάρους διέβη τὸν Ῥήνον καὶ καταστρέφων τὰ πάντα ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Ὁρλεάνης. Τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐβασίλευε τότε ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ὀνωρίου **Οὐαλεντινιανὸς Γ'.**

Ὁ συνετὸς καὶ γενναῖος στρατηγὸς τούτου **Ἀέτιος** μετὰ τὸν ῥωμαϊκὸν καὶ τὸν βησιγοθικὸν στρατὸν ἔσπευσε πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀτίλα. Εἰς τὴν μεγάλην δὲ μάχην εἰς τὰ **Καταλωνικὰ** πεδία (μεταξὺ Μάρνη καὶ Σηκουάνα) (453) ὁ Ἀτίλας ἐνίκηθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν Ῥήνον.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (454) ἐκινήθη καὶ πάλιν πρὸς δυσμὰς μετὰ ἄπειρον πλῆθος βαρβάρων καὶ τώρα εἰσέβαλε κατ' εὐθείαν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ἀέτιος μετὰ τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαραταχθῆ κατ' αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ὁ Ἀτίλας προχωρήσας μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης ὀπισθοχώρησεν, ἴσως ἕνεκα ἀσθενείας, ἣ ὁποία ἐνέσκηψεν εἰς τὸν στρατὸν του. Εὐτυχῶς ὁ Ἀτίλας, μόλις ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατείας ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῆς θυγατρὸς εὐγενοῦς τινος Βησιγόθου, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς βίας ἔλαβεν εἰς γάμον, κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου του. Ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀτίλα ὅλη ἡ Εὐρώπη ἀνέπνευσεν. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ οὔννικὸν κράτος διελύθη. Οἱ διάφοροι γερμανικοὶ καὶ σλαβικοὶ λαοὶ ἀπεστάτησαν, αἱ δὲ οὔννικαι φυλαὶ διηρέθησαν.

Βανδαλικαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ Βανδῆλοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐξ αὐτῆς δὲ τὸ 429 μετὰ ἀρχηγὸν τὸν **Γιζέριχον** ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ κατέλαβον ὅλας τὰς ἐκεῖ ῥω-

μαϊκάς χώρας. Ἐκτοτε οἱ Βανδῆλοι ὁρμώμενοι ἐξ αὐτῶν ἕκα-
μνον διαρκῶς πειρατικάς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας
καὶ εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον. Τὸ 455 δὲ ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῶν
φιλονεικιῶν αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ῥώμης, ἕνεκα
τοῦ θανάτου Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ', ἐπῆλθον μετὰ μεγάλου πει-
ρατικοῦ στόλου εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκυρίευσαν καὶ ἐληλάτη-
σαν τὴν Ῥώμην (βανδαλισμοὶ) καὶ ἀπήγαγον πλῆθος αἰχμαλώτων.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Λέων ὁ Α' ἐπεχείρησε (467)
μεγάλην ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ Βανδῆλοι μὲ στόλον
πυρφόρων πλοίων κατέστρεψαν τὸ περισσότερον μέρος τοῦ αὐτο-
κρατορικοῦ στόλου καὶ ἡ ἐκστρατεία ἀπέτυχεν.

Ἀποτελέσματα τῶν ἐπιδρομῶν. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν
τῶν Βανδῆλων ἐκ τῆς Ἰταλίας κύριοι αὐτῆς ἔγιναν οἱ ἀρχηγοὶ
τοῦ ἐκ Γερμανῶν μισθοφορικοῦ στρατοῦ. Οὗτοι ἀνεβίβαζον ἐπὶ
τοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης οἰονδήποτε ἤθελον, ἐζήτουν ὅμως πάν-
τοτε καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτο-
ρος, ἡ ὁποία κατ' ἀνάγκην ἐδίδοτο. Ἐπὶ τέλος εἰς ἀρχηγὸς τῶν
βαρβάρων αὐτῶν μισθοφόρων, ὁ **Ὀδόαρκος**, καθήρесе τὸν
τελευταῖον αὐτοκράτορα τῆς Ῥώμης **Ῥωμόλον Αὐγουστύλον**
ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς καὶ ζητήσας τὴν ἄδειαν τοῦ αὐτοκράτορος
τῆς Ἀνατολῆς ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας ἐπ' ὀνόματι
αὐτοῦ (476).

Τὸ ἔτος τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ῥωμόλου Αὐγουστύλου θεω-
ρεῖται ὡς τὸ ἔτος τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.
Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀληθές. Τὸ δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν
κράτος ἐκτὸς μὲν τῆς Ἰταλίας εἶχε καταλυθῆ πρὸ πολλοῦ, εἰς
τὴν Ἰταλίαν δὲ ὁ Ὀδόαρκος ἐξηκολούθει νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν ἐπι-
κυριαρχίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος. Καὶ ὅτε δὲ
μετὰ 31 ἔτη ἄλλος βάρβαρος, ὁ **Θευδέριχος**, ἡγεμὼν τῶν Ὀσ-
τρογότθων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι μεταξὺ Δουνάβεως
καὶ Ἰλλυρίας, ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσε τὸν Ὀδόαρκον, ἀνέλαβε καὶ
οὗτος τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος.
Ἀργότερα δὲ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Θευδερίχου ὁ αὐτοκράτωρ
Ἰουστινιανὸς κατέλυσε καὶ τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ ἐπὶ τινα χρό-
νον ἐκυβέρνησεν ἀπ' εὐθείας τὴν Ἰταλίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ μετὰ τὸ
476 οὐδεὶς πλέον αὐτοκράτωρ διωρίσθη εἰς τὴν Ῥώμην, τὸ 476
ἐθεωρήθη ὡς τὸ ἔτος τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ
κράτους.

Οὕτως αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων διὰ τὴν Δύσιν ἀποτελέσματα εἶχον α') τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ β') τὴν εἰς τὰς χώρας αὐτοῦ ἴδρυσιν πλείστων βαρβαρικῶν κρατῶν γερμανολατινικῶν ἢ καθαρῶς γερμανικῶν.

Εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, ἐκτὸς τῆς εἰσβολῆς τῶν Βησιγότθων, ἐπιδρομῶν τινῶν τῶν Οὐννων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους, καμμίαν ἄλλην βλάβην δὲν ἐπέφεραν· τοῦναντίον αὕτη ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὠφελήθη, διότι τὸ κράτος περιορίσθη μόνον εἰς αὐτὴν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔλαβε μορφήν ἑλληνικὴν.

Ἄλλὰ αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ εἶχον καὶ ἄλλο σπουδαῖον ἀποτέλεσμα διὰ τὴν Ἀνατολήν καὶ διὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην κατόπιν, ὅτι ἤνοιξαν τὴν ὁδὸν εἰς ἄλλας μεγάλας μεταναστεύσεις λαῶν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ ἴχνη τῶν Οὐννων ἠκολούθησαν πολλοὶ ἄλλοι ἄσιατικοὶ βάρβαροι λαοί, οἱ ὅποιοι ἐκ διαλειμμάτων μέχρι τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος ἐπέδραμον ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Πρῶτοι δὲ ἐμφανίζονται οἱ **Βούλγαροι**, λαὸς τουρκικῆς ἢ οὐννικῆς φυλῆς.

Οἱ Βούλγαροι κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος ἐπροχώρησαν ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς Ἀσίας εἰς τὰς περὶ τὸν Δνειότερον χώρας τῆς σημερινῆς νοτιοδυτικῆς Ρωσίας. Ἀπὸ ἐδῶ δὲ ἀπὸ τοῦ Ζήνωνος ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ ἐπὶ τοῦ Ἀναστασίου ἐπεξετάθησαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τὴν προφυλάξῃ δὲ τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τῶν βαρβάρων τούτων ὁ Ἀναστάσιος ἔκτισε μέγα τεῖχος, τὸ ὅποion ἔξετείνεται ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Προποντίδα Σηλυβρίας μέχρι τῆς εἰς τὸν Εὐξείνιον πόλεως τῶν Δέρκων.

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΚΑΙ Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ

1. Ὁ Ἰουστινιανός.

Ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὃ ὁποῖος εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ 395 ἔσταμάτησε μὲ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ 527. Αὐτὸς εὐθύς ἀφ' οὗ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν του νὰ ἀποκτήσῃ τὴν δόξαν τῶν παλαιῶν ῥωμαίων αυτοκρατόρων καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὸ κράτος τὰ παλαιὰ σύνορα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἀνὴρ μετρίου ἀναστήματος μὲ κανονικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ῥωμαλέος, συνάμα δὲ πεπαιδευμένος, συνεισότης, μετριοπαθής, ἐργατικός. Πρὸ πάντων ἦτο ὅμως πολὺ φιλόδοξος, ἠθέλεε νὰ κάμῃ μεγάλα ἔργα διὰ νὰ δοξασθῇ. Καὶ πραγματικῶς τὸ κατώρθωσε διότι εἶχε θαυμαστὴν ἐπιτηδειότητα νὰ εὐρίσκη δι' ἕκαστον ἔργον τὸν κατάλληλον ἄνθρωπον. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ στρατηγοὶ Βελισσάριος καὶ Ναρσῆς, ὁ νομομαθὴς Τριβωνιανός, οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος καὶ Ἰσίδωρος καὶ ἄλλοι. Εἰς τὴν λαμπρότητα ὅμως τῆς βασιλείας του πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ σύζυγός του Θεοδώρα. Ἡ Θεοδώρα ἦτο ταπεινῆς καταγωγῆς, ἀλλ' εἶχεν εὐφυΐαν μεγάλην καὶ ἐγένεν ὁ πιστότερος σύμβουλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸ κυριώτερον ἀπὸ τὰ σχέδια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο νὰ δώσῃ εἰς τὸ κράτος τὰ παλαιὰ σύνορα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπρεπε λοιπὸν πρὸς τοῦτο νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει οἱ Γότθοι. Ἀλλὰ διὰ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡσυχῆς ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Τὸ νέον περσικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχε σχηματισθῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰῶνος, πάντοτε ἠνωχλεῖ τὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Ἰουστινιανὸς λοιπὸν ἔστειλε μὲ στρατὸν τὸν στρατηγὸν Βελισσάριον ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ὁ Βελισσάριος ἐνίκησε τοὺς Πέρσας καὶ ἔκαμε μὲ αὐτοὺς εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας ἐξησφαλίζοντο τὰ σύνορα τοῦ κράτους.

Ὀλίγον χρόνον ὅμως μετὰ τὸν περσικὸν πόλεμον (532) ἐξερηγάγη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν στάσις, ἣ ὁποία ὀλίγον ἔλειψε

νὰ ἀνατρέψῃ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκ τοῦ θρόνου, ἡ **στάσις τοῦ Νίκα**.

2. Ἡ στάσις τοῦ Νίκα.

Ὅπως εἰς τὴν Ῥώμην, ἐτελοῦντο εἰς τὸν ἱππόδρομον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρματοδρομαίαι καί, ὅπως ἐκεῖ, μεταξὺ τῶν παρακολουθούτων αὐτὰς θεατῶν εἶχον σχηματισθῆ φατρίαί, ὀνομασμένοι ἀπὸ τὰ χρώματα τῶν ἀρματηλατῶν **Πράσινοι** καὶ **Βένετοι**. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅμως αἱ φατρίαί αὐταὶ τοῦ ἱπποδρόμου συνεμορφώθησαν μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ὀργανώθησαν εἰς δημοτικούς ὀργανισμούς, οἱ ὁποῖοι ὀνομάσθησαν **δημοί**. Οἱ δῆμοι οὗτοι εἶχον τοὺς δημάρχους τῶν καὶ δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς τὰς διενέξεις τῶν ἀρματοδρομιῶν, ἀλλ' ἀνελάμβανον καὶ δημοσίας λειτουργίας καὶ ἀπετέλουν εἶδος πολιτοφυλακῆς, αὐτοὶ δὲ καὶ ἀντεπροσώπευον τὸν λαὸν καὶ ἐξέφραζον εἰς τὸν μονάρχην εἰς τὸν ἱππόδρομον τὰ παράπονα τοῦ λαοῦ καὶ παρενέβαινον εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέσεις. Κατήγησαν δηλ. φατρίαί πολιτικάι. Αἱ φατρίαί αὐταὶ τὸ 532 ἀπῆτησαν εἰς τὸν ἱππόδρομον παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὴν παῦσιν μισητῶν τινῶν ὑπουργῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠρνήθη καὶ τότε αἱ φατρίαί διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν πόλιν, ἐξηρέθισαν τὸν λαόν καὶ ἐσήκωσαν μεγάλην στάσιν, Ἡ στάσις αὕτη ὀνομάσθη **στάσις τοῦ Νίκα**, διότι οἱ στασιασταὶ εἶχον ὡς σύνθημα τὴν κραυγὴν «Νίκα».

Κατὰ τὴν στάσιν τὸ πλῆθος ἔθεσε πῦρ εἰς τὸ ἐπαρχεῖον καὶ αἱ φλόγες μετεδόθησαν ἀπὸ τὸν ἀνεμον καὶ ἔκαυσαν μέγα μέρος τῆς πόλεως. Ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς αὐτῆς ἐκάη καὶ ὁ ἀρχαῖος ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε ἐφοβήθη καὶ ἔσπευσε νὰ παύσῃ τοὺς μισητοὺς εἰς τὸν λαὸν ὑπουργούς, Ἄλλ' ὅλαι του αἱ παραχωρήσεις ἀπέβησαν μάταιαι. Ματαία ἐπίσης ἀπέβη καὶ ἡ προσωπικὴ ταπείνωσις τοῦ ἰδίου εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅταν ἐπεχείρησε νὰ ὀμιλήσῃ εἰς τὸ πλῆθος. Τὸ πλῆθος τὸν ἀπεδοκίμασε μὲ κραυγὰς καὶ συριγμούς. Οἱ στασιασταὶ μάλιστα κατόπιν ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα ἕνα ἀνεψιὸν τοῦ Ἀναστασίου τὸν Ὑπάτιον. Τότε ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπῆλπίσθη καὶ ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ. Ἀλλὰ τὸν ἔσωσεν ἡ Θεοδώρα. Αὕτη μόνη ἀντετάχθη εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ εἶπε τὸ περίφημον «καλὸν σάβανον εἶναι ἡ πορφύρα». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μὲ τὴν

ἀποφασιστικότητά της ἡ Θεοδώρα ἔσωσε τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αὕτη ὅμως συγχρόνως συνεννοήθη μὲ τοὺς στρατηγοὺς Βελισσάριον καὶ Μοῦνδον, πῶς νὰ καταπαύσουν τὴν στάσιν. Οἱ δύο στρατηγοὶ ἐπωφεληθέντες ἀπὸ μίαν συγκέντρωσιν τῶν στασιαστῶν εἰς τὸν ἵππόδρομον, ἔσπευσαν ἐκεῖ μὲ 3 χιλ. πιστοὺς στρατιώτας, εἰσελθόντες δὲ εἰς τὸν ἵππόδρομον ἐπετέθησαν κατὰ τῶν στασιαστῶν καὶ ἐφόνευσαν ἕξ αὐτῶν τοὺς περισσοτέρους. Ἡ στάσις κατεπνίγη εἰς τὸ αἷμά της. Ἐκτοτε δὲ καὶ ἡ δύναμις τῶν φατριῶν τοῦ ἵπποδρόμου ἐθραύσθη.

3. Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἄφ' οὗ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξησφάλισε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μὲ τὸν περσικὸν πόλεμον καὶ ἔστερεώθη ἐπὶ τοῦ θρόνου μὲ τὴν καταστολήν τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του.

Κατὰ πρῶτον ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν Ἀφρικὴν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει οἱ Βανδῆλοι καὶ ἔστειλεν ἐναντίον αὐτῶν τὸν Βελισσάριον μὲ στρατὸν καὶ στόλον. Ὁ Βελισσάριος ἐνίκησε τοὺς Βανδήλους καὶ ὑπῆγαγε τὴν χώραν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, τὸν δὲ βασιλέα τῶν Βανδήλων ἔφερεν αἰχμάλωτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (534).

Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἀφρικῆς ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε τὸν Βελισσάριον εἰς τὴν Ἰταλίαν (535). Καὶ ἐδῶ ὁ Βελισσάριος ἐνίκησε τοὺς Γότθους, οἱ ὅποιοι κατεῖχον αὐτὴν καὶ κατέλαβε μέγα μέρος τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην. Ἐν ᾧ ὅμως ἦτο ἔτοιμος νὰ κυριεύσῃ ὅλην τὴν Ἰταλίαν, ἀνακαλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διότι ἄλλη ἀνάγκη παρουσιάσθη εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Πέρσαι παρὰ τὰς συνθήκας εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν (540). Ὁ πόλεμος λοιπὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐχαλαρώθη. Μετ' ὀλίγον ὁ Βελισσάριος, ἀφ' οὗ ἐνίκησε τοὺς Πέρσας ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ δὲν κατορθώνει νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν πόλεμον, διότι δὲν εἶχεν ἀρκετὸν στρατὸν μαζύ του. Ἐπὶ τέλος ὁ Ἰουστινιανὸς στέλλει εἰς τὴν Ἰταλίαν νέον στρατὸν μὲ ἄλλον μεγάλον στρατηγόν, τὸν Ναρσῆν. Οὗτος μετὰ πολλὰς μάχας κατόρθωσε νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν Γότθων καὶ νὰ κάμῃ τὴν Ἰταλίαν ἐπαρχίαν τοῦ κράτους (555). Συγχρόνως μὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας ὁ Ἰουστινιανὸς κατόρθωσε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ἰσπανίαν.

Ἄλλὰ καὶ οἱ Πέρσαι, ἀφοῦ καὶ δευτέραν φορὰν ἐνικήθησαν ἀπὸ τὸν Βελισσάριον, δὲν ἠσύχασαν. Τὸ 549 ἤρχισαν νέον πόλεμον, ὃ ὁποῖος διήρκεσεν 7 ἔτη. Ἐπὶ τέλους ὅμως τὸ 556 ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσουν.

Τὰ ὄνειρα τοῦ Ἰουστιανοῦ εἶχον ἐκκληρωθῆ. Ἡ αὐτοκρατορία ἀπέκτησε σχεδὸν τὰ παλαιὰ ὄρια τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ἄλλὰ οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι τοῦ Ἰουστιανοῦ ἠμπόδισαν τὴν ὑπεράσπισιν τῶν βορείων συνόρων τοῦ κράτους. Εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ Ἰουστιανὸς χάριν αὐτῶν εἶχεν οἰκοδομήσει ὀλόκληρον σειρὰν φρουρίων. Ἀλλὰ ἐντὸς τῶν φρουρίων τούτων δὲν ὑπῆρχεν ἀρκετὸς ἀριθμὸς στρατιωτῶν. Ἔνεκα τούτου Βούλγαροι καὶ Σλαῦοι κάμνουν συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὸ κράτος καὶ προξενοῦν πολλὰς ζημίας εἰς αὐτό.

4. Εἰρηνικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστιανοῦ.

Οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι δὲν ἠμπόδισαν τὸν Ἰουστιανὸν νὰ φροντίζη συγχρόνως καὶ διὰ τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς αὐτοκρατορίας. Καταγίνεται εἰς μεγάλα εἰρηνικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐδόξασαν τὴν βασιλείαν του περισσότερο ἢ ὡς ἀπὸ τὰ πολεμικά. Ἐκ τούτων τὸ λαμπρότερον εἶναι τὸ νομοθετικόν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν νομοθεσίαν ἐπεκράτει μεγάλη σύγχυσις. Ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν νόμων ἀνέτρεχον εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἐποχὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἄλλους ἐξέδωκαν αὐτοκράτορες ἐθνικοί, ἄλλους ὑπηγόρευσαν Ἕλληνες ἐπίσκοποι εἰς αὐτοκράτορας χριστιανούς. Επομένως ἄλλοι μὲν νόμοι εἶχον καταργηθῆ, ἄλλοι εἶχον περιπέσει εἰς ἀχρηστίαν, ἄλλοι εἶχον σωροὺς ἐρμηνειῶν. Τὴν σύγχυσιν αὐτὴν ὁ Ἰουστιανὸς ἀπεφάσισε νὰ θεραπεύσῃ καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέθεσεν εἰς δέκα νομοδιδασκάλους ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Τριβωνιανοῦ. Οὗτοι ἐξεκαθάρισαν τοὺς νόμους καὶ τὰ διάφορα νομικὰ συγγράμματα καὶ ἔκαμαν τρεῖς νομικὰς συλλογὰς, τὸν *κώδικα*, τοὺς *πανδέκτας* καὶ τὰς *εἰσηγήσεις*. Αἱ συλλογαὶ αὗται ἐγράφησαν *σύμφωνα* μὲ τὰς ἰδέας τοῦ Ἰουστιανοῦ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Ἀλλὰ οὔτε ὁ λαός, οὔτε οἱ δικασταὶ ἐγνώριζον πλέον λατινικά. Δι' αὐτὸ καὶ ἀμέσως μεταφράσθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Αὐτοὶ δὲ οἱ νέοι νόμοι τοῦ Ἰουστιανοῦ (*Νεαροὶ*) ἐξ ἀρχῆς *συνετάχθησαν* ἑλληνιστί.

Ἄλλο σπουδαῖον ἔργον τοῦ Ἰουστιανοῦ εἶναι τὰ πολλὰ

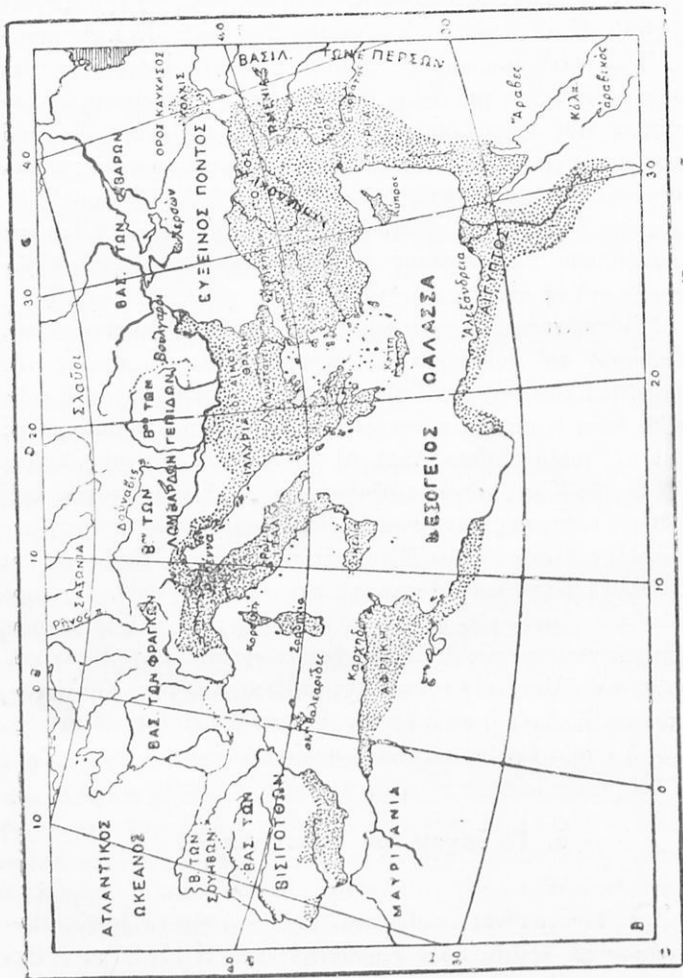
κτίρια, τὰ ὅποια ἔκαμε. Φρούρια, πόλεις, ναοὶ καὶ μοναστήρια ἐκτίσθησαν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κράτους. Ἐκ τῶν ὅλων τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι ὁ μέγας ναὸς τῆς **ἀγίας Σοφίας** εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἦτο ἀφιερωμένος ὄχι εἰς ἀγίαν ὀνομαζομένην Σοφίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Κατὰ πρῶτον εἶχε κτισθῆ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἐκτίσθη ἔκ νέου, διότι εἶχε καὶ προηγουμένως ὑπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτε ἐξωρίσθη ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Καὶ πάλιν ἐκάη κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα. Τώρα ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνοικοδόμησεν αὐτὸν ἔκ βάθρων μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον. Ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ ἦσαν ὁ Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς καὶ ὁ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος. Ἐκτίσθη δὲ εἰς 6 ἔτη καὶ ἔδαπανήθησαν 320 περίπου ἑκατομύρια σημερινῶν χρυσῶν δραχμῶν διὰ τὰ κτισθῆ καὶ στολισθῆ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς προσέτι ἐφρόντισε διὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἰδίως διὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ κράτος τῆς καλλιεργείας τῆς μετάξης. Ἐως τότε ἡ μέταξα ἐκόστιζε πολὺ ἀκριβὰ, διότι παρήγετο μόνον εἰς τὴν Κίναν καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς ἐχρειάζετο πολλὰ ἔξοδα. Ἀλλὰ οἱ Κινέζοι δὲν ἄφηνον νὰ ἐξαχθοῦν ἔκ τῆς Κίνας αὐτὰ μεταξοσκώληκος. Ὁ Ἰουστινιανὸς λοιπὸν διὰ τὰ ἐπιτύχη τὸν σκοπὸν τοῦ μετεχειρίσθη πανουργίαν. Δύο Ἕλληνες μοναχοὶ μετέβησαν εἰς τὴν Κίναν. Ἐκεῖ ἔμαθον πῶς καλλιεργεῖται ὁ μεταξοσκώληξ καί, ὅταν ἐφευγον, ἔκρυσαν αὐτὰ αὐτοῦ ἐντὸς τῶν σωληνωτῶν θάβδων των καὶ τὰ ἔφερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐδῶ ἐκαλλιέργησαν τὸν σπόρον καὶ ἐδίδαξαν καὶ ἄλλους τὸν τρόπον τῆς καλλιεργείας του. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρριξεν ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἡ ὅποια ἔφερον εἰς αὐτὰς πολὺν πλοῦτον.

5. Τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀποθνήσκων τὸ 565 ἀφῆκεν εἰς τοὺς διαδόχους του τὸ κράτος πολὺ ἐξησθῆνημένον. Ἡ ἀνάκτησις τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας ἐξήντηλε τοὺς πόρους τοῦ κράτους καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἠδυνήθη τοῦτο νὰ ἀσφαλισθῆ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βορείων βαρβάρων καὶ τῶν Περσῶν. Τὰ ἄπειρα καὶ δαπανηρὰ οἰκονομικὰ ἔργα ἐξήντηλεσαν

ἀκόμη περισσότερον τὸ κράτος, τὴν δὲ ἐξάντλησιν ταύτην ἠΐθεσε παράδοξος συρροὴ πολλῶν φυσικῶν συμφορῶν (λιμῶν, λοιμῶν, σεισμῶν). Παρ' ὅλα ὅμως αὐτὰ ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Εικ. 19. Ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

ὑπῆρξε μία ἐκ τῶν λαμπροτέρων ἐποχῶν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Τὰ κατορθώματα τοῦ Βελισσαρίου καὶ τοῦ Ναρσή περιεποίησαν μεγίστην δόξαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλλη-

νισμού. Αί νομικαὶ συλλογαὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐρρῶθιμισαν ἐπὶ αἰῶνας τὰς νομικὰς σχέσεις ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ὁ ὑπ' αὐτοῦ τέλος κτισθεὶς μέγας ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὄχι μόνον εἶναι τὸ ὠραιότερον τῆς τέχνης ἔργον ὀλοκλήρου τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ἔγινε τὸ σύμβολον τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐνότητος.

6. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' μέχρι τοῦ Ἡρακλείου, ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ ὁποίου τὸ κράτος ἔλαβεν ὀριστικῶς τὸν ἑλληνικὸν του χαρακτήρα, ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον 4 ἄνδρες : Ὁ Ἰουστίνος Β', ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ (565—578), ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ἀναδειχθεὶς συνάρχων του στρατηγὸς **Τιβέριος** ὁ **Θράξ** (578—582) καὶ οἱ δύο ἀνίκανοι νὰ ἐξακολουθήσουν τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ γαμβρὸς τοῦ Τιβερίου **Μαυρίκιος** ὁ **Καππαδόκης** (582—602), εἰς ἕκ τῶν ἐγκροίτων βασιλέων τοῦ κράτους καὶ τέλος κατόπιν στρατιωτικῆς στάσεως ὁ **Φωκᾶς**, ἀνίκανος καὶ τυραννικὸς βασιλεὺς πληρώσας τὸ κράτος συμφορῶν. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ ἀρχαίου ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀνατρέπεται. Οἱ Λογγοβάρδοι, ἔθνος γερμανικὸν ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ Δουνάβεως, ἔκαμαν ἐπιδρομὴν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ ἴδρυσαν ἐκεῖ κράτος βαρβαρικόν. Ἡ ἐξουσία τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀλίγον κατ' ὀλίγον περιορίζεται εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. Ἐπομένως ἀπὸ τῆς περιόδου αὐτῆς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος περιορίζεται εἰς τὰ φυσικὰ του ὄρια. Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τῆς περιόδου αὐτῆς ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐκτοπίζεται ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἐγκαταλείπεται ἡ ἰδέα, ὅτι ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους πρέπει νὰ εἶναι ἡ λατινικὴ.

Ἄλλα δὲ σπουδαῖα γεγονότα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι αἱ ἀβαροσλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ οἱ περσικοὶ πόλεμοι.

Ἀβαροσλαβικαὶ ἐπιδρομαί. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐνεφανίσθη εἰς τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως χώρας νέα φυλὴ βαρβαρικὴ, οἱ Ἄβαροι, μογγολικῆς καταγωγῆς, ὡς οἱ Οὐννοι, ἐλθόντες ἐκ τῆς Ἀσίας. Οἱ Ἄβαροι οὗτοι ὑπέταξαν τοὺς Βουλγάρους τῆς νοτιοδυτικῆς Ῥωσίας καὶ ὅλους τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς τοῦ Δουνάβεως καὶ κατέλαβον τὰς χώρας τῶν Λογγοβάρδων, οἱ

ὅποιοι ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἰταλίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἴδρυσαν κράτος ἰσχυρότατον, τὸ ὅποιον ἐξετείνετο ἀπὸ τὸν Εὐξείνιον Πόντον μέχρι τῆς Βιέννης.

Οἱ Ἄβαροι λοιπὸν οὗτοι μὲ τὰς ὑποτεταγμένας ἄλλας βαρβαρικὰς φυλάς διέβαινον τὸν Δούναβιν καὶ ἔκαμον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν τὸ 556 οἱ Πέρσαι εἶχον κάμει μὲ τὸν Ἰουστινιανόν, διελύθη ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Β'.

Οἱ Πέρσαι ἤρχισαν πάλιν τὰς ἐπιδρομὰς των εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ὁ πόλεμος ἐναντίον αὐτῶν διαρκεῖ πολλὰ ἔτη. Οἱ Πέρσαι κυριεύουν τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον, προχωροῦν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ φθάνουν μέχρι τῆς Χαλκηδόνος ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπέναντι τοῦ κινδύνου τούτου ὁ Φωκᾶς οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ. Τότε οἱ συνετώτεροι ἐκ τῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἀπετάθησαν εἰς τὸν Ἐξαρχον τῆς Ἀφρικῆς Ἡράκλειον καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς πόλεως. Ὁ Ἡράκλειος ἔστειλε τὸν ὁμώνυμον υἱὸν του μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ στόλον. Μόλις ἔφθασεν ὁ Ἡράκλειος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀναγορεύεται βασιλεὺς, ὁ δὲ Φωκᾶς φονεύεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ (610).

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

1. Ὁ Ἡράκλειος.

Ὁ Ἡράκλειος ἦτο ἀνὴρ ὠραῖος καὶ ὀψιμαλέος, εἶχεν ἰσχυρὰν θέλησιν καὶ προσέτι ἔξοχα στρατηγικὰ προτερότητα. Ὄταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον (610) ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο σχεδὸν ἀπελπιστικὴ.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Λογγοβάρδοι ὄλονεν ἐξετείνοντο εἰς τὴν μέσην καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν. Τὴν ἑλληνικὴν χειρσόνησον ἔλεηλάτουν Ἀβαροὶ καὶ Σλαῦοι. Εἰς τὴν Ἀσίαν τέλος οἱ Πέρσαι ἔσπειρον παντοῦ τὸν τρόμον καὶ ἠπειλοῦν νὰ κατακτήσουν ὅλον τὸ κράτος. Τὸ 611 κατέλαβον τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Ἀπάμειαν καὶ τὴν Καισάρειαν. Τὸ 613 κατέλαβον τὴν Δαμασκὸν καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἱερὰ πόλις ἐπυροπολήθη, οἱ κάτοικοί της ἐσφάγησαν ἢ μετφκίσθησαν εἰς Περσίαν, ὁ Πατριάρχης Ζαχαρίας μὲ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν μετεφέρθη εἰς Κτησιφῶντα. Τὸ 615 ἔφθασαν μέχρι τῆς Χαλκηδόνος. Τὸ 619 ἐκυρίευσαν τὴν Ἀγκυραν καὶ τέλος τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἡ ὁποία ἦτο ὁ σιτοβολῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἡράκλειος ὁμως δὲν ἀπηλπίσθη. Ἠσχισεν ἀμέσως νὰ παρασκευάζεται. Ὁ στρατὸς εὐρίσκετο εἰς μεγάλην παραλυσίαν καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τῶν Περσῶν εἶχε χάσει τὸ θάρρος του. Ὁ Ἡράκλειος λοιπὸν προῶτον ἠσχολήθη νὰ ἐμψυχώσῃ καὶ διοργανώσῃ αὐτόν. Εἰς αὐτὸ τὸν βοηθεῖ ὁ τότε Πατριάρχης Σέργιος καὶ ὅλος ὁ κληρὸς. Θέτουν εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Συγχρόνως δὲ φανατίζουσι τὸν λαὸν καὶ ἐξηγοῦν εἰς αὐτόν, ὅτι ὁ πόλεμος γίνεται διὰ νὰ ἀνακτήσουν τὸν τίμιον σταυρὸν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ πόλεμος λαμβάνει μορφήν θρησκευτικοῦ πολέμου. Καὶ ὁ Ἡράκλειος ἦτο κατάλληλος διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὸν τοιοῦτον πόλεμον. Ἦτο φανατικὸς χριστιανὸς καὶ εἶχε μεγάλην εὐλάβειαν εἰς μίαν εἰκόνα τῆς Παναγίας, τὴν ὁποίαν πάντοτε εἶχε μαζί του εἰς τοὺς πολέμους. Τὸν φανατισμὸν του δὲ αὐτὸν ἤξευρε νὰ μεταδίδῃ καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας του.

Συγχρόνως μὲ τὴν προετοιμασίαν τοῦ στρατοῦ ὁ Ἡράκλειος κατέγινεν εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ νῶτά του ἀπὸ τοὺς Ἀβάρους καὶ Σλαύους. Μὲ τοὺς Ἀβάρους ἔκαμεν εἰρήνην. Εἰς τοὺς Σέρβους καὶ Κροάτας ἐπέτρεψε νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὰς σημερινὰς χώρας των, διὰ νὰ τοῦ χρησιμεύουν πρὸς ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τῶν Ἀβάρων.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἠτοιμάσθη ὁ Ἡράκλειος, ἀφήνει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀντιβασιλέα τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ὡς κηδεμόνα αὐτοῦ τὸν Πατριάρχην Σέργιον καὶ τὸν ὑπουργὸν Βῶνον, τὴν ἄνοιξιν δὲ τοῦ 622 ἐκστρατεύει κατὰ τῶν Περσῶν.

2. Τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου.

Ὁ Ἡράκλειος διὰ νὰ συναντήσῃ τὸν ἐχθρὸν δὲν εἶχε νὰ κάμῃ μακρὰν ὁδόν. Ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅλοι οἱ λόφοι τῆς ἀσιατικῆς παραλίας ἐκαλύπτοντο ἀπὸ περσικὰ τάγματα. Ἄλλ' ὁ Ἡράκλειος ἐγνώριζεν, ὅτι μὲ τὸν μικρὸν καὶ φοβισμένον ἀκόμη στρατὸν του δὲν ἠδύνατο νὰ πολεμήσῃ μὲ τοὺς ἐχθροὺς ἐπερχόμενος κατὰ μέτωπον. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν σχέδιον τολμηρὸν. Μὲ τὸν στόλον του ἐπλευσεν εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, τὰ ὅποια δὲν κατεῖχοντο ἀκόμη ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς, εἰς τὰ παράλια τῆς Κιλικίας καὶ ἐκεῖ ἀπεβίβασε τὸν μικρὸν στρατὸν του εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἰσοῦ. Ὅτι προέβλεψεν ὁ Ἡράκλειος συνέβη. Οἱ Πέρσαι βλέποντες ὅτι ἀπειλοῦνται τὰ νῶτά των καὶ ὅτι κινδυνεύει ἡ συγκοινωνία μὲ τὴν χώραν των ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ νὰ σπεύσουν ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου. Ἐκεῖ εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ταύρου συνήφθη ἡ πρώτη μάχη μεταξὺ Ἡρακλείου καὶ Περσῶν. Οἱ Ἕλληνες βοηθούμενοι ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὸν βασιλέα των, ὁ ὁποῖος ἐμάχετο μεταξὺ αὐτῶν, νικοῦν τοὺς Πέρσας καὶ τρέπουν αὐτοὺς εἰς φυγὴν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μὲ τὴν πρώτην αὐτὴν μάχην κατώρθωσεν ὁ Ἡράκλειος νὰ ἀπελευθερώσῃ ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Μετὰ τοῦτο ἐπέρασε τὰς πεδιάδας τῆς Καππαδοκίας καὶ ἀφήσας τὸν στρατὸν του νὰ διαχειμάσῃ πλησίον εἰς τὸν Ἄλυν ποταμὸν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (623) ὁ Ἡράκλειος ἀντὶ νὰ τραπῇ, ὅπως

ἦτο φυσικόν, πρὸς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον διὰ νὰ ἀπελευθερώσῃ καὶ αὐτὰς ἀπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς αὐτὸ τὸ περσικὸν κράτος. Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ 5 χιλ. ἄνδρας ἔπλευσε παραλιακῶς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Ἐκεῖ συναθροίζει τὸν ὑπόλοιπον στρατὸν του, παραλαμβάνει πολλοὺς ἐπικούρους, ἰδίως Ἀρμενίους καὶ ὀρμᾶ ἐντὸς τοῦ περσικοῦ κράτους.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν **Χοσρόης** τόσον ἐταράχθη ἐκ τούτου, ὥστε ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους του ἀφῆνων πόλεις καὶ φρούρια εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰσβάλλει εἰς τὴν Μηδίαν καὶ κυριεῖται τὴν πρωτεύουσαν Γάζαν καὶ ἄλλας πολλὰς πόλεις. Ἐκδικούμενος δὲ διὰ τοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς, ποὺ κατέστρεψαν οἱ Πέρσαι, ἀνταποδίδει τὰ ἴσα καὶ ἐπιστρέφει φορτωμένος λάφυρα τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους ἐκείνου εἰς τὰς χώρας τοῦ Καυκάσου πρὸς διαχείμασιν.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἐπομένου ἔτους (624) ὁ Ἡράκλειος εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὰς περσικὰς χώρας. Ὁ Χοσρόης ἔστειλεν ἐναντίον του τρεῖς στρατοὺς ἐκ διαφόρων διευθύνσεων διὰ νὰ τὸν περικυκλώσουν. Ἀλλ' ὁ Ἡράκλειος κατώρθωσε νὰ καταστρέψῃ κάθε ἓνα χωριστά.

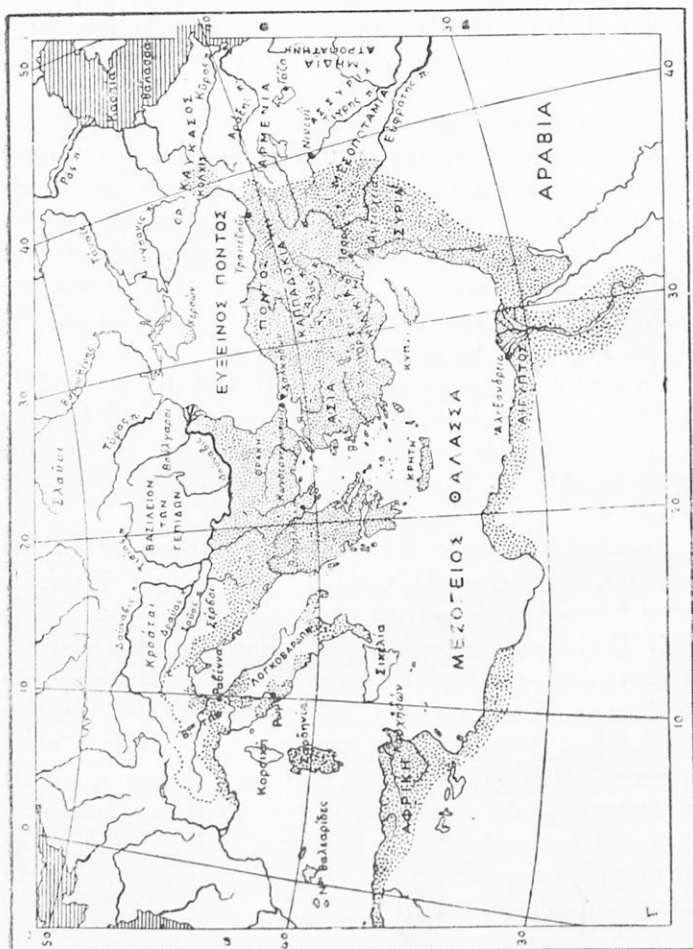
Τὸ 625 ὁ Ἡράκλειος δὲν ἠδηνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἐπιθετικὸν του πόλεμον. Ὁ Χοσρόης ἔστειλε στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διὰ νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὰ νῶτα τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Ἡράκλειος λοιπὸν ἠναγκάσθη ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν καὶ Μεσοποταμίαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν μάχη ἔγινεν εἰς τὸ μέρος ὅπου πρὸ 1000 περίπου ἐτῶν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε κατανικήσει τοὺς Πέρσας, παρὰ τὸν ποταμὸν Σάρον τῆς Κιλικίας. Ἐκεῖ καὶ ὁ Ἡράκλειος ἐνίκησε τὴν λαμπροτέραν ἀπ' ὅλας τὰς νίκας του. Οἱ Πέρσαι διεσκορπίσθησαν καὶ διαπεράσαντες τὸν Εὐφράτην ἐπέστρεψαν εἰς κακὴν κατάστασιν εἰς τὴν χώραν τῶν. Ὁ βασιλεὺς ἐπορεύθη εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὅπου καὶ διεχείμασεν.

3. Ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Χοσρόης μὲ ὅλας τὰς ἡττας του δὲν κατεβλήθη. Παρεσκεύασε τρεῖς μεγάλας στρατιάς. Ἐκ τούτων ἡ μία ἦτο προωρι-

σμένη νὰ μείνη εἰς τὴν Περσίαν διὰ νὰ υπερασπίζεται τὴν χώραν, ἢ δευτέρα ἔμελλε νὰ ἀντιταχθῆ κατὰ τοῦ Ἡρακλείου, ἢ δὲ τρίτη ἐστάλη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διὰ νὰ προχωρήσῃ μέχρι Χαλκηδόνος καὶ ἀπειλήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ δὲ μόνος ὁ περ-

Εἰκ. 20. Χάρτης τῶν ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου περισιῶν πολέμων.

σικός στρατός δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτεθῆ κατ' αὐτῆς συνεννοήθη μετὸν Χαγάνον τῶν Ἀβάρων, ἵνα συγχρόνως καὶ ἐκεῖνος πολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ θέσις τοῦ Ἡρακλείου ἔγινε δύσκολος. Ἐν ᾧ ἠτοιμάζετο

διὰ νέαν εἰσβολὴν εἰς τὸ περσικὸν κράτος, μανθάνει, ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις πολιορκεῖται ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ ὅτι οἱ Πέρσαι εὐρίσκονται ἀπέναντι αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας. Νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης πόλεως δὲν ἠδύνατο, διότι τότε ὅλαι αἱ δυνάμεις τῶν Περσῶν θὰ ἠλευθεροῦντο καὶ θὰ ἐπέλιπτον κατ' αὐτῆς. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ μείνῃ εἰς τὸν Ἄλυν ποταμὸν, νὰ στείλῃ δὲ μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μικρὰν ἐπικουρίαν ἀπὸ 12 χιλ. ἀνδρας. Εἶχεν ἄλλως τε πεποιθήσιν εἰς τὸν ὑπουργὸν Βῶνον καὶ εἰς τὸν Πατριάρχην Σέργιον, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήσει ἐπιτρόπους του εἰς τὴν πόλιν.

Πράγματι οὗτοι ὄχι μόνον ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις τῶν Ἀβάρων περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἠτοιμάσθησαν δι' ἀντίστασιν. Ὁ μὲν Βῶνος ἐτακτοποίησε τὰ πάντα πρὸς ἀποκρούσιν πάσης ἐφόδου, ὁ δὲ Σέργιος δὲν ἔπαυσε νὰ προτρέπῃ τὸ πλῆθος νὰ ἀγωνισθῇ γενναίως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτὸ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ πολιοῦχος τῆς πόλεως Θεοτόκος θὰ βοηθήσῃ αὐτήν. Τότε ἔγινεν ὁ λεγόμενος ἀκάθιστος ὕμνος (χαιρετισμοί), ὁ ὁποῖος ψάλλεται ἀκόμη τὴν μεγάλην τεσσαρακοστήν. Οὕτως οἱ Ἕλληνες κατῴρθωσαν νὰ ἀποκρούσουν ὅλας τὰς ἐφόδους τῶν Ἀβάρων. Οὗτοι δὲ βλέποντες τὸ μάταιον τῆς πολιορκίας ἔφυγον, ἀφ' οὗ ἔκαυσαν τὰς πολιορκητικὰς τῶν μηχανάς.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσώθη. Τὴν σωτηρίαν τῆς ταύτης οἱ κάτοικοι ἀπέδωκαν εἰς τὴν προστάτιν τῆς πόλεως Θεοτόκον, πρὸς τιμὴν δὲ αὐτῆς ἔγινε τότε τὸ ἐπινίκιον :

«Τῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια
»ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δειῶν εὐχαριστήρια
»ἀναγράφω Σοι ἡ πόλις Σου, Θεοτόκε... κλπ.

4. Κατασύντριψις τῶν Περσῶν.

Καθ' ὃν χρόνον ἐπολιορκεῖτο ἡ Κωνσταντινούπολις, ὁ Ἡράκλειος ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἄλνυος ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπετήρει τὰ συμβαίοντα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠλείλει τὰ ἐνδότερα τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἀφ' οὗ ὁμοῦ οἱ Ἀβανοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔστρεψε καὶ πάλιν τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἐκ μέρους τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὁ

ὁποῖος εὐρίσκετο εἰς τὴν Χαλκηδόνα, ὁ Ἡράκλειος δὲν εἶχε καμμίαν ἀνησυχίαν.

Ἐκ τῶν δύο ἄλλων περσικῶν στρατῶν ὁ εἷς ἦτο προωρισμένος διὰ τὴν ἀμυναν τῆς χώρας, ὁ δὲ ἄλλος διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τὸν Ἡράκλειον. Ἐναντίον τοῦ τελευταίου ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον, ὁ ὁποῖος καὶ κατετρόπωσε αὐτόν. Ὁ ἴδιος δὲ ἐξεπύρθησεν ὅσα φρούρια κατεῖχοντο ἀκόμη εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ Μεσοποταμίαν ὑπὸ τῶν Περσῶν διὰ νὰ ἔχη τὰ νῶτά του ἐξησφαλισμένα.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἐπομένου ἔτους (627) εἰσβάλλει εἰς τὴν Μηδίαν καὶ τὴν Ἀσσυρίαν. Ἐδῶ ἐκυρίευσεν πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια, ὅπου εὗρεν ἀμυθήτους θησαυρούς. Τέλος δὲ συνῆψεν ἐπὶ τῶν ἔρειπίων τῆς ἄλλοτε μεγάλης πόλεως Νινευὶ μεγάλην μάχην πρὸς τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ κατετρόπωσε αὐτόν.

Ὁ Χοσρόης ἔφυγεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ συγκροτήσῃ νέον στρατόν. Ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἰδίου υἱοῦ του Σιρόου ἐπανεστάτησεν καὶ ἐφόνευσεν αὐτόν. Ὁ Σιρόης καταλαβὼν τὸν θρόνον ἐζήτησεν ἀμέσως εἰρήνην ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον. Ὁ Ἡράκλειος παρεχώρησεν αὐτὴν (628) μὲ ὄρους πολὺ ἐπεικειῖς.

Κατὰ τούτους ὄρια τοῦ περσικοῦ κράτους ἐγένοντο, ὅπως πρὶν, ὁ Ἀράξης πρὸς Β. καὶ ὁ Εὐφράτης πρὸς Ν., ἀπεδόθησαν δὲ εἰς τοὺς ἡμετέρους ὄλοι οἱ αἰχμάλωτοι καὶ προσέτι ὁ τίμιος Σταυρός, τὸν ὁποῖον οἱ Πέρσαι εἶχον ἀρπάσει ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα.

Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψε διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Κληρὸς καὶ λαὸς ἔσπευσαν νὰ προῦπαντήσουν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὄχθης τοῦ Βοσπόρου. Συνοδευόμενος δὲ ὑπὸ τούτων διεπέρασε τὸν Βόσπορον καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν θριαμβευτικῶς, ἐν ᾧ ἄνδρες προπορευόμενοι ἐκράτουν τὸν τίμιον σταυρόν, τὸ ἐνδοξότατον τρόπαιον τῶν κατορθωμάτων του. Τοῦτον ὁ Ἡράκλειος ἔφερε τὸ ἐπόμενον ἔτος (629) εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν καὶ ἔστησεν εἰς τὴν προτέραν του θέσιν τὴν 14 Σεπτεμβρίου, ἡμέραν καθ' ἣν εἶχε γίνει ἡ πρώτη ἀνύψωσις αὐτοῦ, ὅτε εὐρέθη ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τῆς ἁγίας Ἑλένης.

Ἀπὸ τὸ κατόρθωμα τοῦτο τῆς κατασυντριβῆς τοῦ δευτέρου

περσικοῦ κράτους ὁ Ἡράκλειος ἀπέκτησε μεγάλην δόξαν. Πρέσβεις ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς καὶ ἀπωτάτης Δύσεως, τῶν βασιλέων τῆς Ἰνδικῆς καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἦλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ συγχαροῦν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα. Πραγματικῶς τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἡρακλείου ἦτο πολὺ μέγαλον.

Παρέλαβεν οὗτος κράτος συντετριμμένον καὶ ὄλικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ ὅμως κατόρθωσε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸ τόσον θάρρος καὶ τόσῃν πεποιθήσῃ, ὥστε νὰ κάμῃ θαύματα. Τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου μόνον μὲ τὰ κατορθώματα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος κατασυνέτριψε τὸ πρῶτον περσικὸν κράτος, ἠμποροῦν νὰ συγκριθοῦν.

Ἄλλ' ἡ εἰρήνη, ἡ ὁποία μὲ τόσα αἵματα ἐξηγοράσθη, δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Μετ' ὀλίγον νέος φοβερὸς ἐχθρὸς παρουσιάζεται, οἱ **Ἀραβες**.

ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ

1. Ὁ Μωάμεθ.

Οἱ Ἀραβες ἀνθρωπολογικῶς μὲν ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν ἢ καυκασίαν φυλὴν, γλωσσικῶς δὲ εἰς τὴν σημιτικὴν. Οἱ Ἀραβες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων κατοικοῦν εἰς τὴν ἀραβικὴν χερσόνησον καὶ εἰς τὰς πρὸς Α. τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἐρήμους. Πρὶν ἐμφανισθῆ ὁ Μωάμεθ ἐπίστευον εἰς ἕνα ὑπέροχτον θεὸν ὀνομαζόμενον Ἀλλάχ, εἰς τὸν ὁποῖον ὅμως οὐδεμίαν ἀπέδιδον λατρείαν. Ἐκάστη φυλὴ αὐτῶν ἐλάτρευε διάφορα εἰδωλα μὲ μορφήν ἀνθρώπων ἢ διαφόρων ζώων. Ὅλοι δὲ ἐλάτρευον οὐρανοπετῆ τινα λίθον, ὁ ὁποῖος ἐφυλάσσετο εἰς τὸν ἐν τῇ πόλει Μέκκᾳ ἀρχαιοτάτον ναὸν (Κααβᾶ). Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ἐπίστευον οἱ Ἀραβες ὅτι εἶχε κτισθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ, τὸν ὁποῖον καὶ οἱ Ἀραβες ἐθεώρουν γενέσσαν των. Ἐπίστευον δηλ., ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τοῦ Ἰσμαήλ, υἱοῦ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Ἀγαρ. Ἐνεκα δὲ τούτου ὀνομαζόντο καὶ Ἀγαρηνοὶ καὶ Ἰσμαηλίται. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ τινες ἐκ τῶν Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι προσῆλθον εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν, ἄλλοι δὲ εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ὅλους συνήνωσεν εἰς μίαν θρησκείαν ὁ Μωάμεθ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος.

Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκᾳ τὸ 571 ἔξ οἰκογενείας ἐπιφανοῦς μὲν, ἀλλὰ πτωχῆς. Ἐπειδὴ ἔχασε τοὺς γονεῖς του εἰς μικρὰν ἡλικίαν, ἠναγκάσθη νὰ γίνῃ ποιμὴν. Εἰς ἡλικίαν 24 ἐτῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πλουσίας τινὸς χήρας, ἣ ὁποία ἔστειλε κατ' ἔτος καραβάνια εἰς τὴν Συρίαν. Τὴν χήραν ταύτην κατόπιν ἔλαβε σύζυγον, εἰς τὸν γάμον δὲ τοῦτον ὁ Μωάμεθ ὄφειλε καὶ τὴν οικονομικὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν τύχην του. Ὡς ἔμπορος περιῆλθεν ὅλην τὴν Ἀραβίαν καὶ ἦλθεν εἰς συνάφειαν μὲ τοὺς εἰς αὐτὴν Χριστιανούς καὶ Ἰουδαίους καὶ ἐγνώρισε τὰς θρησκείας των. Ἐκτοτε κατέγινεν εἰς θρησκευτικὰς μελέτας, πρὸς τὰς ὁποίας ἐκ φύσεως εἶχε κλίσιν καὶ συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς ὁμοθενεῖς του τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, τὰς ὁποίας αὐτὸς εἶχε μορφώσει. Ὅταν λοιπὸν ἔγινε 40

ἐτῶν, παρουσιάσθη εἰς τὴν Μέκκαν ὡς προφήτης κηρύττων, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν νέαν θρησκείαν. Πολλοὶ ἰδίως ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ἡ ἐπιληψία, ἐκ τῆς ὁποίας ἔπασχε. Πολλάκις δηλ. κατελαμβάνετο ἀπὸ νευρικῆς κρίσεως, κατὰ τὰς ὁποίας ἐρρίγει, ὡς ἂν εἶχε πυρετόν, ἀνέστρεφε τοὺς ὀφθαλμούς, ἐξέβαλλεν ἀφροὺς ἐκ τοῦ στόματος καὶ ἔτριζε τοὺς ὀδόντας. Ὅλα ταῦτα ἐθεωρήθησαν, ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι συνωμίλει μὲ τὸν Ἀρχάγγελον. Ὅταν ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἠϋξήθησαν, οἱ ἰσχυρότεροι Μεκκανοὶ ἠπειλήσαν νὰ τὸν φονεύσουν. Ὁ Μωάμεθ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Μέκκας καὶ μετέβη εἰς τὴν ἀντίζηλον τῆς Μέκκας πόλιν, τὴν Μένδιναν (622).

Ἡ φυγὴ αὕτη τοῦ Μωάμεθ (ἐγίρα) ἐθεωρήθη κατόπιν ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων ὡς σπουδαῖον γεγονός, διότι διὰ ταύτης ἐσώθη ὁ προφήτης.

Διὰ τοῦτο τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἔγινεν αὕτη, ἐλήφθη ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀρχὴ χρονολογίας καὶ αὐτῆς κάμνουν μέχρι σήμερον χρῆσιν ὅλοι οἱ Μωαμεθανοί. Εἰς τὴν Μένδιναν ὁ Μωάμεθ προσεἴλκυσε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἴδρυσεν ἐκεῖ κράτος θρησκευτικόν. Κατόπιν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Μεκκανῶν. Ὁ πόλεμος διήρκεσε πολλὰ ἔτη. Ἐπὶ τέλους (630) οἱ Μεκκανοὶ ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς προφήτην καὶ ἄρχοντα.

Ἀφ' οὗ ὁ Μωάμεθ ἔγινε κύριος τῆς Μέκκας, ὅλη ἡ Ἀραβία προσῆλθεν εἰς τὴν θρησκείαν αὐτοῦ. Ἀπετέλεσεν οὕτω κράτος, τοῦ ὁποίου θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Μωάμεθ. Ὀλίγον χρόνον μετὰ τοῦτο ὁ Μωάμεθ ἀπέθανε τὸ 632.

2. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ.

Θεμελιῶδες δόγμα τῆς νέας θρησκείας ἦτο «εἰς θεὸς ὑπάρχει καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης του». Ὁ Μωάμεθ δηλ. ἐδίδασκε τὸ ἐνιαῖον τῆς θεότητος, μὴ δεχόμενος τὸ δόγμα τῶν χριστιανῶν περὶ τοῦ τρισυποστάτου αὐτῆς. Ὁ Θεὸς οὗτος, ἔλεγεν, εἶναι ὁ ἀποκαλυπτόμενος εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην διὰ τῶν προφητῶν καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπίσης ἐθεώρει ἕνα ἐκ τῶν προφητῶν. Ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Χριστιανοὶ διέστρεψαν τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ πίστιν, ὁ Θεὸς ἔστειλεν αὐτὸν (τὸν Μωάμεθ) νέον, τελευταῖον ἐκ

τῶν προφητῶν, ἵνα φωτίσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Μωάμεθ ἐδίδασκε προσέτι, ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ καὶ ἐσχάτη κρίσις. Κατὰ ταύτην οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ (μουσλίμ ἢ μουσουλμάνοι) θὰ κριθοῦν κατὰ τὰς πράξεις των καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀπολαύσουν αἰώνιαν ζωὴν εὐτυχῆ εἰς τὸν Παράδεισον, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ θὰ τιμωρηθοῦν, ἀλλὰ προσωρινῶς. Αἰωνία κόλασις ἀναμένει μόνον τοὺς ἀπίστους. Οὗτοι, καὶ ἂν εἶναι ἀγαθοί, θὰ τιμωροῦνται αἰωνίως διὰ τὴν ἀπιστίαν των. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπιστία τῶν λαῶν προέρχεται ἀπὸ τύφλωσιν, καθήκον τῶν μουσουλμάνων εἶναι νὰ τοὺς φέρουν καὶ διὰ τοῦ ξίφους ἀκόμη εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν (Ἰσλάμ). Διὰ τοῦτο κατ' εὐθεΐαν εἰς τὸν παράδεισον μετέβαινον ἐκεῖνοι οἱ πιστοί, οἱ ὁποῖοι ἐπιπτον ἐν πολέμῳ χάριν τῆς διαδόσεως τοῦ Ἰσλάμ. Ἄνεκτοι ὁπωσδήποτε ἐν μέσῳ τῶν μουσουλμάνων ἦσαν μόνον οἱ Χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Οὗτοι, ἐπειδὴ ἐπίστευον εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' ὄχι καὶ εἰς τὸν Μωάμεθ πρέπει νὰ προσάγωνται εἰς τὸ Ἰσλάμ διὰ τοῦ λόγου καὶ ὄχι διὰ τοῦ ξίφους. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ ἐγράφετο ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του, ἐν ᾧ οὗτος ἐδίδασκεν.

Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ οἱ διάδοχοί του ἐσύναξαν καὶ ἐτακτοποίησαν ὅσα εἶχον γραφῆ καὶ ἀπετέλεσαν ἐν βιβλίον, τὸ **Κοράνιον**, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε παρέμεινεν ἀναλλοίωτον ὡς ἱερὸν βιβλίον ὅλων τῶν Μωαμεθανῶν.

3. Αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις.

Ὁ Μωάμεθ, ἀφ' οὗ ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Ἀραβίας, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ὑποτάξῃ ὅλον τὸν κόσμον, διὰ νὰ διαδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ Ἰσλάμ. Ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὸ σχέδιόν του, διότι ἀπέθανε τὸ 632. Τοῦτο ἐπεχείρησαν οἱ διάδοχοί του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ἀρχηγὸς τῶν Ἀράβων ἢ Χαλίφης (διάδοχος τοῦ προφήτου), ὡς ἔλεγον οἱ μωαμεθανοί, ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀραβικῶν φυλῶν ὁ ἀπὸ τῆς δευτέρας γυναικὸς πενθερὸς τοῦ Μωάμεθ **Ἀβου Βεκίη**. Ἐπὶ τῆς διетуῆς αὐτοῦ ἀρχῆς οἱ Ἀραβες ἐκυρίευσαν μερικὰ φρούρια εἰς τὴν Παλαιστίνην, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὴν Γάζαν. Ἰδίως ὁμοῦ οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι τῶν Ἀράβων ἀρχίζουσι ἀπὸ τοῦ **Ἠμά**, ὁ ὁποῖος ἐξελέχθη χαλίφης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβου-Βεκίη.

Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Ἀραβες ἐπετέθησαν συγχρόνως ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, Ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Περσῶν διήρκεσε 5 ἔτη. Τὸ περσικὸν κράτος κατελύθη μαζὶ δὲ μετὰ αὐτὸ καὶ ἡ Ζωροαστρικὴ θρησκεία. Οἱ νικηταὶ Ἀραβες ἐπέβαλον τὸν Ἰσλαμισμόν εἰς ὅλην τὴν περσικὴν χώραν. Ὅσοι Πέρσαι ἠθέλησαν νὰ μείνουν πιστοὶ εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας.

Συγχρόνως μετὰ τὴν εἰσβολὴν εἰς τὴν Περσίαν οἱ Ἀραβες εἰσέβαλον εἰς τὴν Συρίαν. Κατὰ πρῶτον ἐκυρίευσαν τὴν Δαμασκὸν (635). Ὁ Ἡράκλειος ἔσπευσεν αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Συρίαν μετὰ μέγαν στρατόν. Ἀλλ' ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων ἦτο ἀκάθεκτος. Ὁ Ἡράκλειος ἐνίκηθη ἐπανειλημμένως καὶ μόλις κατόρθωσε νὰ σώσῃ ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ τὸν τίμιον Σταυρόν. Ἡ ἁγία πόλις μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ. Μέχρι τοῦ 639 τέλος ὅλη ἡ Συρία καὶ ἡ Μεσοποταμία περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἀράβων. Μετὰ τὴν ἰδίαν ταχύτητα κατεκτήθη κατόπιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ ἡ Αἴγυπτος διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀμροῦ (640—641). Εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας οἱ κατακτηταὶ ἐδεικνύοντο ἐπιεικεῖς. Ὅσοι προσήρχοντο εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν ἐγίνοντο ἴσοι μετὰ τοὺς ἀρχαίους μουσουλμάνους. Δὲν ἠνάγκαζον ὅμως αὐτοὺς νὰ γίνουσι μουσουλμάνοι. Ἐσέβοντο τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς συγαγωγὰς τῶν καὶ ἐπέτρεπον εἰς αὐτοὺς ἐλευθέρως νὰ ἀσκοῦν τὰ τῆς λατρείας τῶν. Ἡκοῦντο δὲ μόνον εἰς μετρίαν φορολογίαν, τὸν λεγόμενον κεφαλικὸν φόρον.

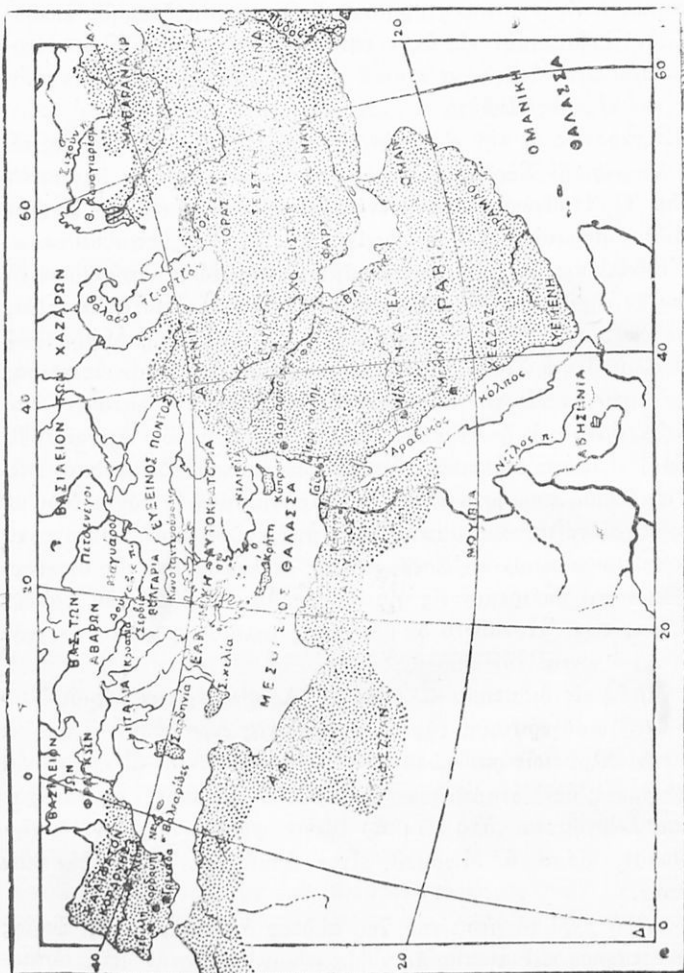
Οὕτως εἰς διάστημα 10 ἐτῶν οἱ Ἀραβες ἐγίναν κύριοι ὅλου τοῦ περσικοῦ κράτους, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, αἱ ὁποῖαι ἦσαν αἱ πλουσιώτεροι χῶραι τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις δὲν ἐσταμάτησαν ἕως ἐδῶ. Οἱ τέσσαρες πρῶτοι χαλίφαι ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῶν ἀραβικῶν φυλῶν ἤδρευον εἰς τὴν Μεδίναν, ὅπου ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἀποθάνει. Ἐζῶν δὲ βίον ἀπλοῦν.

Ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος ὁ στρατὸς τῆς Συρίας ἐπανεστάτησε καὶ ἀνεκήρυξε χαλίφην τὸν διοικητὴν τῆς Δαμασκοῦ Μωαβίαν ἐκ τῆς μεγαλυτέρας οἰκογενείας τῆς Μέκκας, τῶν Ομειαδῶν.

Ὁ Μωαβίας ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ ἤρχισε νὰ ζῆ βίον πολυτελεῆ κατὰ τὸν τρόπον τῶν βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκτοτε τὸ ἀξίωμα τοῦ χαλίφου, τὸ ὁποῖον ἕως τότε ἦτο αἰρετόν,

ἔγινε κληρονομικόν. Ἐπὶ τῶν Ὀμειᾶδων αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις ἐξηκολούθησαν.

Πρὸς Δ. οἱ Μουσουλμάνοι κατέκτησαν τὴν ἐπαρχίαν Ἀφρι-

Εἰκ. 21. Χάρτης τῶν ἀραβικῶν κατακτήσεων.

κήν καὶ ὑπέταξαν τὰς ὄρεινὰς φυλὰς τῶν Βερβέρων, αἱ ὁποῖαι ἀμέσως προσῆλθον εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν. Ἐπειτα διεπέρασαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐνίκησαν τοὺς Βησιγότθους καὶ κατέλαβον ὅλην τὴν Ἰσπανίαν, πλὴν τῶν βορείων ὄρεινῶν μερῶν. Τέλος

εισώρμησαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ἐδῶ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων.

Πρὸς Α. δὲ οἱ Μουσουλμάνοι ὑπέταξαν τὰς ὄρεινὰς χώρας τὰς σήμερον ὀνομαζομένας Ἀφγανιστὰν καὶ Τουρκεστὰν καὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ.

Οὕτω κατὰ τὸ μέσον τοῦ 7ου αἰῶνος οἱ Μουσουλμάνοι εἶχον σχηματίσει αὐτοκρατορίαν, ἣ ὁποία ἐξετείνεται ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ. Περιελάμβανεν αὕτη τὴν χώραν τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου, τὴν ἀφρικανικὴν ἀκτὴν τῆς Μεσογείου καὶ τὴν Ἰσπανίαν.

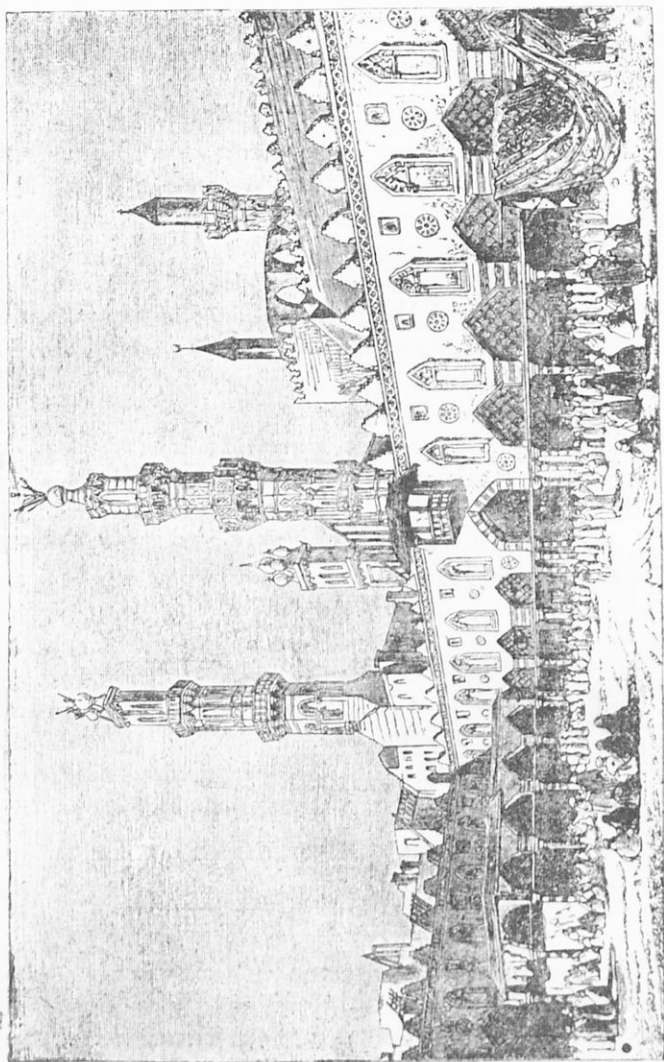
Ἄλλ' ἡ ἀραβικὴ αὐτοκρατορία δὲν διετηρήθη ἠνωμένη. Εἰς ἀπόγονος τοῦ θεοῦ τοῦ Μωάμεθ, ὁ **Ἀβου Ἀββάς**, ἐπαναστατήσας ἀνεγνωρίσθη χαλίφης καὶ διὰ δόλου ἐφόνευσε τοὺς Ὀμειάδας. Ἐθεμελίωσε δὲ νέαν οἰκογένειαν χαλιφῶν, ἣ ὁποία ὀνομάσθη **Ἀββασίδαι**.

Οἱ Ἀββασίδαι ἐγκατεστάθησαν παρὰ τὸν Εὐφράτην εἰς μίαν νέαν πόλιν, τὴν **Βαγδάτην**. Τότε νεανίας τις ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ὀμειαδῶν καταφυγὼν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Κορδοῦην καὶ ἀνεκηρύχθη χαλίφης. Οὕτως ἔλαβεν ἀρχὴν τὸ **Χαλιφᾶτον τῆς Κορδοῦης**, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ὅλην τὴν Ἰσπανίαν. Ἐξ ἄλλου εἰς τὸ Χαλιφᾶτον τῆς Βαγδάτης οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤρνούντο ὑπακοὴν εἰς τὸν χαλίφην καὶ ἐκάστη ἐπαρχία ἀπετέλεσε βασιλείον ἀνεξάρτητον. Στρατηγὸς δὲ τις, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζετο ὅτι κατήγετο ἐκ τῆς Φατιμᾶς, θυγατρὸς τοῦ Μωάμεθ, ἴδρυσεν εἰς τὴν Αἴγυπτον νέαν οἰκογένειαν χαλιφῶν, τὴν τῶν **Φατιμαδῶν**. Αὕτη ἔκαμε πρωτεύουσαν μίαν νέαν πόλιν, ἣ ὁποία ἰδρῦθη ἐκεῖ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, τὸ **Καῖρον** (Νικόπολις).

4. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς.

Οἱ Ἀραβες πρὸ τῶν κατακτήσεων ἔζων βίον πολὺ ἀπλοῦν καὶ πτωχόν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς πλουσίας χώρας τῆς Συρίας, τῆς Βαβυλωνίας, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἰσπανίας, ἔλαβον τὰς συνηθείας καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν κατακτηθέντων λαῶν καὶ ἰδίως τῶν Ἑλλήνων καὶ Περσῶν. Ὁ ἀραβικὸς λοιπὸν πολιτισμὸς δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ὁ πολιτισμὸς τῶν λαῶν τῆς ἀνατολῆς τῶν συνηθωμένων ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τῶν Ἀράβων Μουσουλμάνων.

Ἡ σημασία δ' αὐτοῦ ἔγκειται κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ πολιτισμὸς οὗτος μετεδόθη εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τοὺς ὑπὸ τὸ ἀπέραντον

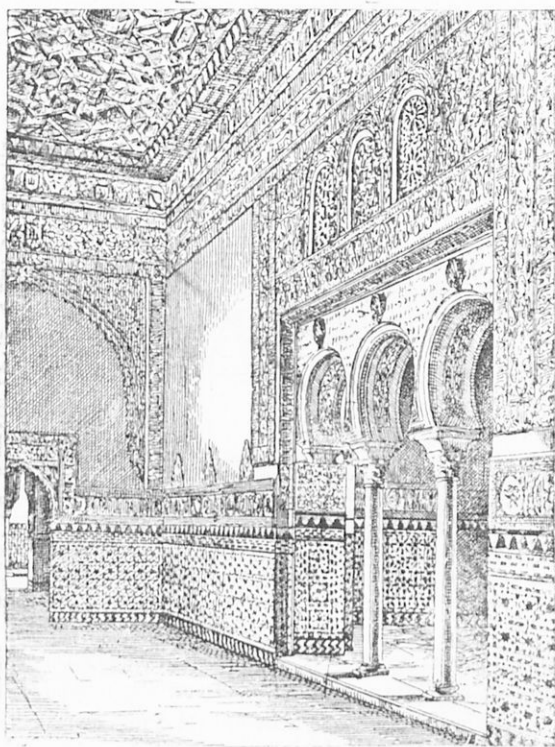

Εἰκ. 22. Τέμενος τοῦ Καΐρου.

κράτος τῶν Ἀράβων καὶ ἐγνωρίσθη εἰς τὴν Εὐρώπην.

Εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον οἱ γεωργοὶ ἐγνώριζον τὴν τέχνην νὰ διευθετοῦν τὸ ὕδωρ καὶ νὰ πο·

τίζουν τοὺς ἀγρούς. Οἱ Μουσουλμάνοι μετέφερον αὐτὴν εἰς ὅλας τὰς ὑπ' αὐτῶν κατακτηθείσας χώρας καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὡσαύτως εἰς τὰς διαφόρους χώρας τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχον φυτὰ πολὺ διάφορα. Μετέφερον αὐτὰ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἄλλο τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου. Μετέφερον τὸν φοῖνικα μέχρι τῆς Βαγδάτης καὶ τῆς Ἰσπανίας. Ἐφερον τὸ ζαχαροκάλαμον καὶ

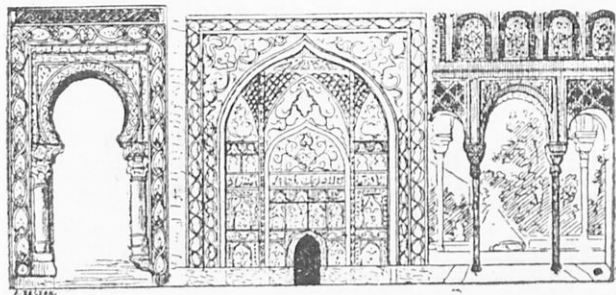
Εἰκ. 23. Αἴθουσα τοῦ Ἀλκαζάρ τῆς Σεβίλλης.

τὴν ὄρυζαν ἐκ τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, μετέφερον τὸν βάμβακα εἰς τὴν Συρίαν καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἐν γένει ἐγκλιμάτισαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλὰ φυτὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ὡσαύτως εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον οἱ Ἀραβες εἶχον εὖρει βιομηχανίας εἰδῶν πολυτελείας πολὺ ἀρχαίας. Ταύτας οὐ-

τοι ἐτελειοποίησαν. Περίφημα ἔγιναν τὰ λινὰ ὑφάσματα τῆς Δαμασκοῦ, τὰ λεπτὰ τῆς Μοσοῦλης (μουσουλῖναι), τὰ βαμβακερῶ τῆς Περσίας, οἱ περσικοὶ μάλλινοι τάπητες καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ὑφασμάτων κεντήματα μὲ χρυσόν, μὲ ἄργυρον καὶ μέταξαν. Ὡσαύτως περίφημα ἔγιναν τὰ ὄπλα τῆς Δαμασκοῦ, τὰ ἐγχειρίδια τῆς Τολέδης, τὰ δέρματα τοῦ Μαρόκου καὶ τῆς Κορδοῦης. Ὡσαύτως ἡ βιομηχανία τῆς ζαχαρώσεως, τῶν ἡδυπότων καὶ τῶν ζαχαροπήκτων καρπῶν καὶ γλυκυσμάτων, ἐπίσης τῶν μύρων.

Τὰς ἐπιστήμας οἱ Ἄραβες παρέλαβον παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ταύτας δὲ ἀνέπτυξαν πολὺ καὶ ἰδίως τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Γεωμετρίαν καὶ τὴν Ἀλγεβραν. Ἡ λογοτεχνία τῶν τέλους καὶ ἰδίως ἡ ποίησις εἶναι θαυμασία.

Ἐκ τῶν τεχνῶν οὔτε ἡ γλυπτικὴ οὔτε ἡ ζωγραφικὴ ἀνεπτύ-

Εἰκ. 24.
Ἄψις ἐν σχήματι πετάλου

Εἰκ. 25. Πύλη μὲ
ἀραβουργήματα

Εἰκ. 26.
Στοὰ ἀραβικὴ.

χθησαν ὑπὸ τῶν Ἄράβων. Ἡ θρησκεία ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς μουσουλμάνους νὰ ἀναπαριστάνουν ἀνθρωπίνας μορφάς. Ἡ μεγάλη τέχνη αὐτῶν ἦτο ἡ ἀρχιτεκτονικὴ. Αἱ ἀραβικαὶ πόλεις ἦσαν ὅμοιαι μὲ τὰς ἑλληνικάς. Τὰ μνημεῖά των ἦσαν ἰδίως τεμένη (τζαμιά) καὶ ἀνάκτορα. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ περισσότερα ἦσαν κατεσκευασμένα μὲ πλίνθους καὶ μὲ ἄσβεστον, ὀλίγα περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Τὰ ἀρχαιότερα εἶναι τὸ **τέμενος τοῦ Ὁμάρ** εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κτισθὲν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος, τὸ **τέμενος τῆς Κορδοῦης** τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ τὸ ὠραιότατον **τέμενος τοῦ Καΐρου** τοῦ 10 αἰῶνος. Τὰ ἀνάκτορα τῶν χαλιφῶν ἦσαν ὅμοια πρὸς τὰ βυζαντινὰ καὶ περσικά, ὑπεριέχον ὅμως αὐτὰ ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυτέλειαν. Τὰ ἀρχαιότερα

εἶναι τὸ Ἄλκαζάρ τῆς Σεβίλλης καὶ ἡ Ἀλάμπρα τῆς Γρενά-
δας. Τὰ ἀραβικὰ μνημεῖα εἶναι ἐλαφρὰ καὶ κομψά. Οἱ κίονές
των, ὅμοιοι μὲ τοὺς περσικοὺς, εἶναι ὑψηλοὶ καὶ λεπτοί, συνε-
νοῦνται δὲ μὲ ἀψίδας ἐξόχους. Οἱ τοῖχοι δὲ καὶ αἱ πύλαι τῶν μνη-
μείων εἶναι στολισμένοι μὲ ζωγραφίας, αἱ ὁποῖα παριστάνουν
στεφάνους ἐκ φυλλωμάτων καὶ μορφὰς γεωμετρικὰς συμπλε-
γμένας, ἔχουσι δὲ καὶ ἐπιγραφὰς ἀραβικὰς. Τὰ κοσμήματα ταῦτα
ᾠνομάζονται ἀραβουργήματα.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1. Οἱ Διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου.

Ὁ Ἡράκλειος ἀποθνήσκων τὸ 641 ἀφῆκεν εἰς τοὺς διαδόχους του τὸ κράτος κολοβωμένον καὶ ἀπειλούμενον ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, ἀνατολικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, βορείως ὑπὸ τῶν Σλαύων καὶ Βουλγάρων καὶ δυτικῶς ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων. Εὐτυχῶς ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου ἀνέδειξε πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἀνδρας ἀνταξίους τῶν περιστάσεων.

Τὸν Ἡράκλειον διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Κωνσταντῖνος Γ'** καὶ τοῦτον ἀποθανόντα μετ' ὀλίγους μῆνας ὁ υἱὸς του **Κώνστας Β'** (642—668), ὁ ὁποῖος κατόρθωσε νὰ σταματήσῃ τὴν ὀρμὴν τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τῶν Λογγοβάρδων εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐν ᾧ ὅμως εὗρισκετο εἰς τὴν Σικελίαν, δολοφονεῖται ἐκεῖ ὑπὸ τινων συνωμοτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνεκέρησαν αὐτοκράτορα ἕνα ἐξ ἑαυτῶν, τὸν Μαζίζιον. Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνος Κωνσταντῖνος ἀνακηρυχθεὶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αὐτοκράτωρ σπεύδει μετὰ στόλου εἰς τὴν Σικελίαν, τιμωρεῖ τοὺς συνωμώτας καὶ φονεύει τὸν Μαζίζιον. Ὁ **Κωνσταντῖνος Δ'**, ὁ ὁποῖος ὀνομάσθη **Πωγωνάτος**, διότι, ὅτε ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Σικελίας, ἤρχισε νὰ ἀναφαίνεται ὁ πώγων του, ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 668 μέχρι τοῦ 695. Ἀνεδείχθη δὲ καὶ πολιτικὸς συνετὸς καὶ στρατηγὸς ἱκανός.

Τὸν Κωνσταντῖνον Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Ἰουστινιανὸς Β'** ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου. Ἐπειδὴ ἦτο τύραννος ὁμός, ἐξεγείρει ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ. Ἐνεκα τούτου μετὰ δεκαετῆ βασιλείαν (695) ἐρρινοκοπήθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς Χερσῶνα.

Εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ στρατηγὸς Λεόντιος καὶ μετὰ νέαν στρατιωτικὴν στάσιν ὁ Τιβέριος Γ'.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς Χερσῶνα προσεταιρίζεται ὀπαδοὺς βαρβάρους καὶ ἐπελθὼν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κυριεῖαι αὐτὴν καὶ καταλαμβάνει ἐκ νέου τὸν θρόνον (706). Τώρα ὁ Ἰουστινιανὸς δεικνύεται ἀκόμη ὁμότερος τύραννος. Εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀσχολεῖται παρὰ εἰς τὸ νὰ τιμωρῇ ἀγρίως τοὺς συν-

τελέσαντας πρότερον εἰς τὴν καθαιρέσιν του, στέλλει δὲ εἰς τὴν Χερσῶνα ὀλόκληρον στόλον διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, διότι δὲν τὸν ἐπειποιήθησαν κατὰ τὴν ἐκεῖ διαμονὴν του. Ὁ στόλος ὅμως φθάσας εἰς Χερσῶνα ἀποστατεῖ, ἀναγορεύει βασιλέα τὸν ἐκεῖ ἐξόριστον **Φιλιππικόν** καὶ φέρει αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν (711). Τότε ὁ Ἰουστινιανὸς ἐγκαταλειφθεὶς ὑφ' ὄλων φρονεῖται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Φιλιππικὸς μετὰ διετῆ βασιλείαν καθαιρεῖται ὡς ἀνίκανος καὶ ἀναγορεύεται βασιλεὺς (713) ὁ πρωτοασηκρίτις (βασιλικὸς ἀρχιγραμματεὺς) **Ἀναστάσιος Β'**.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτον μετὰ τρία ἔτη ἀνατρέπει στρατιωτικῇ στάσις καὶ ἀναβιβάζει εἰς τὸν θρόνον ἄσημόν τινα ὑπάλληλον, Θεοδόσιον Γ' (716). Τέλος ὁ ἐκ νέου ἐμφανισθεὶς ἀραβικὸς κίνδυνος ἀναβιβάζει εἰς τὸν θρόνον **Λέοντα Γ'** τὸν **Ἰσαυρον**, ὅστις σφίξει τὸ κράτος.

Τὰ σπουδαιότερα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην γεγονότα εἶναι αἱ σλαβικαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ ἰδίως οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμοι.

2. Αἱ σλαβικαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαὶ.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ προσοχὴ τοῦ κράτους ἦτο ὅλη ἐστραμμένη πρὸς ἀνατολὰς πρὸς ἀπώκρονσιν τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου. Συγχρόνως ὅμως καὶ ἄλλοι κίνδυνοι ἠλείουσαν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ' οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κράτους **Σλαῦοι** ἐπετέθησαν κατὰ τῆς δευτέρας πρωτευούσης τοῦ κράτους, τῆς Θεσσαλονίκης. Εὐτυχῶς ὅλαι αἱ ἐφοδοὶ των ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως.

Μόλις ὅμως τὸ κράτος ἀπηλλάγη ἀπὸ τοῦ σλαβικοῦ κινδύνου, νέοι ἐχθροὶ εἰσβάλλουν εἰς αὐτὸ ἀπὸ βορρᾶ, οἱ **Βούλγαροι**. Οὗτοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς παρὰ τὸν Δνεϊστερον χώρας τῆς νοτιοδυτικῆς Ῥωσίας. Ἀπὸ ἐκεῖ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος ἔκαμαν τὰς πρώτας ἐπιδρομὰς των εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος.

Κατόπιν ὑπετάχθησαν ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, μὲ αὐτοὺς δὲ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου πολιιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης οἱ Ἀβάροι ἐξησθένησαν καὶ τὸ κράτος των περιορίσθη εἰς τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν καὶ Αὐστρίαν. Οἱ ὑπ' αὐτοὺς βάρβαροι λαοὶ ἐπα-

νεστάτησαν, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Βούλγαροι. Μοῖρα τῶν Βουλγάρων τότε ὑπὸ τὸν Ἀσπαρούχ διέβη τὸν Δούναβιν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν κάτω Μοισίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἤδη ἦσαν ἐγκατεστημένοι διάφοροι σλαβικάι φυλαί. Ὁ Κωνσταντῖνος μὴ δυνηθεὶς νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ με αὐτούς. Ἐκτοτε ἡ χώρα αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα **Βουλγαρία**. Οἱ Βούλγαροι ἀνemiχθήσαν με τοὺς ἐδῶ Σλαύους, ὡς ὀλιγώτεροι δὲ καὶ ἀπολίτιστοι ἐξεσλαβίσθησαν.

3. Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀγῶνες.

Ο φοβερώτερος κίνδυνος, ὁ ὁποῖος ἠπειλήσε τὸ κράτος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦτο ὁ ἐκ μέρους τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες, ἀφ' οὗ ἔγιναν κύριοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, δὲν ἠσύχασαν, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν τὰς ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντος κατασκευάζουσι στόλον καὶ κυριεύουσι τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ῥόδον.

Συγχρόνως εἰσβάλλουσι εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κυριεύουσι πολὺ μέρος αὐτῆς. Ὁ Κωνσταντῖνος τότε ἐπιτεθεὶς κατ' αὐτῶν κατορθώνει νὰ τοὺς ἀποκρούσῃ καὶ τοὺς ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας.

Α' Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Δ' ἐπλήθον κατὰ τοῦ κράτους ὀρητικώτεροι. Τώρα εἶχεν ἀνακηρυχθῆ εἰς τὴν Δαμασκὸν χαλίφης ὁ Μωαβίας καὶ οὗτος ἀπεφάσισε νὰ κτυπήσῃ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἔστειλε λοιπὸν μέγαν στόλον ἐναντίον αὐτῆς, συγχρόνως δὲ καὶ ἰσχυρὸν στρατὸν κατὰ ξηρὰν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἐνεργείας τοῦ στόλου. Οὕτως ἡ πόλις ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ἡ πολιορκία αὕτη διήρκεσεν 7 ἔτη (671—678). Οἱ πολιορκούμενοι ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ἄμυναν καὶ κατώρθωσαν νὰ ἀποκρούσουσι ὅλας τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν. Εἰς τὴν ἐπιτυχῆ αὐτὴν ἄμυναν τῆς πόλεως συνετέλεσε καὶ τὸ λεγόμενον **ἑλληνικὸν** ἢ **ὑγρὸν πῦρ**. Τὸ πῦρ τοῦτο εἶχεν ἐπινοηθῆ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ βου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Πιρόκλου, τώρα δὲ ἐτελειοποιήθη

ὑπὸ τοῦ ἐκ Συρίας μηχανικοῦ **Καλλινίκου**. Συνέκειτο ἐξ εὐφλέκτων ὑλῶν καὶ ἐξεσφενδονίζετο κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ἢ διασιφῶνων χαλκῶν ἢ δι' εἶδους τινὸς χειροβομβίδος. Ἡ σύνθεσις δὲ αὐτοῦ παρέμεινε μυστικὴ εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐπὶ αἰῶνας παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς τῶν κατασκόπων. Ἐπὶ τέλους ἡ πολιορκία ἀπέτυχεν ἐντελῶς. Ἀφ' οὗ εἰς τὴν τελευταίαν μάχην τὸ περισσότερο μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου κατεστράφη, οἱ Ἀραβες ἠναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν.

Καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των ὅμως τὰ μὲν λείψανα τοῦ στόλου κατεποντίσθησαν ὑπὸ τρικυμίας, ὁ δὲ στρατός, ὁ ὁποῖος ἀπεχώρησε διὰ ξηρᾶς, κατεδιώχθη καὶ κατεστράφη ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ.

Ὁ Μωαβίας ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον εἰρήνην ταπεινωτικὴν.

Διὰ ταύτης ὑπεχρέωθη νὰ πληρώσῃ βαρεῖαν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καὶ ὑπεβλήθη εἰς ἐτήσιον φόρον ὑπὸ τύπον δώρου.

Ἡ νίκη τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν Ἀράβων ἔχει μεγάλην σημασίαν. Αὕτη ὄχι μόνον τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον ἔσωσεν ἀπὸ τὸν κίνδυνον νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Διὰ τοῦτο δὲ δικαίως οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔσπευσαν νὰ ἀπονείμουν εὐχαριστήρια εἰς τὴν πολιοῦχον τῆς πόλεως Θεοτόκον καὶ νὰ συνδέσουν τὴν ἑορτὴν αὐτὴν μὲ τὴν τοῦ Ἀκαθίστου ἕμνου, οἱ δὲ εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες, ὡς ἄλλοτε διὰ τὸν Ἡράκλειον, ἔσπευσαν νὰ στείλουν πρέσβεις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ συγχαροῦν τὸν Κωνσταντῖνον.

Β' Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν παρήτησαν τὰ κατακτητικὰ των σχέδια. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ Λεοντίου (697) κατόρθωσαν νὰ κυριεύσουν ὀριστικῶς τὴν βόρειον Ἀφρικὴν, τὴν ὁποίαν πολλάκις μέχρι τοῦδε ματαίως ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβουν. Ἐπειτα ἐπὶ Ἀναστασίου ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των πάλιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἤρχισαν νὰ παρασκευάζουν διὰ τοῦτο μέγαν στρατὸν καὶ στόλον. Ὁ Ἀναστάσιος πληροφορηθεὶς τὰς παρασκευὰς τῶν Ἀράβων προητοίμασεν ἐκ τῶν ἐνόντων τὴν ἄμυναν τῆς πρωτευ-

ούσης. Διόρισε στρατηγὸν τῆς Ἀνατολῆς Λέοντα τὸν Ἰσαυρον. Συνεκέντρωσεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὅσα ἠδύνατο τροφίμα. Τέλος ἔστειλε στόλον μὲ στρατὸν εἰς τὰ παρῳαία τῆς Φοινίκης διὰ νὰ ἐπιπέσῃ αἰφνιδίως κατὰ τοῦ ἐκεῖ ἐτοιμαζομένου ἀραβικοῦ στόλου καὶ κατακαύσῃ αὐτόν. Ἄλλ' ὁ στρατὸς κατὰ τὸ ταξίδιον στασιάζει καὶ φονεύει τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας. Κατόπιν ἀνακηρύττει αὐτοκράτορα ἐπαρχιακὸν τινα ὑπᾶλληλον Θεοδοσίον καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἀναστάσιος μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἔφυγεν ἀφήσας τὴν πόλιν εἰς χεῖρας τῶν στασιαστῶν. Τὸ κράτος τότε περιῆλθεν εἰς ἀπελπιστικὴν θέσιν. Ἐκ τῶν συνεχῶν τελευταίων μεταβολῶν εὐρίσκετο εἰς τελείαν παραλυσίαν. Ἀναρχία φοβερὰ ἐπεκράτει εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως καὶ ἡ πειθαρχία τοῦ στρατοῦ ἐξέλιπεν. Τὸ δὲ χειρότερον οἱ Ἀραβες συμπληρώσαντες πλέον τὰς παρασκευάς των εἰσέβαλον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, τὸ ὁποῖον θὰ ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτοὺς τὴν κατοχὴν ὁλοκλήρου τῆς Μ. Ἀσίας. Εἰς τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίστασιν ἔσωσε τὸ κράτος ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας **Λέων ὁ Ἰσαυρος**.

Ὁ Λέων εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δὲν εἶχεν ἀναγνωρίσῃ τὸν Θεοδοσίον ὡς αὐτοκράτορα. Ἄλλ' ἀπησχολημένος νὰ σώσῃ τὸ Ἀμόριον ἀπὸ τῶν Ἀράβων δὲν ἐπῆλθεν ἀμέσως κατὰ τῶν στασιαστῶν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐξησφάλισεν αὐτό, σπεύδει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατατροπώνει τὸν ἀντελεξεληθόντα κατ' αὐτοῦ στρατὸν τοῦ Θεοδοσίου, ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ (717) καὶ ἐτοιμάζεται διὰ τὴν ἐπικειμένην πολιορκίαν.

Ὅντως δὲν παρῆλθον ἔξ μῆνες καὶ ὁ ἀραβικὸς στρατὸς, ὁ ὁποῖος εἶχε διαχειμάσει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, διαβαίνει παρὰ τὴν Ἀβυδὸν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου τοῦ 717 στρατοπεδεύει πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀμέσως δὲ κατόπιν καταπλέει πρὸ αὐτῆς μέγας ἀραβικὸς στόλος. Ἀλλὰ τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως διευθύνει ὁ Λέων μὲ σύνεσιν καὶ δραστηριότητα. Διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς ἐπιφέρει μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὸν στόλον τῶν ἔχθρῶν καὶ λύει συχνὰ τὸν ἀποκλεισμόν. Οὕτω τὰ τροφίμα ἦσαν ἄφθονα εἰς τὴν πόλιν. Τοῦναντίον οἱ πολιορκηταὶ ὑπέφερον τὰ πάνδεινα καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ ἀπὸ τὸν βαρὺν χειμῶνα. Ἐπὶ τέλους, ἀφ' οὗ ἐνικήθησαν ἐπανελημμένως ὑπὸ τοῦ Λέοντος καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, οἱ Ἀραβες ἀναγκάζονται μετὰ πολιορκίαν ἑνὸς ἔτους, τὸν Αὔγου-

στον τοῦ 718 νὰ ἐπιβιβάσουν τὸν ὑπολειφθέντα στρατὸν των ἐπὶ τοῦ στόλου καὶ νὰ ἀποπλεύσουν.

Ἄλλὰ καὶ τὰ λείψανα αὐτὰ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου κατὰ τὸ ταξίδιον κατελήφθησαν ὑπὸ τρικυμίας καὶ κατεστράφησαν.

Διὰ τῆς ἀποτυχίας τῆς δευτέρας πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων δὲν ἐσώθη μόνον ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ τὸ ἐλληνικὸν κράτος. Ἐσώθη καὶ ὁ χριστιανισμὸς καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς.

Δι' αὐτῆς ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων, ἡ ὁποία εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον, ἐσταμάτησε. Διὰ τοῦτο δὲ δικαίως ἡ μὲν ὀρθόδοξος ἐκκλησία συνέδεσε τὴν μνήμην τοῦ εὐτυχοῦς αὐτοῦ γεγονότος μὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου, ὁ δὲ Πάπας Γρηγόριος ἔστειλε τὰς εἰκόνας τοῦ Λέοντος εἰς ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Εἰς τὸν Λέοντα ὅμως δὲν ὀφείλεται μόνον ἡ σωτηρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἀνακοπὴ τῆς ὁρμῆς τοῦ ἰσλαμισμού. Ὁ Λέων ἀκόμη ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία εἶχε γίνῃ πλέον τελείως ἐλληνική. Ἄλλὰ πρὶν ἐξετάσωμεν τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος καὶ τῆς δυναστείας του, καιρὸς εἶναι νὰ ἴδωμεν ὁποία ἦτο ἡ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ὁποῖος ὁ πολιτισμὸς αὐτῆς.

Ἡ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ ΤΟΥ 8ου ΑΙΩΝΟΣ

1. Ὁ χαρακτήρ τοῦ κράτους.

Ἡ μεταβολή τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἑλληνικὸν ἤρχισεν ἀπὸ τὸν χωρισμὸν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπὶ Ἀρκαδίου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ συνεπληρώθη ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος παύει ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἔχη ῥωμαϊκὸν χαρακτῆρα καὶ γίνεται χριστιανικὸν ἑλληνικόν, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ ὅλαι του αἱ δυνάμεις συγκεντροῦνται περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὀνομάζεται καὶ **Βυζαντιακόν**.

Ὅντως εἰς αὐτὸ τώρα τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον καταλαμβάνει τὴν πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν τέχνην, εἰς ὅλας τὰς συνηθείας τῆς ζωῆς καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν γλῶσσαν.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία εἶναι ἡ κοινὴ γλῶσσα τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας, γίνεται καὶ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Ὅλα τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα καὶ αἱ πράξεις τῆς κυβερνήσεως συντάσσονται ἑλληνιστί. Ὅσαύτως ὁ αὐτοκράτωρ ἀντὶ τῶν ἀρχαίων ῥωμαϊκῶν τίτλων προσλαμβάνει τὴν ἑλληνικὴν ὀνομασίαν «πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεύς». Εἰς δὲ τὴν διοίκησιν καὶ τὸν στρατὸν οἱ λατινικοὶ τίτλοι ἐξελληνίζονται ἢ ἀντικαθίστανται ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν. Ἡ αὐτοκρατορία ἐξακολουθεῖ μὲν νὰ ὀνομάζεται Ῥωμαϊκή, ἀλλ' ἡ λέξις **ῥωμαῖος** ἐσήμαινε πλέον **Ἕλλην**.

Κατὰ τὸν αὐτὸν ὅμως χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ κράτος ἐξελληνίζεται, καταλαμβάνει ἡ θρησκεία ἰδιάζουσαν θέσιν καὶ εἰς τὸν δημόσιον βίον καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἡρακλείου λαμβάνουν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, τὰ δὲ θεολογικὰ ζητήματα ἐνδιαφέρουν ὄχι μόνον τὸν κληρὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τὸν λαόν. Ἡ ὀρθοδοξία ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων συγγέεται μὲ τὴν ἐθνικότητα. Ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἀπο-

μένει ὁ μόνος ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους καὶ καθίσταται πολὺ μεγάλη προσωπικότης, ἡ δὲ ἐπιρροή του εἰς τὴν Κυβέρνησιν εἶναι πολὺ ἰσχυρά.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ αὐτοκρατορία ἀπέκτησε δύο ἰσχυρὰ στηρίγματα, τὰ ὁποῖα ἐξασφαλίζουν τὴν ὑπαρξίν της καὶ δίδουν εἰς αὐτὴν ἐπὶ αἰῶνας τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρά της, τὸν **Ἑλληνισμόν** καὶ τὴν **Ὁρθοδοξίαν**.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ ὄρια αὐτῆς περιορίσθησαν. Αἱ κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ χάνονται. Εἰς τὰς πρὸς Ν. τοῦ Δουνάβειος χώρας ἐγκαθίστανται Σλαῦοι καὶ Βούλγαροι. Οἱ Ἄραβες κατακοῦν τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀφρικὴν. Ἄλλ' οὕτως ἡ αὐτοκρατορία ἀποκτᾷ πολὺν περισσοτέραν συνοχὴν καὶ γίνεται ἱκανὴ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ σταδιοδρομήσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον.

2. Τὸ πολίτευμα.

Τὸ πολίτευμα τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας παρήχθη ἀπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ, ὅπως τοῦτο ἐξειλίχθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ἀπόλυτος μονάρχης. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου δὲν ἔχει πλέον τὴν ἀρχὴν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ θεωρεῖται ὅτι κατέχει αὐτὴν ἐλέω Θεοῦ, τοῦ ὁποίου αὐτὸς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς θεωρεῖται ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ προστάτης καὶ ὑπέρμαχος τῆς ἐκκλησίας.

Κατὰ ταῦτα ἡ αὐτοκρατορικὴ ἰσχὺς εἰς τὸ μεσαιωνικὸν κράτος εἶναι ἱερὰ καὶ ἀπεριόριστος. Ὁ μόνος ὁποσδήποτε περιορισμὸς αὐτῆς εἶναι **ἡ κοινὴ γνώμη**. Αὕτη ἐκδηλοῦται διὰ τῆς **συγκλήτου**, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχοντας τοῦ κράτους, διὰ τῆς **ἐκκλησίας** διὰ τῶν **δήμων** εἰς τὸν ἱπλόδρομον, διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ πρὸ πάντων τοῦ **στρατοῦ**. Ἄλλ' οἱ ἐκ μέρους τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας περιορισμοὶ ἦσαν μᾶλλον ἠθικοῖς. Μόνον οἱ ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ περιορισμοὶ ἦσαν ὁποσδήποτε οὐσιώδεις, διότι ὁ λαὸς καὶ μάλιστα ὁ στρατὸς εἶχεν εἰς χειρὰς του ὄπλον ἰσχυρόν, τὰς στάσεις.

Τὸ ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰσχύος συμβολίζεται προσέτι διὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐξωτερικῆς παραστά-

σεως. Τοῦτο ἄλλως τε ἦτο ἀναγκαῖον καὶ διὰ τοὺς πέριξ βαρβάρους λαούς, οἱ ὁποῖοι εὐκόλως ἐξεθαμβοῦντο ἀπὸ τὴν ἑξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῆς αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως. Παρουσιάζετο λοιπὸν ὁ αὐτοκράτωρ ὡς ἡ ζωσα ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ φορῶν ἐνδυμασίαν πολυτελεῆ, ἡ ὁποία ἔλαμπεν ἀπὸ τὰ διάφορα χρώματα, ἀπὸ τὸν χρυσὸν καὶ ἀπὸ τοὺς πολυτίμους λίθους. Ἡ ἐνδυμασία τῶν αὐτοκρατόρων ἦτο σχεδὸν ὁμοία μὲ τὴν σημερινὴν ἀρχιερατικὴν στολήν. Ἐφόρουσιν δηλ. χιτῶνα, ὁ ὁποῖος ἔφθανε μέχρι τῶν ποδῶν (στιχάριον) μὲ ζώνην εἰς τὸ μέσον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ μακρὰν χλαμύδα (σάκκος), ἐπὶ τῶν ὤμων πλατεῖαν ταινίαν (ὠμοφόριον), εἰς τὴν κεφαλὴν στέμμα μὲ σταυρὸν (μίτρα) καὶ εἰς τοὺς πόδας ὑποδήματα κόκκινα μὲ χρυσοκεντήτους ἀετούς. Ἐκτὸς τούτων ὡς σύμβολα τῆς ἑξουσίας τῶν ἐκράτουσιν εἰς τὴν δεξιὰν σκῆπτρον καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν σφαῖραν, ἡ ὁποία παρίστα τὴν γῆν. Εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις καὶ τὰ συμπόσια καὶ τὰς παρουσιάσεις ξένων ἡγεμόνων καὶ πρέσβειων ἐπεκράτει αὐστηρὰ ἔθιμοτυπία, ἡ ὁποία ἔδιδεν εἰς αὐτὰς πολλὴν μεγαλοπρέπειαν. Κατ' αὐτὰς ὁ αὐτοκράτωρ ἐν μέσῳ τῶν ἀναλαμπῶν τῶν στολῶν, τὰς ὁποίας φοροῦν ὅλοι οἱ περὶ αὐτόν, ἐν μέσῳ τῆς μυθώδους πολυτελείας τῶν ἀνακτόρων, μεγαλοπρεπῆς καὶ ἑξαστραπτῶν ἐκ τῆς ἐνδυμασίας του παρουσιάζετο ἐπὶ τοῦ θρόνου του ὡς ὄν ὑπεράνθρωπον.

Ἡ διαδοχὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ῥώμην, δὲν ἦτο ἀπαραιτήτως κληρονομικὴ. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅμως τὸ κληρονομικὸν τῆς βασιλείας ἔγινε συνήθεια ἕνεκα τῆς ἱερότητος, τὴν ὁποίαν προσέλαβε τὸ ἀξίωμα.

Κανονικῶς, ὅταν ὁ θρόνος ἐχῆρουν, ἡ ἐκλογὴ νέου βασιλέως ἐγίνετο ὑπὸ τῆς συγκλήτου. Ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς πολλάκις μὲν ἀνηγόρευεν αὐτὸς τὸν αὐτοκράτορα, πάντοτε ὅμως ἐπεκύρωνε τὴν ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐκλογὴν. Πολλάκις δὲ ἕνεκα πολιτικῆς ἀνάγκης ἀνηγόρευε καὶ ὁ στρατὸς τὸν αὐτοκράτορα.

Εἴτε ὅμως κληρονομικῶς δικαίωματι εἴτε δι' ἐκλογῆς ἀνηγορεύετο ὁ νέος αὐτοκράτωρ, ἔπρεπε νὰ γίνῃ καὶ θερησκευτικὴ στέφῃς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας.

3. Ἡ θρησκεία.

Ἡ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐν τῷ κράτει θέσις

αὐτῆς. — Ὁ ἑλληνισμὸς προσέφερεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν δύο ἀνυπολόγιστον ἀξίας ὑπηρεσίας : α') παρέσχεν εἰς αὐτὸν θαυμασίον ὄργανον διαδόσεως, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, β') παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἔξοχον ὀργανισμὸν, τὸν ἀστικὸν ὀργανισμὸν τῶν ἑλληκῶν πόλεων.

Ὅντως ὁ χριστιανισμὸς ὀργανώθη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δημοκρατικῶς, ὅπως ἦσαν ὀργανωμένοι αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑλληνικαὶ πόλεις. Ἐκάστης πόλεως οἱ Χριστιανοὶ ἀπειλοῦν **ἐκκλησίαν**, ἡ ὁποία, ὡς καὶ τὸ ὄνομά της δηλοῖ, δὲν ἦτο ἄλλο τι, εἰ μὴ ἡ ἐκκλησία τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν δήμων. Ἐκάστη ἐκκλησία ἐξέλεγεν ἐκ τῶν συγκροτούμενων αὐτῆν χριστιανῶν ἄνδρας τινάς, οἱ ὁποῖοι ὀνομαζόμενοι **πρεσβύτεροι** ἐτέλουν τὰς ἱεροτελεστίας, διεχειρίζοντο ἐν συμβουλίᾳ τὰ κοινὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔκρινον ὅλας τὰς μεταξὺ χριστιανῶν διαφοράς, ὅσας οὗτοι δὲν ἠθέλον νὰ ὑποβάλουν εἰς τὴν κρίσιν δικαστοῦ εἰδωλολάτρου. Τὸ συνέδριον δηλ. τοῦτο τῶν πρεσβυτέρων ἀντεστοίχει πρὸς τὴν βουλὴν τῶν ἑλληνικῶν ἀστικῶν θεσμῶν. Τοῦ συνεδρίου τούτου προΐστατο ὁ καλούμενος **ἐπίσκοπος**, ὁ ὁποῖος ἐξελέγετο διὰ τῆς ἐλευθέρας ψήφου τῆς ὅλης ἐκκλησίας καὶ ἀντεστοίχει πρὸς τοὺς ἀρχοντας τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων. Καὶ εὐθύς μὲν ἐξ ἀρχῆς ὅλαι αἱ ἐκκλησῖαι συνεννοοῦντο μεταξὺ τῶν δι' ἐπιστολῶν ἢ δι' ἀπεσταλμένων. Βραδύτερον ὅμως κατὰ τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ. ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ συνδεθοῦν μεταξὺ τῶν στενότερον δι' **ἐπαρχιακῶν συνόδων**. Οἱ ἐπίσκοποι τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν συνήρχοντο τακτικῶς τὸ ἔαρος καὶ τὸ φθινόπωρον εἰς τὴν πρωτεύουσάν τῆς ἐπαρχίας καὶ ἐξέδιδον ἀποφάσεις καλουμένας κανόνας, διὰ τῶν ὁποίων ἐρρυθμίζοντο τὰ κυριώτερα τῆς πίστεως καὶ τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας.

Τέλος ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὑπεράνω τῶν τοπικῶν αὐτῶν συνόδων ἐτέθησαν αἱ λεγόμεναι **Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι**, συνέδρια δηλ. περιλαμβάνοντα ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, τὰ ὁποῖα συνεκαλοῦντο ὁσάκις ἔκτακτοι ἀνάγκαι τῆς ἐκκλησίας ἀπῆλθον τοῦτο. Οὕτως ὅλη ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία κατήντησε νὰ γίνῃ μία μεγάλη ὁμοσπονδία πολιτειῶν.

Ἀργότερα οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων ὑπετάχθησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς πρωτεύουσας τῆς ἐπαρχίας (μητροπόλεως), ὁ ὁποῖος ὀνομάσθη **μητροπολίτης**. Πάλιν δὲ μερικαὶ

μητροπόλεις ἕνεκα τοῦ μεγαλύτερου πλήθους τῶν εἰς αὐτάς χριστιανῶν, ἢ ἕνεκα τῶν μεγαλύτερων μαρτύρων καὶ ἁγίων, τοὺς ὁποίους ἀνέδειξαν, ἐθεωρήθησαν ἀνώτεροι τῶν ἄλλων καὶ ὠνομάσθησαν **ἀποστολικάι**. Τοιαῦται ἦσαν αἱ τῆς **Ῥώμης**, τῶν **Ἱεροσολύμων**, τῆς **Ἀντιοχείας**, τῆς **Ἀλεξανδρείας** καὶ τῆς **Κωνσταντινουπόλεως**. Τούτων οἱ ἐπίσκοποι προσέλαβον καὶ τὸν τίτλον τοῦ πατριάρχου.

Πρῶτος δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ὁ τῆς Ῥώμης (Πάπας), διότι ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Κατὰ ταῦτα ὁ πρῶτος τοῦ χριστιανισμοῦ ὀργανισμὸς ἦτο δημοκρατικός. Καὶ εἰς μὲν τὴν Δύσιν ἡ ἐκκλησία ἔχασε τελείως τὸν χαρακτῆρα τοῦτον καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Μάλιστα ἀδιακόπως οἱ κατὰ καιροὺς Πάπαι ἐζήτουν νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχίαν τῶν αὐτῶν καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' αὐταὶ οὐδέποτε ὑπέκυψαν εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας τῶν Παπῶν. Δὲν συνέβη ὅμως ὁμοίως καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι καὶ ἐδῶ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας ἡ ἐκκλησία ἔλαβεν ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα. Οὐδέποτε ὅμως μέχρι σήμερον ἀπέβαλε τὰς δημοκρατικὰς τῆς ἀρχῆς.

Ὅντως μεταξὺ τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἐπίσκοπος τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους, κατέλαβεν ἐξέχουσάν τινα θέσιν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ βίου αἰῶνος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ **Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου**. Ἡ δύναμις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἠδυνάμην ἀκόμη περισσότερο κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα, ὅτε μετὰ τὴν κατάληψιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου ἀπέμεινεν οὗτος ὁ μόνος πατριάρχης εἰς τὸ κράτος. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τοῦ κράτους ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως δὲν κατεῖχε μικρὰν θέσιν. Αὐτὸς ἔχουσε τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐδέχετο τὴν διαβεβαίωσιν αὐτοῦ, ὅτι θὰ προστατεύσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ θὰ σέβεται τὰ προνόμια τῆς ἐκκλησίας. Διὰ τοῦ κλήρου δὲ ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ὄχλου τῆς πρωτεύουσας.

Καὶ ἡ ἐξωτερικὴ δὲ παράστασις τοῦ πατριάρχου ἐφανερώωνε τὴν δύναμίν του. Κατόφκει εἰς μέγαρον πολυτελέστατον πλησίον εἰς τὸ ἱερὸν παλάτιον. Εἶχε τὰ φορεῖά του καὶ τὰ πολυτελῆ ἄρματα του διὰ τὰς μεγάλας τελετάς. Ἐσύχναζεν εἰς τὸν ἵππόδρομον, ἐφιλοξενεῖτο εἰς τὸ ἱερὸν παλάτιον καὶ ἀνταπέδιδε τὴν φι-

λοξενίαν παραθέτων πολυτελῆ γεύματα εἰς τὸ πατριαρχικὸν μέγαρον. Ἐφόρει πῖλον πορφυροῦν μὲ χρυσοπαρούφους ταινίας, ὅπως αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς.

Ἦτο λοιπὸν ἡ δύναμις τοῦ πατριάρχου, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἀντίροπον πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους καὶ ἐχρησίμευεν ὡς φραγμὸς περιορίζων τὴν παντοδυναμίαν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀπολυταρχίας.

Ἡ λατρεία.—Ἡ λατρεία κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο ἀπλουστάτη. Οἱ χριστιανοὶ συνηθοῦζοντο εἰς οἰκίας ἐπὶ τούτῳ ὀρισμένας καὶ ἐκεῖ ἀπέτεινον μικρὰν καὶ ἀπλῆν δέησιν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ συνάμα ἔφερον καὶ ἐκουσίας προσφοράς, μὲ τὰς ὁποίας ἐγίνοντο κοινὰ δεῖπνα τῶν χριστιανῶν ὀνομαζόμενα **ἀγάπαι**. Ἀφ' οὗ ὅμως ὁ χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη καὶ παρουσιάσθη ἡ ἀνάγκη νὰ προσελκυσθοῦν ὄχλοι συνηθισμένοι εἰς ποικίλους τύπους λατρείας, ὀργανώθη καὶ ἡ λατρεία συστηματικώτερον καὶ ἐπιδεικτικώτερον. Ἰδρῦθησαν λοιπὸν τότε ἰδιαίτερα οἰκοδομήματα διὰ τὴν κοινὴν λατρείαν. Τὰ οἰκοδομήματα δὲ ταῦτα ἐκοσμήθησαν μὲ εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τῶν Μαρτύρων καὶ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς θρησκείας. Οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐκκλησίας ὑπεβλήθησαν εἰς ἱεραρχίαν καὶ ἐνεδύθησαν μὲ ἐνδύματα μεγαλοπρεπῆ. Αἱ θρησκευτικαὶ ἀκολουθίαι ἔγιναν μακρότεραι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν ηὐξήθη. Ἐκτὸς τῶν Κυριακῶν καὶ τῶν μεγάλων ἑορτῶν (Χριστουγέννων, Ἀναστάσεως κλπ.) καθ' ἡμέραν ἐτελεῖτο ἡ μνήμη ἑνὸς ἢ περισσοτέρων ἁγίων.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως ἡ λατρεία δὲν ἀπηυθύνετο μόνον πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἁγίους καὶ εἰς αὐτὰς τὰς εἰκόνας των, πολλὰς τῶν ὁποίων ἐθεώρουν θαυματοργούς. Ὡσαύτως θαυματοργὸς δύναμις ἀπεδόθη καὶ εἰς τὰ ὄργανα τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος καὶ εἰς τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Μὲ τὴν πάροδον δὲ τοῦ χρόνου θαυματοργὸς δύναμις ἀπεδόθη καὶ εἰς τὰς μαντείας καὶ τὰς ἐμφροῦς.

Οὕτω τὴν πίστιν διεδέχθη ἡ δεισιδαιμονία, ἡ ὁποία ἐφθειρε τὸ ἠθικὸν ἐλατήριον τοῦ ἔθνους, τὴν θρησκείαν.

Ὁ μοναχισμὸς.—Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ πολλοὶ ἄνθρωποι παρακινούμενοι ἀπὸ τὸν ζῆλον νὰ ἐκπληρώσουν αὐστηρότερον τὰς παραγγελίας τῆς νέας θρησκείας ἀπεχώρουν ἀπὸ τὰς φροντίδας τοῦ κόσμου καὶ ἔζων βίον μακρῶν

τῶν πόλεων εἴτε μόνοι εἴτε πολλοὶ ὁμοῦ. Ὁ μοναχικὸς αὐτὸς καὶ ἀσκητικὸς βίος μὲ τὰς ἐξόχους ἀρετάς, πὺν ἀνέπτυξαν πολλοὶ ἐκ τῶν μοναχῶν καὶ ἀσκητῶν τούτων, συνετέλεσεν ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν στερέωσιν τῆς πίστεως. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα ἀγαθὰ προέκυψαν ἀπὸ τὸν θεσμόν τοῦτον.

Πολλὰ ψυχὰ πληγωμένα ἀπὸ τὰς περιπετείας τοῦ βίου εὖρον θεραπείαν εἰς τὰ μοναστήρια. Πολλάκις οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ ὀδοιπόροι εἰς αὐτὰ εἶρον καταφύγιον. Ἐν καιρῷ πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς αὐτὰ κατέφυγον τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Κατὰ τοὺς τελευταίους δὲ χρόνους αὐτὰ ἀνεδείχθησαν οἱ προμαχῶνες τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ μοναχισμὸς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐξώκειλεν εἰς πολλὰ ἄτοπα, τὰ μοναστήρια ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπλούτισθησαν διὰ πολλῶν κινήτων καὶ ἀκινήτων ἀφιερωμάτων τῶν εὐσεβῶν. Ὁ βίος εἰς αὐτὰ ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀσκητικὸς καὶ ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὰς ματαιότητας τοῦ κόσμου, τὸ δὲ χειρότερον χιλιάδες νέων συνέρρεον κατ' ἔτος εἰς αὐτὰ ὄχι ἔνεκα εὐσεβείας, ἀλλὰ διὰ νὰ ζοῦν βίον χωρὶς ἀσχολίας καὶ ἐνίοτε ἀκόλαστον. Ἐκ δὲ τούτου τὸ μὲν δημόσιον ταμεῖον ἔστερεῖτο πόρων, διότι τὰ κτήματα τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητα, ἢ δὲ στρατιωτικῆ ὑπηρεσίας, ἢ γεωργίας καὶ ἢ βιομηχανίας ἔστεροῦντο βραχιόνων.

4. Τὰ στρατιωτικὰ.

Ἡ στρατολογία.— Ὅπως ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ὁ στρατὸς συνεκροτεῖτο ἐν μέρει ἐκ τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἀρχὴν πᾶς πολίτης ὑπεχρεοῦτο εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἀπὸ τοῦ 18ου ἔτους τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 40ου. Ἀλλ' εἰ στρατοί, τοὺς ὁποίους παρεῖχεν ἡ ἐγγωρία αὕτη στρατολογία, ἦσαν ἀνίσου ποιότητος. Οἱ τραχεῖς χωρικοὶ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, οἱ ῥωμαλέοι ὄρεινοὶ τῆς Καππαδοκίας, τῆς Ἰσωνρίας καὶ τῆς Ἀρμενίας ἦσαν θαυμάσιοι στρατιῶται. Κατετάσσοντο ὅμως εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἄλλοι μικροτέρας ἀξίας. Διὰ τοῦτο λίαν ἐνωρὶς ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἐδέχθη, ὅπως ἀντὶ στρατιωτικῆς ὑποχρεώσεως καταβάλλεται ὑπὸ τῶν τοιούτων φόρος τις. Ἐξ ἄλλου παρὰ πολλὰ ἐξαιρέσεις ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας φαίνεται, ὅτι παρεχωροῦντο ὑπὸ διαφόρου δικαιολογίας.

Οὕτως ἐξηροῦντο οἱ ἀνήκοντες εἰς βασιλικὰς ὑπηρεσίας, οἱ ἀσχολούμενοι εἰς τὴν ἀλιείαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ εἰς τινὰ μέρη οἱ γεωργοὶ διὰ τὸ μὴ ἔλαττωθῆ ἡ καλλιέργεια τῶν κτημάτων. Ἐπειτα ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις δὲν ἦτο προσωπικὴ. Ἐπομένως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν καὶ μέσην κοινωνικὴν τάξιν δὲν ἐστρατεύοντο, εἰ μὴ ἂν ἦσαν ἀξιωματικοί. Οἱ ἄλλοι ἔδιδον εἰς τὸν στρατὸν ἀντικαταστάτας.

Ἔνεκα τῶν λόγων τούτων ἡ ἐθνικὴ στρατολογία δὲν ἐπῆρκει διὰ τὰς στρατιωτικὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἐνισχύεται ὁ ἐθνικὸς στρατὸς διὰ μισθοφόρων. Τοιούτους δὲ ἐπρομηθεύοντο ἀπὸ τοὺς εἰς τὰ σύνορα βαρβάρους, οἱ ὅποιοι προθύμως προσέφερον ἀντὶ μισθοῦ τὰς ὑπηρεσίας των. Ὁ βασιλεὺς ἀντιμίειβεν αὐτοὺς καλῶς, διένεμε δὲ εἰς αὐτοὺς προθύμως ἐκτὸς τοῦ μισθοῦ καὶ γαίης ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

Ὁ ὄπλισμός καὶ ἡ ποιότης τοῦ στρατοῦ. Ὁ οὕτως ἀποτελούμενος στρατὸς δὲν ἦτο πολυάριθμος. Εἰς τὰς μεγαλύτερας ἐκστρατείας δὲν ὑπερέβη τὰς 200 χιλ. ἀνδρῶν. Ἄλλ' ὅμως ἦτο ἐκλεκτός. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ πεζικὸν καὶ ἵππικόν. Ὁ ὄπλισμός του ἦτο ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ῥωμαϊκόν. Ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ θώρακος (λαρρίκιον), τῆς περικεφαλαίας (κάσις), τῶν κνημίδων, τῆς ἀσπίδος (σκουτάριον), τοῦ ξίφους (σπαθίον) καὶ μικρᾶς λόγχης (κοντάριον). Ἐκτὸς τῶν οὕτω βαρέως ὄπλισμένων πεζῶν καὶ ἵππέων ὑπῆρχον καὶ εἰς τὸ πεζικόν καὶ εἰς τὸ ἵππικόν οἱ ἐλαφροῦς ὄπλισμένοι, οἱ τοξόται.

Ὁ στρατὸς μὲ τὴν τραχεῖαν καὶ συνεχῆ ἄσκησιν εἶχε γίνεαι θαυμάσιον ὄργανον πολεμικόν, σταθερὸν καὶ εὐκαμπτον. Πρὸ πάντων ὅμως ἐκαμνεν αὐτὸν ἀήτητον τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. Εἶχον τὴν πελοίθησιν οἱ στρατιῶται ὅτι μάχονται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ ἐκ τούτου ἦντλον θάρρος μέγιστον.

Ὁ στρατὸς τῶν συνόρων καὶ ἡ ἄμυνα τῆς χώρας. Ἐκτὸς τοῦ κινητοῦ τούτου στρατοῦ, ὁ ὅποῖος ἐχρησίμευε διὰ τὰς ἐκστρατείας, ὑπῆρχε καὶ ὁ στρατὸς τῶν συνόρων. Διὰ τὴν ἄμυναν τῆς χώρας οἱ Ἕλληνες ἐξ ἀρχῆς ἐμιμήθησαν τοὺς Ῥωμαίους. Ἐγκατέστησαν μονίμως κατὰ μῆκος τῶν συνόρων ἰσχυρὰ σώματα στρατοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνεπιστεύθησαν τὴν ἄμυναν αὐτῶν. Οἱ φρουροὶ αὐτοὶ τῶν συνόρων (ἄκρων) ὠνομάζοντο **ἀκρίται**. Οὕ-

τοι ὡς ἀνταμοιβὴν τῆς στρατιωτικῆς τῶν ὑπηρεσίας ἐλάμβανον γαίας εἰς τὰς ὁποίας ἐγκαθίσταντο μὲ τὰς οἰκογενείας των. Ἐπειδὴ λοιπὸν οὗτοι στρατιῶται καὶ ἄποικοι. Τὸ κύριον ἔργον των ἦτο νὰ κατέχουν τοὺς ὄχυρους τόπους, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο σκεπασμένη ὅλη ἡ χώρα. Τὰ φρούρια ταῦτα ὑπῆρχον μὲν ἀπὸ τῆς ὁμαίικῆς ἐποχῆς, τώρα ὅμως ἐπολλαπλασιάσθησαν. Ταῦτα ἐσχημάτιζον τὰ μὲν κατοπινῶν δὲ ἀλληλοδιαδόχους φραγμοὺς καὶ προσέφερον ἐν περιπτώσει ἐπιδρομῆς ἄσυλον εἰς τοὺς πληθυσμούς.

Εἰς τὰ φρούρια λοιπὸν ταῦτα στηριζόμενοι οἱ στρατοὶ τῶν συνόρων ἐπέβλεπον τοὺς ἐχθρούς, ἀπέκρουον τὰς ἐπιδρομὰς καὶ ὑπεστήριζον τὴν χώραν, ἄλλοτε μὲν ἐπιτιθέμενοι, ἄλλοτε δὲ ἀμυνόμενοι. Ἡ βυζαντινὴ ἐποποιία ἔχει δοξάσει τὸν ἐλεύθερον βίον τῶν ἀκριτῶν τῆς Ἀσίας εἰς τὸ ποίημα τοῦ *Διγενῆ Ἀκρίτα*, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον τῶν ἡρώων τούτων. Εἰς αὐτὸ ἐξυμνεῖται ἡ ἀνδρεία τῶν ἀκριτῶν, ὁ πατριωτισμὸς των καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἀνεξαρτησίας των.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν φρουρίων τούτων τῶν συνόρων καὶ ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις ἦσαν καλῶς ὄχυρωμέναι. Περιεβάλλοντο ὑπὸ ὑψηλῶν καὶ παχέων τειχῶν, τὰ ὁποῖα ἐνισχύοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν πύργων οἰκοδομημένων κατὰ διαστήματα. Ὁ ὅλος περίβολος εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἢ σχεδὸν κυκλοτερές. Ἐμπροσθεν δὲ αὐτοῦ συνήθως ὑπῆρχεν εὐρεία τάφος.

Ἰδέαν τῶν τειχῶν τούτων δύνανται νὰ δώσουν εἰς ἡμᾶς τὰ παλαιὰ μοναστήρια, ἰδίως τὰ τοῦ ἁγίου Ὀρους. Μὲ τοιαῦτα τείχη ἦσαν ὄχυρωμέναι ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Θεσσαλονίκη κλπ. καὶ πρὸ πάντων ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἡ ὄχυρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ μεγαλύτερον προπύργιον τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ καρδία αὐτῆς, ἡ θεοφύλακτος πόλις. Πολλάκις κατὰ τὴν ὑπερχιλιετῆ ἱστορίαν τοῦ κράτους ὅλον ἐχάθη καὶ περιωρίσθη εἰς μόνην αὐτήν. Ἐν τούτοις αὕτη κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ καὶ σώσῃ αὐτό. Ὅλαι αἱ ἀδιάκοποι τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαὶ ἐθραύοντο πρὸ τῶν τειχῶν της.

Ὅντως ἡ ὄχυρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο θαυμασία. Ὅλιγον μετὰ τὴν ἵδρυσιν αὐτῆς ὁ πληθυσμὸς της ηὔξηθη τόσον, ὥστε τὰ τείχη τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἠδύναντο νὰ περιλάβουν αὐτόν.

Διὰ τοῦτο ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' (408—450) ἐγιναν νέα εὐρύτερα τείχη. Ταῦτα ὄχι μόνον ἠδύνατο νὰ περιλάβουν πληθυσμὸν ἐνὸς ἑκατομμυρίου ψυχῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκτίσθησαν με τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ κάμουν τὴν πόλιν ἀπόρητον ἀπὸ ξηραῖς, ὁποῦθεν αὕτη ἠδύνατο νὰ κινδυνεύσῃ. Ὁ ἀπὸ ξηραῖς ἐρχόμενος ἐχθρὸς κατὰ πρῶτον εὐρίσκετο ἐνώπιον βαθείας τάφρου, τῆς ὁποίας ἢ πρὸς τὴν πόλιν πλευρὰ ὑπερησπίζετο διὰ θωρακίου. Μετὰ τὴν τάφρον ὑπῆρχε χῶρος ἐλεύθερος, εἰς τὸν ὁποῖον ἠμύνητο ἢ πρώτη γραμμὴ τῶν ὑπερασπιστῶν.

Ἐπειτα ὠρθοῦτο ὑψηλὸν καὶ παχὺν τεῖχος, μετὰ τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν ἕκτασις εὐρεῖα, ἱκανή, ὥστε νὰ κινῆται ἐλευθέρως ὁ στρατὸς εἰς αὐτήν. Τέλος ἠκολούθει τεῖχος κατὰ 1½ ὑψηλότερον καὶ κατὰ δύο παχύτερον τοῦ πρώτου μετὰ 24 πύργους ἐπ' αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης τὰ τεῖχη ἦσαν ἀτλά. Ἡ εἴσοδος ὅμως τοῦ Κερατίου κόλπου ἐφράσσετο διὰ βαρείας ἀλύσεως. Τὰ τεῖχη ταῦτα τοῦ Θεοδοσίου ἐπιμελῶς διατηρούμενα, ἀνανεούμενα καὶ συμπληρούμενα διετηρήθησαν μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐν μέρει σφύζονται ἀκόμη, διότι καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐφρόντιζον περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῶν ἐν καλῇ καταστάσει. Ἀποτελοῦσι δὲ ἐν ἑκ τῶν ὠραιότερων μνημείων τῆς στρατιωτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὅλων τῶν χρόνων (εἰκ. 17).

Τεράστια τέλος ὑπόγειοι δεξαμεναὶ σκελασμένα μεθ' ὀλοὺς, τοὺς ὁποίους ὑπεβιάσταζον ἑκατοντάδες κιόνων, ἀπέκλειον τὸν φόβον νὰ ἐξαναγκασθοῦν ποτὲ οἱ πολιορκούμενοι εἰς παράδοσιν ὑπὸ τῆς δίψης.

Ὁ στόλος. Ἀπὸ τοῦ ΣΤ' μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος ὁ στόλος τῆς αὐτοκρατορίας ἐδέσποζε τῶν ἀνατολικῶν θαλασσῶν καὶ μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἀράβων ἦτο ὁ μόνος στόλος τῆς μεσογείου. Τὰ πληρώματα αὐτοῦ ἀποτελοῦντο ἐκ τῶν θαλασσινῶν λαῶν τῶν ἀσιατικῶν ἀκτῶν, τῶν νήσων καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Οἱ δὲ ναύσταθμοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν πάντοτε γεμάτοι ἀπὸ ναυπηγήσιμον ξυλείαν καὶ ἀπὸ τὰ ὑλικά τὰ χρήσιμα διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν πολεμικῶν πλοίων.

Τὰ μεγαλύτερα πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν οἱ **κάραβοι**. Τὰ συνηθέστερα ὅμως καὶ σπουδαιότερα ἦσαν οἱ **δρομώνες** μετὰ πλήρωμα 300 ἀνδρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 70 στρατιῶται. Πλὴν αὐτῶν ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἐλαφρότερα πλοῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 130—160 ἄνδρες.

Τὰ πλοῖα ταῦτα εἶχον ὄπλισμὸν θαυμασίον, ὃ ὁποῖος ἐνίσχυετο πολὺ ἀπὸ τὸ ὕψος πῦρ.

5. Τὰ οἰκονομικά.

Ὁ πλοῦτος τῆς αὐτοκρατορίας προήρχετο ἐκ δύο πηγῶν α') ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ β') ἐκ τῆς γεωργίας.

Ἐμπόριον, βιομηχανία. Ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεώς της, ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἦτο προωρισμένη διὰ τὴν ἀνάπτυξιν μεγάλου ἐμπορίου. Εὐρίσκετο εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου συνευθύνεται ἡ Ἀσία καὶ ἡ Εὐρώπη καὶ ὅπου κατέληγον ὅλαι αἱ τότε μεγάλα ἐμπορικαὶ ὁδοί.

Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκ Θεσσαλονίκης ἀνεχώρουν αἱ ὁδοί, αἵτινες ὠδήγουν κατὰ μῆκος τῶν ποταμῶν τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβειος καὶ πρὸς τοὺς λαοὺς τοὺς κατοικοῦντας ἐκεῖ καὶ πέραν ἀκόμη εἰς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην. Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁμοίως ἤρχιζεν ἡ μεγάλη ὁδός, ἡ ὁποία ἀκολουθοῦσα τὴν γραμμὴν τῆς μεγάλης Ἐγνατίας ὁδοῦ διέσχιζε τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἔφθανε μέχρι τοῦ Δυρραχίου συνδέουσα τὴν Ἀδριατικὴν μὲ τὸν Βόσπορον. Εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἡ αὐτοκρατορία διὰ μὲν τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας εὐρίσκετο εἰς τὴν ἔξοδον τῶν ποταμῶν ὁδῶν τοῦ Δνειπέρου καὶ τοῦ Τανάϊδος, αἱ ὁποῖαι εἰσδύουν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ῥωσίαν, διὰ δὲ τῆς χώρας τῶν Λαζῶν (Κολχίδος) καὶ τῆς Τραπεζοῦντος ἦτο κυρία τῶν ὁδῶν, αἵτινες ὠδήγουν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν. Εἰς τὴν Συρίαν ἐτελείωνον αἱ ὁδοί τῶν καραβανίων, τὰ ὁποῖα συνέδεον τὴν ἐσχάτην Ἀνατολὴν μὲ τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐφράτου καὶ μὲ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Ἡ Ἀλεξάνδρεια τέλος καὶ οἱ λιμένες τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἦσαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν θαλασσίων ὁδῶν, αἵτινες ὠδήγουν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀφρικῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν Κεϋλάνην, ὅπου συνεσφωρεύοντο τὰ πλοῦτα τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς Ἄνω Ἀνατολῆς.

Εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου τὸ κράτος εἶχε λιμένας θαυμασίους, κέντρα διὰ τὰς ἀνταλλαγὰς, ὅπου συνέρρεον ἐμπορεύματα καὶ ἔμποροι τοῦ κόσμου ὅλου. Τοιοῦτοι ἦσαν :

Ἡ Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὁποία ἐξῆγε τὰ πλοῦσια

δημητριακά τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ ἐδέχετο διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὰ προϊόντα τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας, τὰ ἀρώματα, τοὺς πολυτίμους λίθους καὶ τὰ σπάνια μέταλλα.

Οἱ λιμένες τῆς Συρίας, ὅπου τὰ παραβάνια ἔφερον τὴν ἀκατέργαστον μέταξαν τῆς Κίνας καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐλάμβανον ὡς ἀντάλλαγμα τὰ προϊόντα τῆς Συριακῆς βιομηχανίας, ὑάλινα σκεύη, λεπτὰ ὑφάσματα, κεντήματα, κομποτεχνήματα, προσέτι κοράλλια καὶ οἶνους.

Οἱ λιμένες τῆς Μ. Ἀσίας **Ταρσός**, **Ἀντάλεια**, **Ἐφεσος**, **Σμύρνη**, **Φώκαια** καὶ εἰς τὸν Εὐξεινον Πόντον ἡ **Τραπεζοῦς** καὶ ἡ **Χερσών**. Ἡ Χερσών ἰδίως εἶχε τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου μὲ τοὺς Πειτσενέγους, Χαζάρους καὶ Ῥώσους. Αὐτοὶ ἐκόμιζον ἐκεῖ τὰ γουναρικά, τὸ χαβιάριον καὶ τὸν σῖτον καὶ ἠγόραζον τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας πολύτιμα κομποτεχνήματα καὶ πλούσια ὑφάσματα.

Ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος τὸ **Ναύπλιον**, ἡ **Κόρινθος**, αἱ **Πάτραι**, αἱ **Ἀθῆναι** ἡ **Χαλκίς**. Εἰς αὐτὰς ἤρχοντο νὰ ἀγοράζουσιν τὰ μεταξωτὰ τὰ κατασκευαζόμενα εἰς τὰ ἐργοστάσια τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας.

Εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος, ὁ **Αὐλών**, τὸ **Δυρράχιον** καὶ ἡ **Κέρκυρα**.

Ἡ **Θεσσαλονίκη** ἦτο τὸ σπουδαιότερον οἰκονομικὸν κέντρον τοῦ κράτους μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐξ αὐτῆς κατ' ἀνάγκην διήρχετο ὅλον τὸ ἐμπόριον τὸ ὁποῖον ἐκ τῆς Ἀδριατικῆς κατηυθύνετο πρὸς τὸν Βόσπορον καὶ αὐτὴ ἦτο ἡ φυσικὴ ὁδὸς τῆς ἐξαγωγῆς διὰ τοὺς σλαυικοὺς λαοὺς. Κατ' ἔτος περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου, δηλ. κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, εἴνετο ἐκεῖ εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Ἀλιάκμονος περίφημος ἐμπορικὴ πανήγυρις. Εἰς αὐτὴν συνηγῶντο οἱ Ἕλληνες καὶ Σλαῦοι, Ἴταλοι καὶ Ἰσπανοί, Κελτοὶ καὶ ἄνθρωποι ἐκ τῶν ἀπομεμακρυσμένων ἀκτῶν τοῦ ὠκεανοῦ. Τὰ ἐκεῖ ἰδρῶμενα πρόχειρα καταστήματα ἦσαν πλήρη διαφόρων ἐμπορευμάτων.

Τέλος ἡ **Κωνσταντινούπολις** ἦτο ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον συνεκεντροῦτο τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα αὐτῆς κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς ὀνομαζομένης Μέσης ἦσαν τι ἀπαράβλητον. Εἰς αὐτὰ ἦσαν συσσωρευμένα τὰ προϊόντα τῶν βιομηχανιῶν τῆς πολυτελείας, ὑφάσματα πο-

λύτιμα με χρώματα ἀπαστράπτοντα, με πλούσια κεντήματα ἐκ χρυσοῦ, θαυμάσια ἔργα χρυσοχοϊκῆς, κομποτεχνήματα ἕξ ἔλεφαντοστοῦ με λεπτοτάτας γλυφάς, ἢ ἐκ χαλκοῦ στολισμένου με ἀργυρον ἢ ἐκ χρυσοῦ στολισμένου με σμάλτον. Ἐδῶ ὑπὸ τὰς στοὰς ἢ τὰς πλατείας ἐργαζόμενοι καὶ πωλοῦντες εἰς τὸ ὑπαίθρον ὑπῆρχον ἄνθρωποι διαφόρων ἐπαγγελμάτων, χρυσοχοί, δερματοπῶλαι, κηροποιοί, ἀρτοποιοί, ἔμποροι ὑφασμάτων, μαλλίου καὶ βάμβακος. Ἴππων καὶ ἰχθύων, ἀρωμάτων κλπ. Πλήθος δὲ ἄπειρον θορυβοῦν ἐπλήρου τὴν μεγάλην πόλιν ἕξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἕξ ὅλων τῶν πέριξ λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ ἔμπορίου τούτου κατ' ἐξοχὴν συνετέλεσεν ὁ πολεμικὸς στόλος τῆς αὐτοκρατορίας. Οὗτος ἐπὶ αἰῶνας ὑπῆρξεν ὁ ἀδιαφιλονίκητος κύριος τῆς Μεσογείου, ὁ ἄγρυπνος φύλαξ ὁ παρέχων εἰς τοὺς πλέοντας ἐκεῖ ἀσφάλειαν. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἐπεξέτεινον τὸ πεδῖον τῶν ἐμπορικῶν τῶν ἐπιχειρήσεων μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Μεσογείου. Τοὺς εὐρίσκομεν μέχρι τοῦ 7ου αἰῶνος εἰς τὴν Ἀφρικὴν, εἰς τὴν Σικελίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν μέχρι τοῦ βάθους τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου. Τοὺς συναντῶμεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Εἰς ὅλας ταύτας τὰς χώρας εἶχον ἀποικίας ἐμπορικὰς σπουδαίας. Ἡ Μεσόγειος λοιπὸν ἦτο ὅλη ἑλληνικὴ θάλασσα. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ οἰκονομικὴ θέσις τῆς αὐτοκρατορίας, ὥστε τὰ νομίσματά της ἐθεωροῦντο παγκόσμια καὶ ἐγίνοντο δεκτὰ εἰς ὅλας τὰς ἀγορὰς τοῦ κόσμου.

Γεωργία. Δευτέρα πηγὴ πλοῦτου τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ γεωργία, διότι τὸ μέγα πλῆθος τοῦ λαοῦ τῶν ἐπαρχιῶν ἦτο ἀφωσιωμένον εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς.

Εἰς τὴν γεωργίαν καθ' ὅλον τὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας παρατηροῦμεν δύο τάσεις. Ἡ μία τείνει νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν μικρὰν ἑλευθέραν ἰδιοκτησίαν, τὴν ὁποίαν βαθμηδὸν ἀπορροφοῦν οἱ μεγάλοι ἰδιοκτῆται. Ἡ ἄλλη τείνει νὰ κάμῃ τοὺς ἑλευθέρους χωρικοὺς δουλοπαροίκους, δηλ. γεωργοὺς προσκολλημένους κληρονομικῶς εἰς τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργουν. Τοῦ κακοῦ τῆς δουλοπαροικίας τὰ αἴτια χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Διοκλήτιανου. Ἡ εἴσπραξις καὶ ἡ παράδοσις εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐγγείου φόρου καὶ τοῦ κεφαλικοῦ ἀνέκαθεν ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν κοινοτήτων ὑπ' εὐθύνην των.

Ὅταν ὅμως ἤρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων, ἕνεκα τῶν
ῥηώσεων οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσουν τοὺς
φόρους. Ἦναγκάζοντο λοιπὸν νὰ πωλοῦν εἰς τοὺς πλουσίους γεί-
τονάς των ἢ καὶ νὰ ἐγκαταλείπουν τὰ κτήματά των καὶ νὰ φεύγουν.

Ἄλλ' ἡ δραπέτευσις τῶν γεωργῶν δὲν ἐσύμφερεν εἰς τὴν κυ-
βέρνησιν. Ἐπέτρεπε λοιπὸν αὕτη εἰς τοὺς κοινοτικοὺς ἄρχοντας
καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ἰδιοκτῆτας νὰ ἐπαναφέρουν διὰ τῆς βίας
τοὺς δραπέτας καὶ νὰ ἐμποδίζον τὴν ἀναχώρησίν των. Παρήχθη
κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἀρχὴ ὅτι οἱ γεωργοὶ ἦσαν ἀναποσπά-
στως προσηρτημένοι εἰς τὸ κτῆμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν διὰ τῆς
γεννήσεως ἢ τῆς μακροχρονίου διαμονῆς, δηλ. ἡ δουλοπαροικία.

Εἰς τὰς δύο ὀλεθρίας διὰ τὴν γεωργίαν τάσεις, τῆς ἔξαφανί-
σεως τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς δουλοπαροικίας, ἡ κυβέρ-
νησις διαρκῶς ἀντετάσσετο. Ἀφ' ἐνὸς μὲν προσεπάθει νὰ προ-
στατεύσῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν τῶν πτωχῶν ἀγροτῶν ἐναντίον
τῶν ἀρπαγῶν τῶν ἰσχυρῶν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ προσεπάθει νὰ καλυ-
τερεύῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἀγροτῶν προικίζουσα τὰς κοινότητας
τῶν χωρίων μὲ περισσοτέρας ἐλευθερίας. Ἀλλὰ αἱ προσπάθειαι
αὗται ὑπὸ μικρᾶς ἐστέφθησαν ἐπιτυχίας. Ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τοῦ
ΣΤ' αἰῶνος οἱ ἀγροὶ ἤρχισαν νὰ ἐρημώνονται, ἡ γεωργία νὰ
ἐγκαταλείπεται καὶ ὁ λαὸς νὰ συρρέῃ εἰς τὰς μεγάλας πόλεις.
Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ἡ γεωργία ἦτο πάντοτε πηγὴ οἰκονομι-
κοῦ πλούτου τῆς χώρας. Ὑπῆρχον χῶραι πλούσιαι γεωργικῶς.
Αἱ πεδιάδες τῆς Θράκης παρήγον σίτον ἄφθονον. Αἱ δὲ ἐπαρ-
χίαι τῆς Μ. Ἀσίας ἦσαν μὲν πλήρεις μεγάλων ἰδιοκτησιῶν, ἀλλ'
ἦσαν χῶραι εὐφορώταται καὶ πλουσιώταται.

6. Τὰ γράμματα ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Ἡρακλείου.

Ἡ ἀρχαία παράδοσις καὶ ἡ παιδεία. Ἡ ἑλληνικὴ αὐ-
τοκρατορία κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἦτο τὸ μόνον μέρος τοῦ κό-
σμου, τὸ ὁποῖον διετήρησε τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν καὶ τὴν ἀπ' εὐ-
θείας ἐπαφὴν μὲ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν. Συνήνωνεν ὅλας τὰς
ἐνδόξους πόλεις τοῦ ἑλληνισμοῦ (Ἀθήνας, Ἀλεξάνδρειαν, Ἀντιό-
χειαν κλπ.), αὐτὴ δὲ ἡ πρωτεύουσά της, ἡ Κωνσταντινούπολις,
ἦτο κατ' οὐσίαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἑλληνικὴ πόλις. Οἱ λαοὶ τῆς μο-
ναρχίας ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνες ἢ ἑξελληνισμένοι Ἀσιᾶ-

ται καὶ ἐλάλουν ὡς ἔθνηκὴν τῶν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ εὐκόλως κατενόουν καὶ ἠὐχαριστοῦντο νὰ μελετοῦν τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Διεφύλακτον λοιπὸν εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν ὡς ἀντικείμενα μεγάλης ἀξίας τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἀντέγραφον αὐτὰ μετ' ἐπιμελείας, τὰ ἐμελέτων, τὰ ἐσχολίαζον. Αἱ αὐτοκρατορικαὶ καὶ πατριαρχικαὶ βιβλιοθήκαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἐφωδιασμένοι μετ' ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Δὲν ἦσαν ὅμως κατώτεροι αὐτῶν αἱ μοναστηριακαὶ καὶ αἱ ἰδιωτικαὶ ἀνδρῶν σοφῶν ἀσχολουμένων εἰς τὰ γράμματα. Ἄλλως τε ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἀπετέλει τὴν βᾶσιν τῆς παιδείας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις, ἡ ὁποία εὐρίσκετο εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν, εἶχε χαρακτῆρα θρησκευτικόν. Ὡς σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδύσεως ἐχρησίμευον ἢ αἱ μοναὶ ἢ οἱ νάρθηκες τῶν ἐκκλησιῶν καὶ σπανιότερον αἱ οἰκίαι ἰδιωτικῶν διδασκάλων. Εἰς αὐτὰ οἱ παῖδες ἐδιδάσκοντο ὑπὸ μοναχῶν ἢ ἱερέων ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀρίθμωσιν στοιχειώδη. Ἀνεγίνωσκον δὲ προσέτι τὰ ἱερὰ βιβλία τῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς βίους τῶν ἁγίων. Ἄλλ' ὅμως πᾶς μορφωμένος ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ ἔχη ἀναγνώσει καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων. Τὴν μόρφωσιν ταύτην ἐλάμβανον εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα παρὰ διδασκάλων ἰδιωτικῶν. Ἡ μόρφωσις ὅμως αὕτη δὲν ἦτο γενικὴ καὶ οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ γενικευθῆ. Διὰ τὴν ἔλλειψιν τυπογραφίας, ἦτο κατ' ἀνάγκην προνόμιον ὀλίγων ἀνθρώπων, τῶν εὐπόρων.

Ἐκτὸς τῶν σχολείων τούτων ὑπῆρχον καὶ ἀνώτεροι *φιλοσοφικαὶ* καὶ *ῥητορικαὶ σχολαὶ* εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Βηρυτόν, τὴν Γάζαν, τὴν Τύρον καὶ ἰδίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ αἱ μὲν σχολαὶ τῶν Ἀθηνηῶν ταχέως ἐμαράνθησαν, διότι εἰς αὐτὰς μόνον ἔθνηκοι διδάσκαλοι ἐδίδασκον καὶ ἐπὶ τέλους ἐκλείσθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Αἱ ἄλλαι ὅμως μετατραπεῖσαι εἰς χριστιανικὰς ἐξηκολούθουν νὰ ἀκμάζουσιν μέχρι τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως.

Ἀνωτάτη τέλος σχολὴ ἦτο τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει *Πανδιδασκῆριον*, εἶδος σημερινοῦ πανεπιστημίου, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' (425). Τὸ πανδιδασκῆριον τοῦτο εἶχε 30 καθηγητάς. Ἐκ τούτων 15 ἐδίδασκον τὴν ἑλληνικὴν γραμματικὴν

καὶ φιλολογίαν οἱ δ' ἄλλοι 15 λατινιστὴ τὴν ῥωμαϊκὴν φιλολο-
γίαν, τὸ δίκαιον καὶ τὴν φιλοσοφίαν.

Λογοτεχνία. Οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες δὲν ἦσαν μόνον οἱ
κληρονόμοι τῶν προγόνων των καὶ οὕτως εἶπεῖν οἱ βιβλιοθηκά-
ριοι τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνοι εἶχον κληροδοτήσῃ εἰς αὐ-
τούς. Ἐπεδόθησαν μὲ ζῆλον καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν.

Δυστυχῶς ἔνεκα τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων διαφορῶν, αἱ
ὁποῖαι ὑπῆρχον μεταξὺ τῆς ὁμιλουμένης καὶ τῆς γραφομένης
γλώσσης τῶν λογίων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραχθοῦν ἔργα τέ-
λεια. Ἀφ' οὗτου δηλ. διὰ τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς ἀκμῆς
τῶν Ἀθηνῶν ἐδημιουργήθη γλωσσικὸς κανὼν, ἡ δὲ ἄττικὴ διά-
λεκτος ἐξαπλωθεῖσα εἰς ὅλας τὰς ἀνατολικὰς χώρας ἐγίνε κοινή,
ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ μεταχειρίζονται κοινότερον τρόπον ἐκ-
φράσεως (παραμέλησις τῆς ὀρθῆς προφορᾶς καὶ τοῦ σχηματι-
σμοῦ τῶν προτάσεων, ἀνάλυσις καὶ ἀπλοποιήσις τῶν γραμματι-
κῶν τύπων) καὶ ἐπομένως ἤρχισε νὰ παρουσιάζεται διαφορὰ με-
ταξὺ ὁμιλουμένης καὶ γραφομένης γλώσσης. Ἡ διαφορὰ αὕτη
μὲ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ χρόνου ἠϋξανε, διότι ἡ μὲν γραπτὴ, ὡς
ἀκολουθοῦσα παγίους κανόνας, παρέμενε ἀμετάβλητος, τοῦναν-
τίον δὲ ἡ ὁμιλουμένη ὅλον ἐν μετεβάλλετο. Πόση δὲ ἦτο ἡ δια-
φορὰ αὕτη κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ φαί-
νεται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ ἐγγράφη διὰ τοὺς
πολλοὺς, εἶναι εἰς τὴν τότε ὁμιλουμένην. Ἐν τούτοις οἱ λόγιοι
ἐξηκολούθησαν νὰ διατυπώνουν τὰς ἰδέας των σύμφωνα μὲ τοὺς
γραμματικούς τύπους, τὰς λέξεις καὶ τὰς συντάξεις τῶν δοκίμων
ἄττικων. Τοῦτο ὠνομάσθη **ἄττικισμός**.

Ὡς ἦτο ὅμως φυσικόν, οἱ λόγιοι μὲ τὴν τυραννίαν αὐτὴν δὲν
ἦτο δυνατόν γράφοντες νὰ ἔχουν τὴν χάριν, τὴν εὐκαμψίαν, τὴν
δροσερότητα καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς τῆς γνησίας λαϊκῆς γλώσσης.
Ὅντως δὲ τὰς ἀρετὰς ταύτας εὐρίσκομεν μόνον εἰς τὰ λογοτε-
χνήματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς
παραδόσεως.

Ἄλλ' ὥς ἴδωμεν ὁποῖα εἶναι ἡ βυζαντινὴ λογοτεχνία κατὰ
τὴν περίοδον ταύτην εἰς τὰς γενικωτέρας της γραμμὰς.

Ὁ περὶ λόγος. Ἡ **ἱστορία** εἶναι ἡ εὐνοουμένη μορφή, μὲ
τὴν ὁποῖαν ἐκτίθεται ἡ σκέψις τοῦ ἔθνους καθ' ὅλον τὸν μέσον
αἰῶνα. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν τῆς περιόδου ταύτης περιφημότερος

εἶναι ὁ **Προκόπιος**, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ἱστορικά συγγράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Καὶ τὰ **Θεολογικά** συγγράμματα κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶναι ἄφθονα. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἀνάγκη τῆς στερεώσεως τῆς πίστεως καὶ τῆς καταπολεμήσεως τῶν διαφόρων αἰρέσεων. Οἱ ἐπισημότεροι δὲ συγγραφεῖς εἶναι οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας Ἰουστίνος ὁ μάρτυς, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Ὁριγένης, Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, Συνέσιος ὁ Πτολεμαῖδος καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστοριογράφος Εὐσέβιος ὁ Παμφύλου. Οἱ αὐτοὶ δὲ διέπρεψαν καὶ ὡς ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες καὶ μάλιστα ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ῥήτωρ τῆς χριστιανωσύνης.

Ἄλλο τέλος εἶδος περὶ λόγου, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιεργήθη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι τὸ **μυθιστόρημα**.

Ἡ ποίησις. Καὶ εἰς ὅλα ἐπίσης τὰ εἶδη τῆς ἀρχαίας ποιήσεως καταγίνονται πολὺ οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες. Ἰδίως ὅμως εὐδοκιμοῦν εἰς ἓν νέον εἶδος ποιήσεως, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν. Τὰ ποιήματα αὐτῆς ὀνομάζονται ὕμνοι, πολλοὶ δὲ ἀπὸ τοὺς ὕμνους αὐτοὺς ψάλλονται ἀκόμη εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ ποιηταὶ τῶν ὕμνων ὀνομάζονται μελωδοὶ καὶ περιφημότεροι ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ **Ῥωμανὸς** καὶ ὁ Πατριάρχης **Σέργιος**, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον.

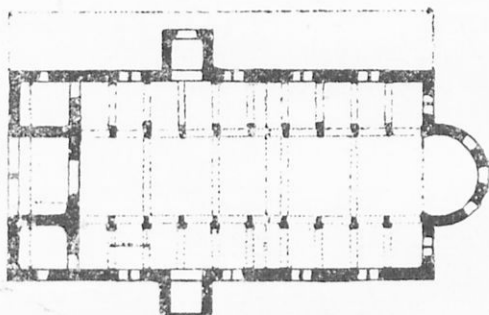
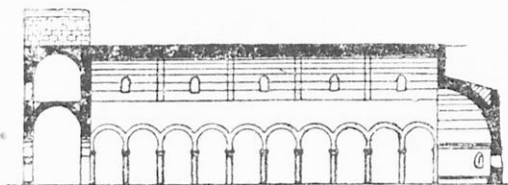
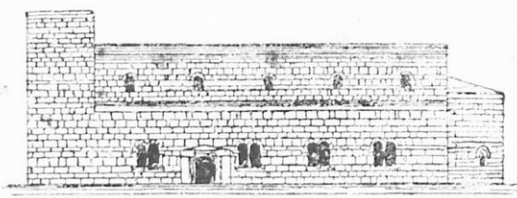
7. Ἡ τέχνη.

Καὶ ἡ τέχνη ἢ βυζαντινὴ, ὅπως καὶ ἡ λογοτεχνία, ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι τώρα αὕτη εἶναι συνδυασμένη μετὰ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ. Τὰ παλάτια τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τὰ ἄλλα, δημόσια καὶ ἰδιωτικά, κατεστράφησαν. Εὐτυχῶς διεσώθησαν ἀρκετοὶ ναοί, διότι μετεποιήθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν εἰς μουσουλμανικοὺς. Ἀπὸ αὐτοὺς μαθαίνομεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Οἱ ναοὶ οἱ χριστιανικοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν τὸ σχῆμα τῶν ἀρχαίων. Ὁ ναὸς τώρα δὲν χρησιμεύει ὡς κατοικία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὡς τόπος διὰ νὰ συναθροίζονται οἱ χριστιανοὶ καὶ νὰ προσεύχονται. Ἐπρεπε λοιπὸν ἐσωτερικῶς νὰ εἶναι εὐρύχωρος.

Κατ' ἀρχάς οἱ ναοὶ ἦσαν ὀρθογώνια οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα ἔσωτερικῶς διηροῦντο μὲ σειρὰς κιόνων εἰς τρία καὶ ἐνίοτε εἰς πέντε μέρη, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται **κλίτη**. Τὸ μεσαῖον ἦτο εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον καὶ εἶχεν ὑψηλὰ εἰς τοὺς τοίχους, οἱ ὁποῖοι ἐπερίσσευαν ἀπὸ τὰ πλάγια κλίτη, παράθυρα. Εἰς τὸ βάθος δὲ

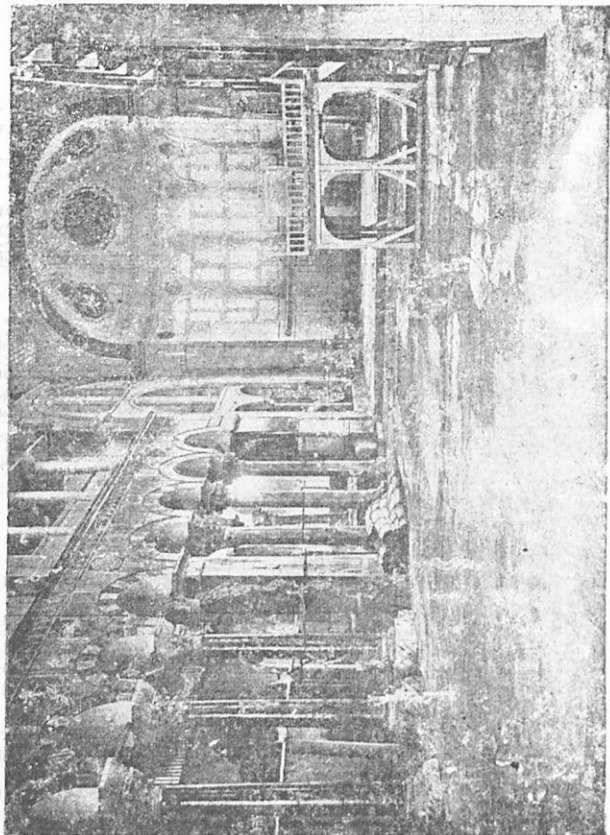
Εἰκ. 27. Δρομικός ναός.

πρὸς ἀνατολὰς εἶχεν ἡμικυκλικὴν ἀψίδα. Ἐκεῖ ἐσχηματίζετο τὸ ἱερόν, ὅπου ἦτο ἡ ἅγια τράπεζα.

Ἐμπρὸς δὲ ἀπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπῆρχε στενὸς πρόδομος, ὁ ὁποῖος ὀνομάζετο **νάρθηξ**. Ἐμπρὸς τέλος ἀπὸ ὅλον τὸ οἰκοδόμημα ὑπῆρχεν ἀλλή με κρήνην εἰς τὸ μέσον. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ αὗται ὀνομάζονται **βασιλικαὶ** ἢ καὶ **δρομικαὶ**, διότι ὁμοιάζον

πρὸς τὰς ῥωμαϊκὰς ἐκεῖνας στοάς, αἱ ὁποῖαι, ἑλληνικὴν ἔχουσαι τὴν ἀρχὴν, ἐχρησίμευον ἢ δι' ἐμπορικὰς συναλλαγὰς, ἢ ὡς δικαστήρια καὶ ἐλέγοντο βασιλικαί.

Μὲ αὐτὸ τὸ σχέδιον ἐκτίσθησαν ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων του. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ περιφη-

Εἰκ. 28. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

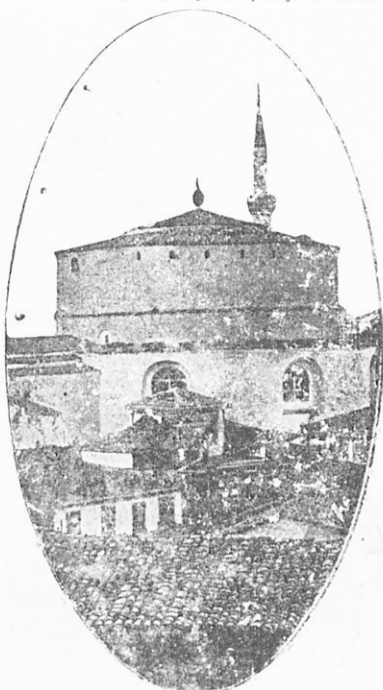
μιος ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη τὸν ὄντον αἰῶνα, ἐκάη δὲ κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1917.

Ἐπίσης εἰς τοὺς πρώτους χρόνους οἱ Ἕλληνες ἐκτίζον ἐνίοτε τὰς ἐκκλησίας των μὲ σχῆμα στρογγύλον καὶ τὰς ἐσκέπαζον μὲ θόλον, τὸ σχῆμα ἔλαβον ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα μανσωλεῖα, τὰ ὁποῖα

ἦσαν τάρφοι στρογγύλοι καὶ ἀπὸ τὸ Πάνθειον τῆς Ῥώμης. Τοιοῦ-
τος εἶναι ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐπὶ τέλους ἡ χριστιανικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἔλαβε τὸν καθαρόν
τῆς βυζαντινῶν ἑνθμὸν μὲ τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ὁ ὁποῖος
ἐκτίσθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

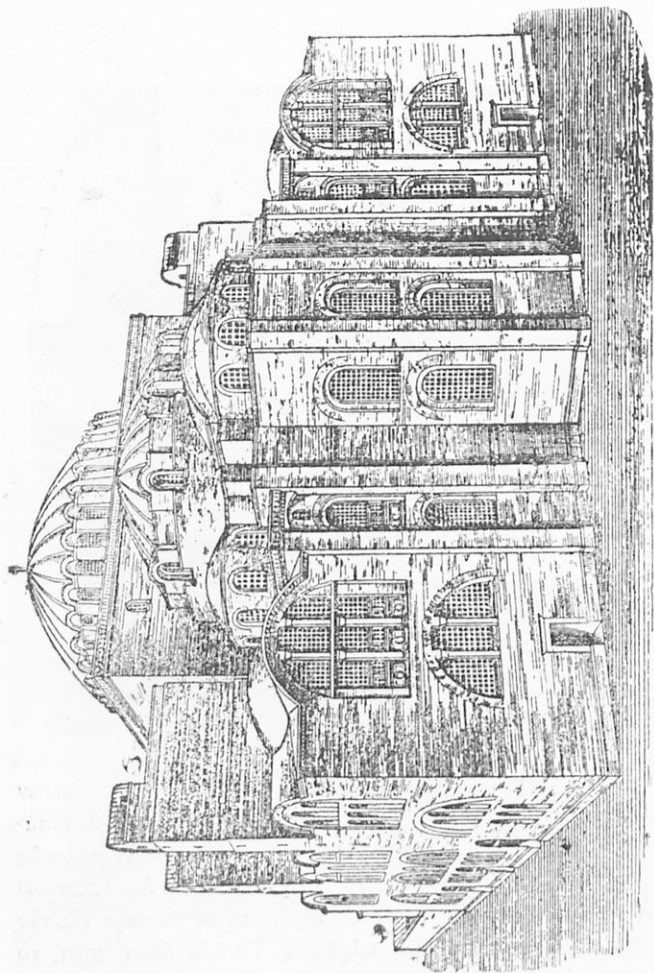
Εἰς αὐτὸν συνεδυσάθη ἡ μα-
κρὰ βασιλικὴ μὲ τὸ στρογγύ-
λὸν θολωτὸν οἰκοδόμημα
καὶ ἐσκεπάσθη τετραγώνος
χώρος μὲ σφαιρικὸν θόλον.
Ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ ἦ-
σαν οἱ ἐκ Μ. Ἀσίας Ἀνθέ-
μιος ὁ Τραλλιανὸς καὶ Ἰσι-
δωρος ὁ Μιλήσιος. Τὸ σχέ-
διον τοῦ ναοῦ εἶναι τὸ ἐξῆς.
Τὸ ὅλον κτίριον εἶναι ὀρθο-
γώνιον οἰκοδόμημα. Εἰς τὸ
μέσον τοῦ οἰκοδομήματος ὑ-
ψοῦνται 4 γιγάντιοι στῦλοι,
οἱ ὁποῖοι συνδέονται μετα-
ξύ των μὲ ἀψίδας Ὑπεράνω
τοῦ τετραγώνου αὐτοῦ χώ-
ρου κατεσκευάσθη θύλος ἡ-
μισφαιρικὸς, τοῦ ὁποῖου ὁ
γύρος ἐγγίζει τὴν κορυφὴν
τῶν ἀψίδων. Τέσσαρα δὲ

Εἰκ. 29. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου
ἐν Θεσσαλονίκῃ

μεγάλὰ τρίγωνα γεμίζουν
τὰ μεταξὺ τῶν ἀψίδων κενὰ καὶ ἐγγίζουσι ὅλην τὴν περιφέρειαν
τοῦ θόλου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ ἀρχιτέκτονες ἐκεῖνοι ἐσπέπα-
σαν τετραγώνον οἰκοδόμημα μὲ στρογγύλον θόλον. Ἀνατολικῶς
καὶ δυτικῶς τοῦ κυρίου θόλου ὑπάρχουσι δύο μεγάλα ἡμιθόλια καὶ
τὸ μὲν ἀνατολικὸν καταλήγει εἰς τὸ ἱερόν, τὸ δὲ δυτικὸν εἰς τὸν
ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ διπλοῦν νάρθηκα. Τὰ δύο ἄλλα τόξα, τὸ
βόρειον καὶ νότιον κλείονται μὲ τοῖχον, ὁ ὁποῖος ἔχει δύο σει-
ρὰς κίονων, τὴν μίαν ἐπὶ τῆς ἄλλης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ
ναὸς διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλάγια εἶναι μὲ
δύο πατώματα. Τὸ ἐπάνω πάτωμα εἶναι ὁ γυναικωνίτης, ὁ ὁποῖος
ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος. Αὐτὸ ἦτο τὸ σχέ-

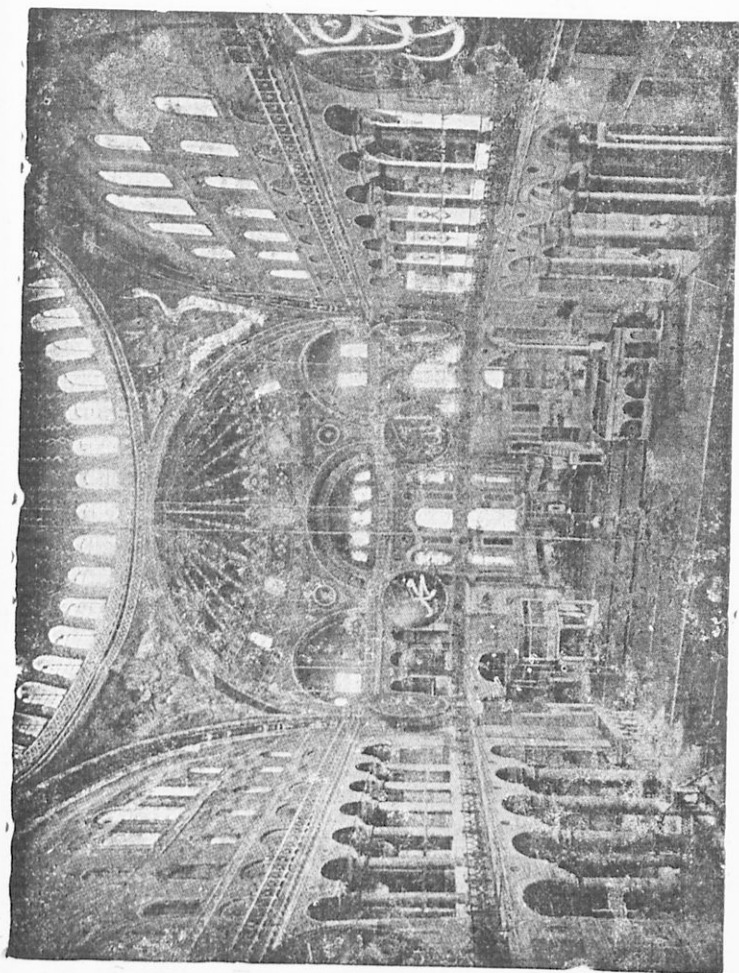
διον με τὸ ὅποιον ἐκτίσθη ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας. Διὰ νεκροῦ κτισθῆ ὁ ναὸς αὐτὸς εἰργάζοντο 100 ἀρχιτέκτονες με 100 τεχνίτας ὁ καθεὶς ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἐπὶ 7 ἔτη περίου.

Εἰκ. 30. Ἡ τὸ ἐξωτερικὸν τῆς ἁγίας Σοφίας.

Τὰ ἐγκαίνια του ἔγιναν τὴν 27ην Δεκεμβρίου 537. Τόση δὲ ἦτο ἡ χαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτοῦ, ὥστε κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων, ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναόν, ἔτρεξεν εἰς τὸν ἄμβωνα (ἑξέδρα εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας).

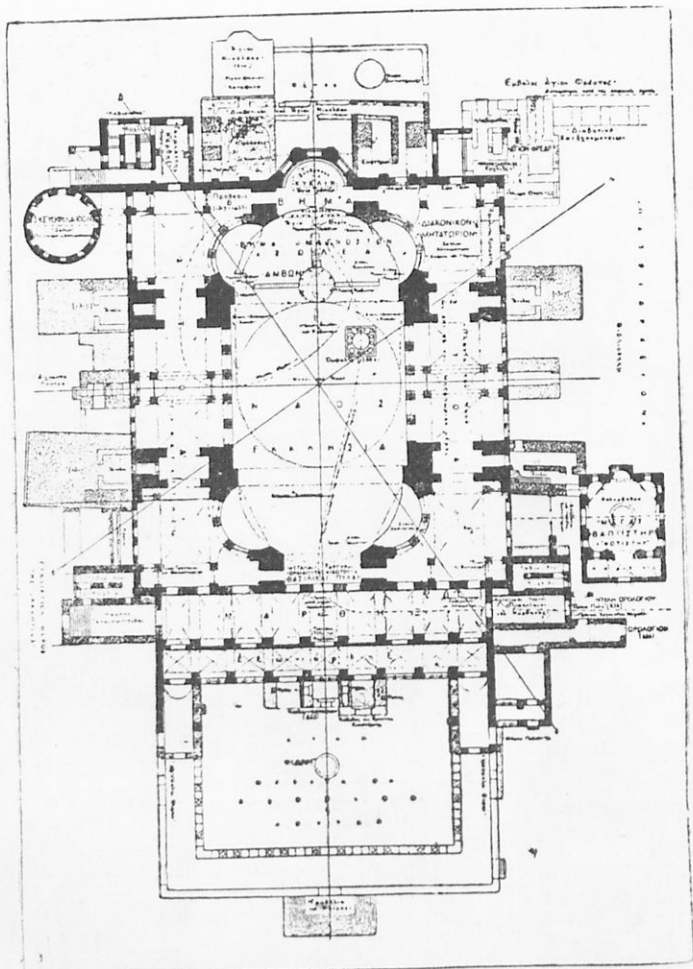
ἔτεινε τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶπε «Δόξα εἰς τὸν Θεόν, ὁ
ὁποῖος μὲ ἠξίωσε νὰ κάμω τοιοῦτον ἔργον. Σὲ ἐνίκησα, Σολομῶν».
Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ ὑπερηφανευθῆ διὰ

Εἰκ. 31. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας

τὸ ἔργον αὐτό. Καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅτε ὁ ναὸς εἶναι γυμνὸς
ἀπὸ τὰ κοσμήματά του, ἡ ἐντύπωσις, ἡ ὁποία παράγεται εἰς τὸν
ἐπισκέπτην, εἶναι καταπληκτικὴ. Ὅταν σταθῆ τις κάτωθεν τοῦ
θόλου του, αἰσθάνεται πραγματικῶς ὅτι εὐρίσκεται εἰς οἶκον

Θεοῦ καὶ ἡ ψυχὴ του ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν. Ἐπὶ πολὺ με-
γαλυτέρα ἦτο ἡ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν ἔκαμνε κατὰ τοὺς χρόνους
ἐκείνους ἕνεκα τοῦ ἐσωτερικοῦ στολισμοῦ. Οἱ τοῖχοι ἔκαλύ-

Εἰκ. 32. Κάτοψις τῆς ἁγίας Σοφίας

πτοντο μὲ πολύχρωμα μάρμαρα καὶ μωσαϊκά. Τὸ εἰκονοστάσιον
ἔκαλύπτετο ἀπὸ πλάκας ἀργύρου καὶ εἶχε κίονας ἀργυροῦς. Ἡ
ἁγία τράπεζα ἦτο κατασκευασμένη ἀπὸ χυτὸν χρυσὸν καὶ ἐστολί-

Εἰρ. 33. Ὁ καλὸς ποιμὴν (ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης)

Εἰκ. 34. Ὁ Χριστὸς με μακρὰν κόμην.

Εἰκ. 35. Ὁ Χριστὸς με βραχέϊαν κόμην οὐλῆν.

ζετο με πολυτίμους λίθους και μαργαρίτας. Εις το μέσον της εκκλησίας ύψουτο ο άμβων μαρμαρίνος με άργυράς κιγκλίδας. Μεταξύ των κιώνων έκρέμαντο από μακροῦς αλύσειω χιλιάδες κανδηλών.

Με την άγιαν Σοφίαν έδημιουργήθη νέον οικόδομικόν σύστημα. Σύμφωνα με αυτό τετραγώνος χώρος καλύπτεται με ημισφαιρικόν θόλον, ο ποῖος λέγεται **τροῦλλος**. Πλαγίως δέ υπάρχουν μικρότερα διαμερίσματα σκεπάζόμενα με καμάρας οὔτως, ὥστε ὅλον τὸ διάγραμμα τοῦ ναοῦ λαμβάνει σχῆμα σταυροῦ. Με τὸ σύστημα αὐτὸ με μικρὰς πάντοτε μεταβολὰς κτίζονται ὅλοι οἱ ναοὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν.

Ἡ ζωγραφικὴ. Ἡ ζωγραφικὴ ἔμεινε περισσότερο πιστὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς πρώτης χριστιανικῆς τέχνης εἶναι ὁ συμβολισμός.

Διὰ νὰ παραστήσουν τὸν Χριστὸν ἔξωγράφισον ἓνα ἰχθύν ἢ ἓνα ἄμνον ἢ ἓνα ποιμένα με πρόβατον εἰς τοὺς ὄμους. Ὁ ἰχθύς παριστάνει τὸν Χριστὸν διότι κάθε γράμμα τῆς λέξεωσ ἰχθύς εἶναι ἀρχικὸν τῶν λέξεων **Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ**. Ὁ ἄμνος ἦτο σύμβολον τοῦ θυσιασθέντοσ Χριστοῦ Ἡ δὲ παράστασισ τοῦ καλοῦ ποιμένοσ προῆλθεν ἀπὸ τοὺς λόγουσ τοῦ Εὐαγγ-

Εἰκ. 36. Ὁ Χριστὸς ὡσ διδάσκαλοσ

γελίου «ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τίθησι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων». Τοιαῦται παραστάσεις ὑπάρχουν εἰς τὰ ὑπόγεια νεκροταφεῖα (κατακόμβαι) τῶν πόλεων, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ καταδικασόμενοι πρῶτοι χριστιανοὶ κατέφευγον διὰ νὰ ἐκτελοῦν τὰ τῆς λατρείας των. Ἀργότερα ἡ χριστιανικὴ τέχνη προχωρεῖ.

Οἱ ζωγράφοι παριστάνουν τὸν Χριστὸν μὲ μορφήν ἰδανικὴν ὡς νέον ἀγένειον ἐπὶ θρόνου.

Ἀπ' ὅλας αὐτὰς τὰς παραστάσεις φαίνεται, ὅτι ἡ ἀρχαία χριστιανικὴ τέχνη εἶναι συνέχεια τῆς μεταγενεστέρας ἑλληνικῆς,

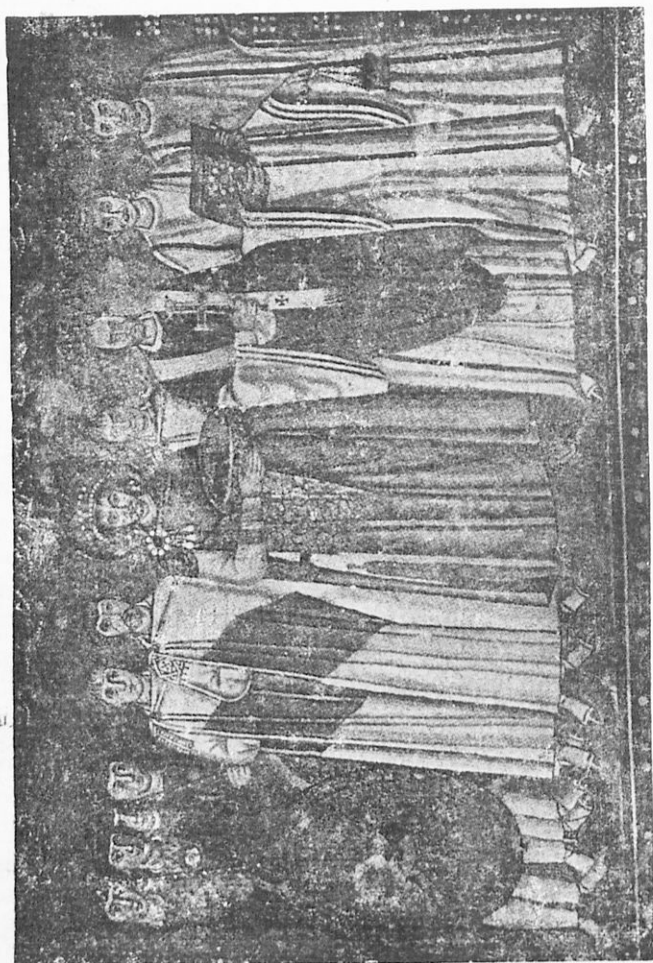

Εἰκ. 37. Ὁ Χριστὸς ὡς κριτὴς ἢ βασιλεὺς.

δηλ. τῆς τέχνης τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς ὁποίας τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι θέλει νὰ κάμνη ἐντύπων.

Κατόπιν ἡ ζωγραφικὴ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος ἀρχίζει νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ λαμβάνει ἰδικόν της τύπον. Ὁ Χριστὸς παριστάνεται μὲ μορφήν ἰουδαϊκὴν καὶ φυσιογνωμίαν σοβαρὰν καὶ μελαγχολικὴν. Ὅμοίως ἡ Παναγία, οἱ Ἀπόστολοι παριστάνονται σύμφωνα μὲ τὰς εἰδήσεις τοῦ Εὐαγγελίου.

Αἱ ζωγραφίαι δὲ τώρα δὲν γίνονται μόνον μὲ χροστίηρα, ἀλλὰ μὲ ψηφίδας τεχνητὰς ἀπὸ ὑαλον χρωματισμένην ἢ ἐπιχρυσωμένην. Αἱ ζωγραφίαι αὗται ὀνομάζονται *ψηφιδωτὰ* ἢ *μω-*

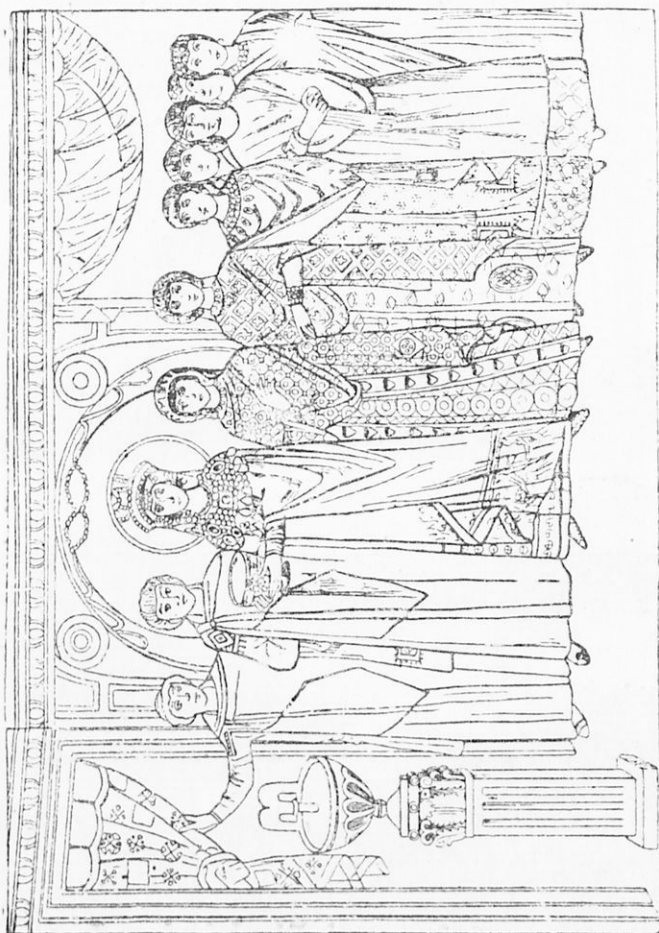

Εἰκ. 38. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ αὐτὴ του. (Ψηφιδωτὸν ἁγίου Βασιλίου Παβέννης).

σαϊκά καὶ ἦσαν κατάλληλοι διὰ νὰ κάμνουν ἐντύπων ἀπὸ μακρὰν εἰς τὸν θεατὴν.

Ἄλλ' οὔτε ζωγραφίαι μὲ χροστίηρα, οὔτε ψηφιδωτὰ πολλὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐσώθησαν. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς ἁγίας Σοφίας

είναι άγνωστα, διότι οί Τουρκοί τὰ έσκέπασαν με άσβεστον. Τά μόνα ψηφιδωτά τής έποχής αὐτής πού διατηροῦνται, είναι τών ναών του άγίου Γεωργίου και τής Θεοτόκου εις τήν Θεσσαλονίκην και του άγίου Βιτελλίου και του άγίου Άπολλιναρίου εις

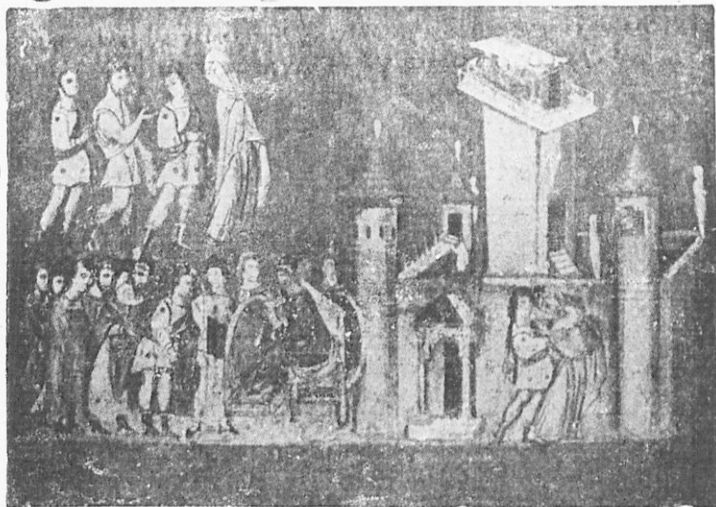

Εικ. 39. Η Θεοδώρα και ή αύλή της. (Ψηφιδωτόν άγίου Βιτελλίου 'Ραβέννης).

τήν Ιταλικήν πόλιν 'Ράβενναν. Εις όλα αυτά φαίνεται ό συνδυασμός τής αρχαίας] έλληνικής τέχνης με τήν μεγαλοπρέπειαν και τήν θεολογικήν σοβαρότητα. Το ίδιον παρατηροῦμεν και εις τας μικρογραφίας τής έποχής αὐτής, δηλ. εις τας ζωγραφίας, με

Εικ. 40. Πομπή ἁγίων γυναικῶν. (Ψηφιδωτὸν ἁγίου Ἀπολλινάρου Ῥαβέννης).

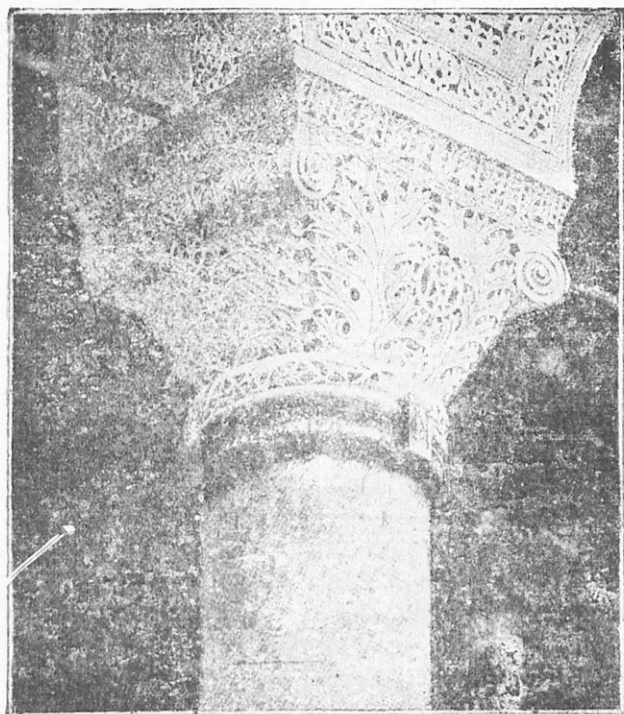

Εικ. 41. Ὁ Ἰσαὰκ παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ. (Μικρογραφία εἰς—Ῥ αἰῶνος).

τάς ὁποίας συνήθιζον νά στολίζουν τὰ περιθώρια τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἦσαν προωρισμένα διὰ τοὺς μεγιστάνας καὶ πλουσίους.

Ἡ γλυπτική. Ἡ γλυπτική ἐν γένει ἀπὸ τοὺς χριστιανούς εἶχε παραμεληθῆ. Τὰ ἀγάλματα δὲν εἰσήχθησαν εἰς τὰς ἐκκλησίας, διότι ἐνθύμιζον τοὺς θεοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν.

Δι' αὐτὸ ἡ γλυπτική περιορίζεται μόνον εἰς τὸ νά σκαλίζη

Εἰκ. 42. Κιονόκρανον Ἁγίας Σοφίας.

θαυμάσια κιονόκρανα καὶ μερικὰ ἀνάγλυφα. Ἐπίσης ἡ γλυπτική καταγίνεται εἰς τὸ νά σκαλίζη ἐπὶ ἔλεφαντοστοῦ ἀνάγλυφα καὶ νά κατασκευάζη κομποτεχνήματα καὶ σκευὴ ἐκ χρυσοῦ. Εἰς μεγάλην δὲ τελετότητα ἔφθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφασμάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ἢ διὰ στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.

Εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ὅπως καὶ εἰς τὴν τέχνην, βλέπομεν συνδυασμένην τὴν λεπτότητα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μὲ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ κατοικία. Τὰ ἀνάκτορα τῶν αὐτοκρατόρων (ιερόν παλάτιον) ἀπετέλουν ὀλόκληρον φρούριον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε πλῆθος ἀπὸ μαρμάρινα μέγαρα μονώροφα μὲ θολωτὰς στέγας. Τὰ μέγαρα αὐτὰ συνεκοινώνουν μεταξὺ των μὲ διαδρόμους στολισμένους μὲ στοάς, ἀγάλματα καὶ μαρμάρινα συντριβάνια. Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα ὑπῆρχον θαυμάσιαι αἴθουσαι μὲ τοὺς τοίχους στολισμένους ἀπὸ πολύχρωμα μάρμαρα καὶ ψηφιδωτά, μὲ παραπετάσματα χρυσαῖα, μὲ πολυτίμους περσικοὺς τάπητας μὲ θρόνους χρυσοῦς καὶ μὲ θύρας κατασκευασμένας ἀπὸ ἄργυρον καὶ ἔλεφαντοστοῦν. Ἐντὸς τοῦ ἀχανοῦς φρουρίου τοῦ παλατίου ὑπῆρχον ἐπίσης ἐκκλησίαι πολυτελεῖς, κῆποι, στέρναι, ἡλιακά, ἀποθῆκαι τροφίμων, κατοικίαι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες σταῦλοι κλ.

Ἄλλὰ καὶ τῶν ἰδιωτικῶν κατοικιῶν ὁ πλοῦτος δὲν ἦτο πολὺ κατώτερος ἀπὸ τὸν πλοῦτον τοῦ παλατίου. Αἱ

Εἰκ. 43. Ἄγγελος ἐπὶ πλακῶς ἐξ ἔλεφαντοστοῦ (εἰς δίπτυχον τοῦ βρετανικοῦ Μουσείου).

οἰκίαι ἐν γένει ἦσαν ἀπλαῖ μονώροφοι ἢ διώροφοι σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν. Τὰ δωμάτια δηλ. ἦσαν κτισμένα γύρω ἀπὸ αὐλὴν κλειστήν.

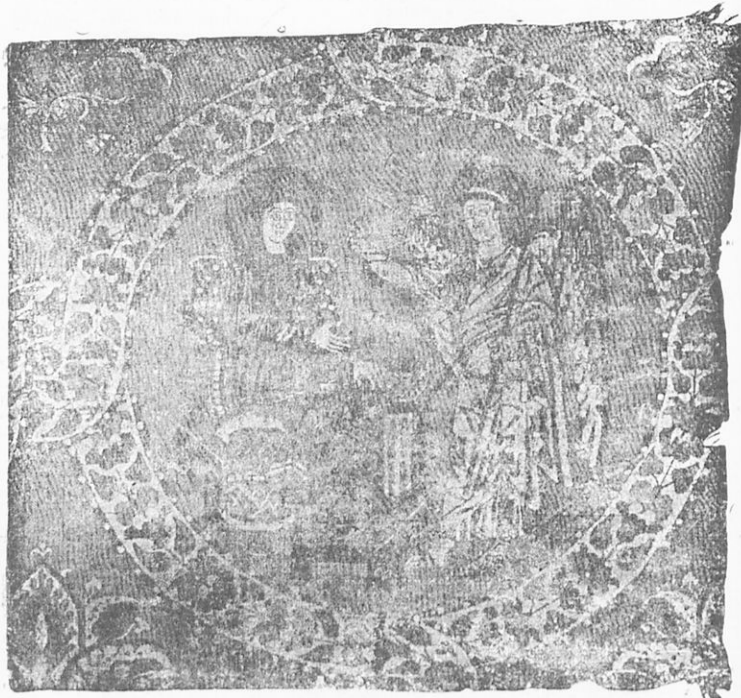
Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων εἶχον προσέτι καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς στοάς. Ὁ στολισμὸς καὶ αὐτῶν εἶναι πολυτελής. Ὁ τοῖχοι τῶν δωματίων εἶναι στρωμένοι μὲ μάρμαρα καὶ μὲ ψη-

Εἰκ. 44. Σταυρὸς Ἰουστινιανοῦ Β' (εὑρίσκειται εἰς τὸν ἅγιον Πέτρον τῆς Ῥώμης),

φιδωτὰ ἢ ζωγραφίας. Τὰ ἐπιπλα εἶναι στολισμένα μὲ μαργαρίτας, μὲ ἐλεφαντοστοῦν καὶ σμάλτα. Καθίσματα εἶχον ὅλων τῶν εἰδῶν : καναπέδες, καρέκλες, πολυθρόνες, βαρύτιμοι τέλος τάπητες ἐσκέπαζον τὸ πάτωμα καὶ πολύτιμοι λαμπτήρες ἐλάϊον ἔδιδον γλυκὺ φῶς κατὰ τὰς νύκτας.

Ἡ ἐνδυμασία. Τὴν ἰδίαν πολυτέλειαν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν ἐνδυμασίαν. Αἱ ἐνδυμασίαι εἶναι μεταξωταὶ μὲ χρώματα κτυπητὰ καὶ μὲ χρυσοῦς κεντήματα. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἡ ἐνδυμασία ἦτο ἀπλή, ὅπως καὶ τῶν ἀρχαίων. Ἐφόρουσαν χιτῶνα, οἱ μὲν ἄνδρες κοντὸν καὶ ζωσμένον εἰς τὴν μέσσην μὲ ζώνην, αἱ δὲ γυναῖκες μακρὸν καὶ ζωσμένον συνήθως ὑψηλά. Ἐπὶ τοῦ χιτῶνος

Εἰκ. 45. Ὁ Εὐαγγελισμὸς (εἰκὼν κεντητὴ ἐπὶ ὑφάσματος μεταξωτοῦ. Εὑρίσκεται ἐν Ῥώμῃ).

ἐφόρουσαν τὸ ἱμάτιον. Ἐπίσης ἐφόρουσαν περικνημίδας καὶ ὑποδήματα ἀπὸ δέρμα ἢ ἀπὸ μετάξι χρωματιστόν, συνήθως χαμηλὰ καὶ μακρὰ (μακρομύτικα). Ἄνδρες δὲ καὶ γυναῖκες εἶχον κόμην μακράν, τὴν ὁποίαν ἐκούρευον ἐὰν ἐγίνοντο μοναχοί. Τὸ γένειον οἱ ἄνδρες συνήθως ἐκούρευον, ὥστε νὰ γίνεται σφηνοειδές.

Κατόπιν ὁμοῦ εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν ἐγιναν πολλοὶ μεταβολαὶ ἐκ τῆς ἀνατολῆς. Μεγάλην ἀγάπην εἶχον πάντοτε αἱ γυναῖκες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὰ κο-

σημήματα (περιδέραια, ένώτια, βραχιόλια, δακτυλίδια, ζώνες κτλ.), τὰ ὁποῖα ἦσαν στολισμένα με πολυτίμους λίθους.

Ἡ τροφή. Ἡ πολυτέλεια τῆς τραπέζης εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὸ παλάτιον καὶ τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων τὰ πινάκια, τὰ ποτήρια καὶ τὰ ἄλλα σκεύη εἶναι χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ. Εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς τραπέζης ἐπικρατεῖ λεπτὴ κομψότης. Τὰ ἀρώματα καὶ τὰ ἄνθη εἶναι ἀφθονα. Τρώγουσιν συνήθως, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἐξαπλωμένοι εἰς κλίνας, πρὸ τῶν ὁποίων εἶναι τοποθετημένοι τράπεζαι. Κοιλιάρια καὶ μαχαίρια εἶχον πάντοτε. Περόνια κατ' ἀρχὰς δὲν ὑπῆρχον, ἀλλ' ἔτρωγον με τὰς χεῖρας καὶ δι' αὐτὸ πρὸ καὶ μετὰ τὸ φαγητὸν ἦτο ἀπαραίτητον τὸ νύμφιον τῶν χειρῶν. Ἀργότερον ὅμως εἰσῆχθη ἡ χρῆσις τῶν περονίων.

Ἡ συνήθης τροφή τοῦ λαοῦ ἦτο ἄρτος μαῦρος, ὄσπρια, λάχανα, τυρὸς, παστοὶ ἰχθύες ἢ νωποὶ, ἐλαῖαι κλπ. Ἐπινον δὲ οἶνον (κρασί) ἢ τὸ λεγόμενον κυμινᾶτον, δηλ. ὕδωρ βραστὸν με κύμινον. Εἰς τὰς τραπέζας ὅμως τῶν πλουσίων ὑπῆρχεν ἄρτος λευκός, ἰχθύες νωποὶ, αὐγοτάραχον, καραβίδες, ἀστακοί, στρείδια, κρέας ψητὸν, τυρὸς ἐκλεκτός καὶ ἄλλα ὅχι πολὺ διάφορα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας. Καὶ τὰ γλυκίσματα δὲ ἦσαν ἀφθονα καὶ οἱ καρποὶ, ξηροὶ καὶ χλωροὶ. Ὁ δὲ οἶνος, τὸν ὁποῖον ἐπινον οἱ πλούσιοι, ἦτο ἐκλεκτός τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Κρήτης, τῆς Σάμου.

Τὰ ἥθη. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τάξεις ἀριστοκρατικαὶ στηριζόμεναι εἰς τὴν καταγωγὴν δὲν ὑπάρχουν. Ὑπάρχουν μόνον ἡ ὑπαλληλικὴ ἀριστοκρατία, ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἡ κτηματικὴ, εἰς τὰς ὁποίας καθεὶς ἠδύνατο νὰ ἀνέλθῃ με τὴν ἱκανότητά του. Ὁ λαὸς καταγίνεται εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς ἢ εἰς τὸ ἐμπόριον.

Εἰς οἰανδήποτε ὅμως τάξιν καὶ ἂν ἀνήκῃ ὁ μεσαιωνικὸς Ἕλληνα παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἑλλήνος, ὅπως οὗτος διεμορφώθη μετὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν ἀνατολήν. Εἶναι εὐερέθιστος, θρησκόληπτος, προληπτικός. Συνάμα ἔχει ὀξεῖαν ἀντίληψιν καὶ πολλὰς γνώσεις. Ἐμβαθύνει καὶ συζητεῖ τὰ λεπτότατα ζητήματα καὶ ἀγαπᾷ νὰ κακολογῇ καὶ νὰ εἰρωνεύεται. Εὐχαριστεῖται δὲ μετὰ τὰ μεγαλοπρεπῆ θεάματα, μετὰ τὰς πομπὰς τοῦ παλατίου καὶ μετὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετάς. Δι' αὐτὸ ὅλος ὁ βίος τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ παλάτιον, τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν ἵππόδρομον.

Τὸ παλάτιον μὲ τὰς μεγαλοπρεπεῖς τελετάς του, τὰς παρουσιάσεις, τὰ γεύματα, ὅλα κανονισμένα μὲ αὐστηρὰν ἐθιμοτυπίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς ὀραδιοργανίας διὰ τὴν διατήρησιν ἢ τὴν ἀπόκτησιν τῆς εὐνοίας τοῦ ἡγεμόνος, ἀπετέλει τὸ κέντρον τοῦ βίου τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας.

Εἰς τὸν **ἵπποδρομον** (σχεδὸν ὅμοιον μὲ τὸ ἰδικὸν μας Στάδιον) ἐγίνοντο αἱ ἵπποδρομίαι, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν τὴν μεγαλύτεραν διασκέδασιν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου. Τὰς παρηκολούθουν μὲ πάθος ὅλοι, ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου. Αἱ ἵπποδρομίαι ἐγίνοντο πέντε φορὰς τὸ ἔτος καὶ μαζὶ μὲ αὐτὰς ἐγίνοντο χοροί, παντομίμαι, ἀθλητικαὶ ἐπιδείξεις καὶ μουσικαὶ παραστάσεις. Ἐπισημότερος ἐκ τῶν ἵπποδρομικῶν ἀγῶνων ἦτο ὁ τῆς 1ης Μαΐου, ἐπετείου τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὸν ἵπποδρομον ἐπίσης ἐτελείωνον αἱ θριαμβευτικαὶ πομπαὶ τῶν νικητῶν βασιλέων ὅταν ἐπέστρεφον ἀπὸ τὰς ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἐκστρατείας. Ὁ ἵπποδρομος τέλος ἦτο τὸ μέρος, ὅπου ὁ λαὸς ἐξεδήλωνε τὰ αἰσθήματά του εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Εἰς αὐτὸν ὁ νέος αὐτοκράτωρ κατὰ πρῶτον παρουσιάζετο εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς αὐτὸν ἐνίοτε ἐτελείωνε τὸν βίον μὲ γιουχαῖσμούς ὁ ἐκθρονισθεὶς βασιλεὺς.

Μετὰ τὸν ἵπποδρομον ἡ **ἐκκλησία** ὁμοίως ἦτο ὁ μόνος τόπος δημοσίας συγκεντρώσεως τῆς τότε κοινωνίας. Ἡ θρησκεία εἰς τὸν Βυζαντινὸν κόσμον εἶχε θέσιν ἐξαιρετικὴν. Ὁ λαὸς, ὁ ὁποῖος εἶχε πάθος μὲ τὰ θεάματα, ἀπελάμβανε μὲ ἀπλησίαν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Ἐνεκα δὲ τῆς πραγματικῆς του εὐσεβείας παρακολουθεῖ τακτικὰ καθ' ἡμέραν τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας. Εἰς τὰς γυναῖκας μάλιστα τοῦτο ἐπέβαλλε καὶ ἄλλη ἀνάγκη. Ἐκεῖ εὗρισκον ἀφορμὴν νὰ ἐπιδείξουν τὴν ὠραιότητά των ἢ τὰ νέα των φορέματα καὶ ἐκεῖ συνηθῶντο μὲ τὰς φίλας των καὶ ἐκακολόγουν τὰς ἄλλας.

Ἐκτὸς τῶν τριῶν αὐτῶν μεγάλων κέντρων τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας, ἄλλος τόπος συναντήσεως τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν ἦσαν τὰ δημόσια λουτρὰ καὶ αἱ λουτροπόλεις θερμῶν ἢ θαλασσίων λουτρῶν.

Ὁ ὄχλος τέλος διεσκέδαζε προσέτι εἰς τὰ καπηλεῖα μὲ παραστάσεις γελωτοποιῶν καὶ ὀρχηστῶν παίζων διάφορα παιγνίδια (ζατρίκιον, τάβλι).

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

1. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας.

Ὁ Λέων Γ' ἐγκαινίασε νέαν δυναστείαν, τὴν λεγομένην τῶν **Ἰσαύρων**. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας αὐτῆς δὲν ἀνήκουν ὅλοι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Λέοντος. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ὅλοι εἶχον τὰ αὐτὰ φρονήματα καὶ ἐπεδίωξαν τοὺς αὐτοὺς σκοπούς, ὀνομάζονται οὕτως ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν, τοῦ ἐξ Ἰσαυρίας τῆς Μ. Ἀσίας Λέοντος.

Ὁ **Λέων Γ'** (717—741) ἦτο μὲν ἀνὴρ ταπεινῆς οἰκογενείας καὶ μικρᾶς μορφώσεως, ἀλλ' εἶχε πνεῦμα στρατηγικὸν καὶ ὀργανωτικὸν σπάνιον. Αὐτὸς ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ κράτους.

Τὴν ἀναδιοργάνωσιν αὐτὴν συνεπλήρωσεν ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ **Κωνσταντίνου Ε'** (741—775), ὁ ὁποῖος ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τοῦ ἐπωνομάσθη Κοπρώνυμος. Οὗτος ἦτο προικισμένος μὲ τὰ αὐτὰ προτερήματα τοῦ πατρὸς του, εἶχεν ὅμως περισσοτέραν δραστηριότητα καὶ ἐπιμονὴν ἀπὸ ἐκείνου.

Τὸν Κωνσταντῖνον Ε' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Λέων Δ'** (775—780), ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη Χαζάρος, διότι ἡ μήτηρ του κατήγετο ἀπὸ τοῦ παρὰ τὴν Κριμαίαν ἔθνους τῶν Χαζάρων. Ὁ Λέων ἦτο ἀνὴρ μετριοπαθῆς καὶ χαρακτηρὸς ἀσθενοῦς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ σύζυγος αὐτοῦ **Ειρήνη ἢ Ἀθηναία** (780—803) ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τῆς **Κωνσταντίνου ΣΤ'**. Ἦτο ὅμως τόσον φίλαρχος ὥστε δὲν ἐδίστασε μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ υἱοῦ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν τύφλωσίν του διὰ νὰ ἐξακολουθῇ αὐτὴ νὰ κατέχῃ τὴν ἀρχὴν.

Ἐπ' αὐτῆς τὸ κράτος περιῆλθεν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Τὸ δὲ χειρότερον ἡ Εἰρήνη ἐφάνη πρόθυμος νὰ δεχθῇ τὴν πρότασιν γάμου τοῦ τότε (800) αὐτοκράτορος τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους Καρόλου τοῦ Α'. Ἀλλ' οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνώτατοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἐνόησαν ὅτι, ἂν ἐγένετο τοῦτο, θὰ ὑπετάσσετο τὸ ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Δύσιν. Διὰ τοῦτο συνώμοσαν κατὰ τῆς Εἰρήνης, ἐξεθρόνισαν αὐτὴν

καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Λογοθέτην τῶν Γενικῶν (ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν) Νικηφόρον.

Ὁ **Νικηφόρος Α'** (803—811) ὑπῆρξε καθ' ὅλα ἱκανὸς κυβερνήτης, ἀλλ' ἐφορεύθη εἰς τινα μάχην ἐναντίον τῶν Βουλγάρων.

Τὸν Νικηφόρον διεδέχθη ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρός του **Μιχαὴλ Ραγκαβῆς** (811—813). Τοῦτον ὡς ἀνίκανον καθήρσε στρατιωτικῇ σιᾷσιν καὶ ἔξ αὐτῆς ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου **Λέων Ε'** ὁ Ἀρμένιος (813—820). Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐφορεύθη διὰ συνωμοσίας καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ φιλόδοξος στρατηγὸς **Μιχαὴλ Β'** ὁ Τραυλὸς (820—829).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱὸς του **Θεόφιλος** (829—842). Οὗτος εἶχε σύζυγον τὴν Θεοδώραν, τὴν ὁποίαν ἐπροτίμησεν ἀπὸ τὴν ὠραίαν καὶ πεπαιδευμένην Εἰκασίαν ἢ Κασίαν, διότι ἡ τελευταία ἐφάνη εἰς αὐτὸν περισσότερον τοῦ δέοντος εὐφυῆς.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Θεόφιλον υἱὸς του **Μιχαὴλ Γ'** (842—867) ἐφ' ὅσον ἦτο ἀνήλικος ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς του Θεοδώρας. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐνηλικιώθη, τὴν μὲν κυβέρνησιν ἀφῆκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τῆς μητρὸς του Βάρδαν, αὐτὸς δὲ παρεδίδοτο εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν. Εἰς ἓκ τῶν συντρόφων του τέλος, ὁ **Βασίλειος**, πρῶτον μὲν ἔπεισε τὸν Μιχαὴλ νὰ δόλοφονήσῃ τὸν Βάρδαν καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν συμβασιλέα. Κατόπιν δὲ ἐνήργησε τὴν δολοφονίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Μιχαὴλ καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὸν θρόνον. Ὁ Βασίλειος αὐτὸς εἶναι ὁ ἰδρυτὴς ἄλλης αὐτοκρατορικῆς δυναστείας, τῆς **Μακεδονικῆς**.

Τὰ ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων σπουδαιότερα γεγονότα ὑπῆρξαν τὰ ἑξῆς τρία : ἡ μεταρρύθμισις, οἱ πόροι τοὺς Ἀρσάβας καὶ Βουλγάρους πόλεμοι καὶ τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν.

2. Ἡ μεταρρύθμισις

Ἡ μεγάλη ἐξάπλωσις τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ ἡ ἐκτροπὴ τῆς λατρείας εἰς εἰδωλολατρείαν καὶ δεισιδαιμονίαν εἶχον γίνεσθαι ὀλέθρια εἰς τὸ κράτος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀφῆρητο ἀπὸ τῆς ἐνεργουῆς καὶ πρακτικῆς κοινωνίας μέγα μέρος τοῦ ἔθνους, ἀφ' ἑτέρου δὲ περιωρίζετο ἡ δραστηριότης τοῦ ὑπολοίπου.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀτοπημάτων τούτων, καὶ ἄλλα ἐλαττώματα τῆς κοινωνίας τῶν χρόνων ἐκείνων πλέσκαπτον αὐτὴν ὕλικῶς καὶ

ἠθικῶς. Ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ἦτο εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν. Ἡ δουλεία καὶ ἡ δουλοπαροικία ἐξηκολούθουν νὰ ὑπάρχουν. Ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν προσηρμόζετο εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας κοινωνίας. Ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία ἦτο χαλαρωμένη. Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἔνεκα τῶν ἔξωτερικῶν πολέμων καὶ ἔνεκα τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εὐρίσκοντο εἰς κακὴν κατάστασιν. Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη ὅλα αὐτὰ τὰ κακὰ νὰ διορθωθῶν. Τὴν δὲ ἀνάγκην αὐτὴν ἠσθάνοντο οἱ περισσότερον μορφωμένοι καὶ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς κληρικοὺς. Αὐτὴν τὴν διόρθωσιν ἐπεχείρησε νὰ κάμῃ ὁ βασιλεὺς Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρὸς καὶ οἱ διάδοχοί του.

Πραγματικῶς οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ ἔκαμαν πολλοὺς νόμους. Κατήγγησαν σχεδὸν τὴν δουλοπαροικίαν. Ἀναδιωργάνωσαν τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Ἀφήρσαν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ καὶ ἔκαμαν λαϊκὰ σχολεῖα. Ἀλλὰ δυστυχῶς εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀτόπων, τὰ ὁποῖα προήρχοντο ἀπὸ τὴν θρησκείαν, ἐπροχώρησαν περισσότερον τοῦ δέοντος. Ἐνόμισαν δηλ. ὅτι διὰ νὰ διορθώσουν τὰ κακὰ αὐτὰ ἔπρεπε νὰ καταργήσουν ὅλως διόλου τὰς εἰκόνας. Εἰς αὐτὸ ὅμως εὗρον μεγάλην ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν. Ἦρχισε λοιπὸν μέγας ἀγὼν μεταξὺ τῶν φίλων τῶν εἰκόνων (εἰκονολάτραι) καὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἤθελον νὰ τὰς καταργήσουν (εἰκονοκλάται).

Ὁ ἀγὼν διήρκεσεν 120 ἔτη καὶ διαιρεῖται εἰς δύο περιόδους.

Ἡ πρώτη περίοδος ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Γ' καὶ τελειώνει ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, ἡ ὁποία τὸ 780 ἐκάλεσε τὴν 7ην Οἰκουμένην Σύνοδον καὶ ἀνεστήλωσε τὰς εἰκόνας. Ἡ δευτέρα ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Ε' καὶ τελειώνει ἐπὶ τῆς Θεοδώρας, ἡ ὁποία διὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν συνεκάλεσε τὸ 842 ἄλλην Σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ αἱ δύο αὗται σύνοδοι ἐπανέφερον τὰς εἰκόνας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὥρισαν ὅμως ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς λατρεία, ἀλλὰ ὡς τιμὴ, ἡ ὁποία ἀποδίδεται εἰς τὸ πρωτότυπον διὰ μέσου τῆς εἰκόνος.

Ἡ ὀρθοδοξία λοιπὸν ἐνίκησεν. Διὰ τὸν ἑορτασμὸν δὲ τῆς νίκης αὐτῆς ὠρίσθη ἡ πρώτη Κυριακὴ τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἡμέρα αὕτη ὀνομάζεται Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας.

Δυστυχῶς ὅμως μὲ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρυθμίσειν κατελύθησαν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι θεσμοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐν τού-

τοῖς τὰ ἴχνη, τὰ ὅποια ἄφησεν αὐτὴ καὶ εἰς τοὺς θεσμοὺς καὶ εἰς τὰ πνεύματα, ὑπῆρξαν πολὺ βαθέα. Αὐτὰ δὲ ἔφεραν τὴν κατόπιν ἀκμὴν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ.

4. Οἱ πρὸς τοὺς Ἄραβας ἀγῶνες.

Ὁ Λέων ὁ Γ' δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς μεγάλης του πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως νίκης κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὸ κράτος των, διότι ἀπησχολήθη μὲ τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τοῦ κράτους. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Ἄραβες μετὰ τινα χρόνον ἐπανελάβον τὰς κατὰ ξηρὰν ἐπιδρομὰς. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Λέων τὸ 740 ἐπέρχεται κατ' αὐτῶν, τοὺς κατανικᾷ εἰς τὸ Ἀκροῖνὸν τῆς Φρυγίας καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ ἐκκενώσουν ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκτοτε οἱ Ἄραβες περιτλήθον εἰς ἐμφυλίους ἔριδας καὶ ἔπαυσαν τὰς ἐπιδρομὰς. Ἐκ τούτου ἐπωφεληθεὶς ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος ὁ Ε' εἰσβάλλει τὸ 746 εἰς τὴν βόρειον Συρίαν καὶ κυριεύει μέγα μέρος αὐτῆς. Συγχρόνως δὲ στόλος πεμφθεὶς εἰς τὴν Κύπρον κατανικᾷ καὶ καταστρέφει τὸν κατ' αὐτοῦ σταλέντα μωαμεθανικὸν στόλον.

Ἄλλὰ δὲν παρήλθε πολὺς χρόνος καὶ οἱ Ἄραβες ὑπὸ τὴν νέαν χαλιφικὴν δυναστείαν τῶν Ἀβασσιδῶν ἀρχίζουσι πάλιν τὰς ἐπιδρομὰς.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Λέοντος Δ' ὁ στρατηγὸς Μιχαὴλ Λαχανοδράκων ἐπανεπιλημμένως ἐνίκησεν αὐτοὺς.

Ἄλλ' ἐπὶ τῆς Εἰρήνης οἱ Ἄραβες εἰσέβαλον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἔφθασαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Χρυσοπόλεως λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα. Ἀπ' ἐδῶ δὲν ὑπεχώρησαν, παρὰ ἀφ' οὗ ὑπεχρέωσαν τὴν Εἰρήνην νὰ πληρώνη εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος φόρον.

Ἀπὸ τοῦ ἐξευτελιστικῶ αὐτοῦ φόρου ἀπῆλλάγη τὸ κράτος μόλις ἐπὶ τοῦ διαδόχου τῆς Εἰρήνης Νικηφόρου κατόπιν μακρῶν ἀγῶνων καὶ ἀφ' οὗ νέαι πάλιν ἐμφύλιοι ἔριδες ἤρχισαν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

Ἐκτοτε αἱ ἀσιατικαὶ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους ἠσύχασαν ἀπὸ τοὺς Ἄραβας. Ἄλλ' ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ πειρατικὸς στόλος Ἀράβων ἐξ Ἰσπανίας κατέλαβε τὴν Κρήτην (823) καὶ ἵδρυσεν εἰς αὐτὴν πειρατικὸν μωαμεθανικὸν κράτος ἀνεξάρτητον. Εἰς μάτην ὁ Μιχαὴλ ἐξαπέστειλε στόλον καὶ στρατὸν κατ' αὐτῶν. Τὸ

πειρατικὸν τοῦτο κράτος διετηρήθη 140 ἔτη. Συγχρόνως δὲ Ἄραβες ἐκ τῆς βορείου Ἀφρικῆς κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας.

5. Οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι.

Πολὺ σπουδαιότεροι ἦσαν οἱ ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους οἱ Ἰσαυροὶ αὐτοκράτορες διεξήγαγον ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγωνάτου οἱ Βούλγαροι εἶχον ἐγκατασταθῆ ὀριστικῶς εἰς τὴν μεταξὺ Αἴμου, Σερβίας, Δουνάβεως καὶ Εὐξείνου πόντου χώραν.

Ἐκτοτε οἱ Βούλγαροι δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐνοχλοῦν τὸ κράτος δι' ἐπιδρομῶν καὶ λεηλασιῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε' λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ τοὺς περιορίσῃ εἰς τὴν χώραν των.

Ἀπὸ τὸ 757 ἕως τὸ 775 πολεμεῖ ἐναντίον των. Τοὺς νικᾷ πολλάκις, κυριεῖται πολλὰς πόλεις των, συλλαμβάνει πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἐν γένει κάμνει εἰς αὐτοὺς μεγάλας καταστροφάς. Κανεὶς βασιλεὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔξαιρέσει τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου δὲν ἐταπεινώσει τοὺς Βουλγάρους ὅσον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε'. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς Εἰρήνης οἱ Βούλγαροι ἔλαβον θάρρος πάλιν ἀπὸ τὴν παραλυσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθεν ὁ στρατὸς καὶ ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς των. Ἡγεμὼν των τότε ἦτο ὁ περίφημος διὰ τὴν σκληρότητά του **Κροῦμμος**. Ὁ κατόπιν τῆς Εἰρήνης αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ἀποφασίζει νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος ἐναντίον των. Εἰς τὴν πρώτην του ἐκστρατείαν (809) τοὺς νικᾷ καὶ κυριεῖται τὴν Σαρδικὴν (Σόφιαν). Ἄλλ' εἰς τὴν δευτέραν ἐκστρατείαν ἐπροχώρησε πολὺ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Βουλγαρίας. Ἐκεῖ εὐρέθη αἰρνιδίως περικυκλωμένος εἰς τὸ στρατόπεδόν του ἀπὸ ἀπείρου Βουλγάρους. Ὁ Νικηφόρος μὲ τὸ περισσότερον μέρος τοῦ στρατοῦ του, ἂρ' οὐ ἐτόλέμησαν γενναίως, φονεύονται.

Μετὰ τὴν φοβερὰν ταύτην καταστροφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ οἱ Βούλγαμοι ἐπέρασαν τὸν Αἴμον καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Θράκην. Ἐλεηλάτησαν τὴν χώραν μέχρι τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Νικηφόρον Μιχαὴλ ὁ Α' ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐπερχομένους Βουλγάρους. Ἐσπευσε μὲ στρατὸν ἐναντίον των, ἀλλ' ἐνίκηθη καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ τότε τὸν καθήρεσαν καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν Λέοντα.

Ἐν τῷ μετοξὺ οἱ Βούλγαροι ἐπολιόρκησαν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἐπροχώρησαν λεηλατοῦντες μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τέλος τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 814 ὁ Λέων ὁ Ε΄ συμπληρώσας τὰς παρασκευάς του ἐκστρατεύει κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὴν Μεσημβρίαν.

Οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν ἐκεῖ συναφθεῖσαν μάχην ἔπαθον πανωλεθρίαν. Πολὺ ὀλίγοι μόνον ἐξ αὐτῶν ἐσώθησαν μὲ τὸν Κροῦμμον πληγωμένον.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς πληγῆς του ἀπέθανεν. Ἐκτοτε οἱ Βούλγαροι περιορίσθησαν εἰς τὴν πέραν τοῦ Αἴμου χώραν καὶ ἐπὶ 70 ἔτη δὲν ἔκαμαν καμμίαν ἐπιδρομὴν εἰς τὸ κράτος.

6. Τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν.

Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς μεταρρυθμίσεως ἔγινε καὶ τὸ σχίσμα μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας.

Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης (πάπας) ἐθεωρεῖτο καὶ αὐτὸς πατριάρχης, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι τέσσαρες : Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας. Εἰς τὸν πάπαν μάλιστα οἱ ἄλλοι πατριάρχαι ἔδιδον καὶ τὰ πρωτεῖα, διότι ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Ὁ πάπας ὅμως δὲν ἦτο εὐχαριστημένος μὲ αὐτό. Ἦθελε νὰ γίνῃ κυρίαρχος ὅλης τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰς κάθε εὐκαιρίαν προσεπάθει νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Ἐνεκα τούτου διαρκῶς ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία εὗρισκετο εἰς φιλονεικίας μὲ τὴν Ἀνατολικήν. Τὴν ἐποχὴν ὅμως αὐτὴν οἱ Δυτικοὶ ἐπέρασαν κάθε ὄριον εἰς τὰς ἀξιώσεις των. Τὸ 857 εἶχεν ἐκλεχθῆ πατριάρχης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ περίφημος Φώτιος, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ μεγάλην οἰκογένειαν, εἶχε πολλὴν μόρφωσιν καὶ ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα. Διὰ τὰ προτερήματά του αὐτά, ἐν ᾧ ἦτο ἀνώτερος ἀξιωματικὸς εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐθεωρήθη κατάλληλος νὰ γίνῃ πατριάρχης. Εἰς τέσσαρας ἡμέρας ἀνῆλθεν ὅλους τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς βαθμοὺς καὶ ἐχειροτονήθη πατριάρχης.

Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο παράδοξον, διότι καὶ πρότερον πολλάκις λαϊκὸς ἔγινε πατριάρχης. Ἐξ αὐτοῦ τώρα ἔλαβεν ἀφορμὴν ὁ πάπας διὰ νὰ ἀναμιχθῆ πάλιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἐκάλεσε λοιπὸν σύνοδον ἀπὸ ἐπισκόπους Δυτικοὺς εἰς τὴν Ῥώμην καὶ καθήρεσε τὸν Φώτιον.

Τότε ὁ Φώτιος ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὰς παραλόγους ἀξιώσεις τῶν παπῶν, νὰ θέλουν νὰ διευθύνουν αὐτοὶ τὴν ὅλην ἐκκλησίαν.

Ἐκάλεσε τὸ 867 οἰκουμενικὴν σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ κρίνῃ τὸν πάπαν καὶ διὰ τὰς ἀξιώσεις του αὐτὰς καὶ διὰ μερικὰς καινοτομίας τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τὰς καινοτομίας αὐτὰς ἡ σπουδαιότερα ἦτο ἡ προσθήκη, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἡ σύνοδος λοιπὸν αὐτὴ καθήρεσε καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν πάπαν καὶ ἀπέκρουσε κάθε ἐπέμβασίν του εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ἐκτοτε ἀρχίζει τὸ σχίσμα τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ διαλείμματα αἱ σχέσεις τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπανελήφθησαν κατόπιν. Ἀλλ' αἱ σχέσεις αὐταὶ ἦσαν πλέον χαλαραὶ καὶ βεβιασμένα. Τέλος τὸ 1054 ἐπὶ βασιλείῳ Κωνσταντίνου τοῦ Θ' καὶ πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου αἱ σχέσεις Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας ὀριστικῶς διεκόπησαν.

Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 9ου Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ

1. Τὰ βάρβαρα γερμανικά κράτη μέχρι τέλους τοῦ Η' αἰῶνος.

Μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν οἱ γερμανικοὶ λαοί, οἱ ὅποιοι ἐπέδραμον εἰς τὰς ῥωμαϊκὰς χώρας, ἴδρυσαν εἰς αὐτὰς διάφορα βαρβαρικά κράτη. Οἱ Φράγκοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν βορειοανατολικὴν Γαλατίαν, οἱ Βουργουνδιοὶ εἰς τὴν νοτιοανατολικήν, οἱ Ἀλαμανοὶ εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ Ἀλσατίαν, οἱ Βησιγότθοι εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν καὶ βόρειον Ἰσπανίαν, οἱ Σουήβοι, Ἀλανοὶ καὶ Βανδῆλοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τέλος οἱ Ἀγγλοὶ εἰς τὴν Βρετανίαν. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως οἱ Βανδῆλοι ἐκ τῆς Ἰσπανίας διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ὅπου ἴδρυσαν τὸ Βανδηλικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον κατελύθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου. Οἱ Φράγκοι ὑποτάξαντες τὸ κράτος τῶν Βουργουνδιῶν καὶ ἀναγκάσαντες τοὺς Βουργουνδίους νὰ ὑποχωρήσουν ἐκ τῆς Γαλατίας ἔγιναν κύριοι ὅλης τῆς Γαλατίας. Οἱ δὲ Βησιγότθοι πάλιν, ἀφοῦ ἀπωθήθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων, ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, ὑπέταξαν τοὺς Ἀλαμανοὺς καὶ Σουήβους καὶ κατέλαβον ὅλην τὴν χερσόνησον (Ἰσπανίαν καὶ Πορτογαλίαν). Τὸ μέγα τοῦτο κράτος τῶν Βησιγόθων κατελύθη τὸ 711 ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Εἰς τὴν Ἰταλίαν τέλος ἐγκατεστάθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν διάφοροι λαοὶ γερμανικοὶ ὑπὸ τὸν Ὀδόακρον κατόπιν δὲ Ὀστρογότθοι ὑπὸ τὸν Θευδέριχον. Ἄλλ' οὗτοι δὲν ἀπετέλεσαν ἴδιον Κράτος, οὐδὲ κατέλυσαν τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Κατεῖχον τὴν Ἰταλίαν ὡς ἐντολοδόχοι τοῦ αυτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπὶ τέλος ἐξεδιώχθησαν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Γερμανικὸν κράτος ἰδρύθη εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν ἀργότερα περὶ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰῶνος ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων. Μὲ αὐτὸ δὲ ἡ ἑλληνικὴ αυτοκρατορία διεξήγαγε μακροδὸς ἀγῶνας διὰ τὴν κατοχὴν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου.

Ἄλλα αὐτὰ τὰ γερμανικά κράτη, ἐπειδὴ ἰδρύθησαν εἰς χώρας

λατινικὰς ἢ ἐκλατινισμένας, ἔγιναν ὀλίγον κατ' ὀλίγον κράτη λατινικὰ πλὴν τοῦ ἀγγλικοῦ. Οἱ βάρβαροι εἶχον ἐγκατασταθῆ ἔν μέσῳ λαῶν πολυπληθεστέρων καὶ περισσότερον πολιτισμένων. Ἐπομένως πρῶτον ἠναγκάσθησαν νὰ μιμηθοῦν τοὺς Ῥωμαίους καὶ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ ὡς πρὸς τὴν φορολογίαν, διότι αὐταὶ ἦσαν τελείως ὄργανωμένα εἰς τὸ ὁμομαῖκόν κράτος. Ἐπειτα δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον παρέλαβον καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ ὄλας τὰς συνηθείας τῶν κατακτηθέντων. Βεβαίως καὶ ὁ γερμανικὸς βίος ἰδίως ὁ στρατιωτικὸς ἐπέδρασε πολὺ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν λαῶν τούτων. Ἄλλ' ὅμως κυρίως εἰς τὰ κράτη αὐτὰ ὑπερίσχυεν ὁ λατινικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐκ τῆς ὁποίας ἐσηματίσθησαν κατόπιν αἱ νεολατινικαὶ γλῶσσαι γαλλικὴ, ἰσπανικὴ καὶ ἰταλικὴ. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἰδίως ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία. Ὅλοι οἱ γερμανικοὶ οὗτοι λαοὶ πλὴν τῶν Φράγκων, οἱ ὁποῖοι διετήρουν τὴν πολυθεϊστικὴν θρησκείαν τῶν ἀρχαίων γερμανικῶν λαῶν, ἦσαν χριστιανοὶ ἀρειανοί. Κατόπιν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν παλαιῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι καὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ Φράγκοι ἐξεχριστιανίσθησαν καὶ οἱ ἄλλοι ἔγιναν ὀρθόδοξοι. Μόνον οἱ Ἄγγλοι, ἐξολοθρεύσαντες τοὺς ἐκλατινισμένους χριστιανούς Βρετανούς, διετήρησαν τὸν γερμανικὸν τῶν βίον καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἐπί τινα δὲ χρόνον μέχρι τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ τὴν γερμανικὴν πολυθεϊάν. Ἐπομένως μόνον οὗτοι ἐξ ὅλων τῶν γερμανικῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἰδρῦθησαν εἰς τὰς χώρας τοῦ ὁμομαῖκοῦ κράτους, διετήρησαν τὸν γερμανικὸν τῶν χαρακτῆρα.

Τὰ ἄλλα γερμανικὰ ἔθνη τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο τὸ τῶν Σαξόνων εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν καὶ τὸ τῶν Βιτωρῶν εἰς τὴν νότιον, διετήρησαν τὴν ἀρχαίαν γερμανικὴν θρησκείαν καὶ ἔμειναν βάρβαροι μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος μ. Χ. Ὁμοίως βάρβαροι ἐξηκολούθησαν νὰ εἶναι μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ οἱ βορειότατοι γερμανικοὶ λαοί, Δανοί, Σουηδοὶ καὶ Νορβηγοί.

2. Τὸ φραγκικὸν κράτος μέχρι τοῦ Καρόλου

Ὅταν οἱ Φράγκοι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 5' ἑκατονταετηρίδος κατώρθωσαν νὰ ὑποτάξουν ὅλην τὴν Γαλατίαν, βασιλεῖα εἶχον

τὸν Χλωδοβίκον. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ τὸ φραγκικὸν κράτος διεμελίσθη μεταξὺ τῶν ἀπογόνων του, ἡ δὲ δύναμις τῶν βασιλέων εἶχε τόσον ἐξασθενήσει, ὥστε ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς ἀδελφούς αὐτῶν. Εἷς ἐκ τούτων, ὁ **Κάρολος Μαρτέλλος**, ἦτο ὁ νικῆσας εἰς τὸ Ποατιὲ τοὺς Ἄραβας, οἱ ὁποῖοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν ἐκ τῆς Ἰσπανίας, καὶ σταματήσας τὴν πρόοδον αὐτῶν πρὸς δυσμάς. Ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ὁ Κάρολος Μαρτέλλος ἐκ τῆς νίκης ταύτης, ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε αὐτὸς ἔγινεν ὁ πραγματικὸς ἡγεμὸν ὄλου τοῦ Φραγκικοῦ κράτους. Τούτου ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος εἰς τὴν ἀδελφίαν **Πιπῖνος**, ἀφοῦ καθήρσε τὸν νόμιμον βασιλέα (752), ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῶν Φράγκων. Ὁ Πιπῖνος διὰ τὴν δώση μεγαλύτερον κῦρος εἰς τὸ ἀξίωμα του ἐζήτησε τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ πάπα. Ὁ τότε πάπας Ζαχαρίας κατενόησε πόση αἴγλη προσετίθετο εἰς τὸ παπικὸν ἀξίωμα μὲ τὴν αἴτησιν ταύτην. Δι' αὐτῆς ὁ πάπας ἀνεγνωρίζετο ὡς ὑπέρτατος ἀρχηγὸς καὶ κριτὴς μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἐσπευσε λοιπὸν νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς εὐκαιρίας καὶ ἀνεγνώρισε τὸ νόμιμον τῆς ἀρχῆς τοῦ Πιπίνου. Διὰ τῆς ἀναγνώρισεως ταύτης ἀνεγνωρίζετο καὶ ὁ πάπας ὑπὸ τοῦ Πιπίνου ὡς ὑπέρτατος ἀρχὼν τῶν βασιλέων.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλην ὠφέλειαν ὑλικωτέραν ἔλαβεν ἐκ τούτου ὁ πάπας. Οἱ πάπαι ἤδη ἐπὶ Λέοντος τοῦ Γ' εἶχον ἀποστατήσῃ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν μέσσην Ἰταλίαν. Ταύτην ὅμως τώρα ἠπέλουν οἱ Λογγοβάρδοι ἐκ τῆς ἄνω Ἰταλίας. Ὁ Πιπῖνος κατὰ πρόσκλησιν τοῦ πάπα φθάσας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἠνάγκασε τοὺς Λογγοβάρδους νὰ παραδώσουν πολλὰς πόλεις τῆς μέσης Ἰταλίας εἰς τὸν πάπαν. Ἐκτοτε ἰδρῦθη τὸ παπικὸν κράτος (755).

3. Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐπὶ Καρόλου τοῦ μεγάλου.

Τὸ φραγκικὸν κράτος ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην του δύναμιν καὶ ἔκτασιν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πιπίνου **Καρόλου**, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη μέγας. Οὗτος κατόπιν μακρῶν νικηφόρων πολέμων κατάρθωσε α') νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν Λογγοβάρδων εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ νὰ προσαρτήσῃ αὐτὸ εἰς τὸ κράτος του, β') νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας τὴν μεταξὺ

Πυρηναίων καὶ Ἰβηρος χώραν, γ') νὰ ὑποτάξῃ ὅλους τοὺς πέ-
ραν τοῦ Ῥήνου γερμανικοὺς λαοὺς καὶ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ
δεχθοῦν τὸν χριστιανισμὸν καὶ δ') νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν
Αβάρων τὸ σφζόμενον τότε ἀκόμη εἰς τὴν σημερινὴν Αὐστρίαν
καὶ Οὐγγαρίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κράτος τοῦ Καρόλου
ἐξετάθη ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας μέχρι τῶν ἀνατολικῶν ὁρίων τῆς
Γερμανίας καὶ συνώρευσε εἰς τὸν Δούναβιν, εἰς τὴν Δαλματίαν
καὶ τὴν Ἰταλίαν μὲ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ δὲ ἠθικὴ
του ἐπιρροὴ ἐξετάθη καὶ εἰς τὴν Δανίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν,
τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι εἶχον δεχθῆ τὸν χριστιανισμὸν κατὰ τοὺς
χρόνους τούτους.

Ἄλλ' ὁ Κάρολος δὲν ὑπῆρξε μόνον μέγας κατακτητὴς, ἀλλὰ
καὶ συνετὸς κυβερνήτης. Διωργάνωσε τὸ κράτος του μὲ σοφοὺς
νόμους καὶ ἐπέβλεπεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν, ἐφρόν-
τισε δὲ συνάμα διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ ἰδρύσας σχολεῖα
εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας.

4. Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου καὶ ὁ παπισμὸς.

○ Κάρολος εἶχε φθάσει εἰς τὸ μεγαλύτερον σημεῖον τῆς
δόξης του. Τὸ ὄνομά του ἦτο τόσο μέγα, ὥστε οἱ λαοὶ τῶν
συνόρων τοῦ φραγκικοῦ κράτους Πολωνοί, Ῥῶσοι, Σέρβοι,
Κροάται, Οὐγγροι μὲ τὸ ὄνομά του (Κράλ) ἐδήλουν τὸν ἡγεμό-
νο, ὅπως προηγουμένως εἶχε γίνε διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Καίσαρος.
Ἔνεκα τούτου ἡ ἀπλὴ προσωνυμία τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων
ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως μικρὰ δι'
αὐτόν. Ἐχρειάζετο αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἤσκει με-
γάλην γοητείαν ἐπὶ τῶν βαρβαρικῶν λαῶν. Ἐξ ἄλλου ἡ δύναμις
τῶν παπῶν καὶ διὰ τοῦ Πιπίνου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηλλάγησαν
τῶν ἐνοχλήσεων τῶν Λογγοβάρδων καὶ ἴδρυσαν τὸ κοσμικόν
των κράτος, ἰδίως ὁμῶς διὰ τοῦ ἔργου τοῦ Καρόλου εἶχεν ἀ-
ξηθῆ τεραστίως. Ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Κα-
ρόλου εἶχον δεχθῆ τὸν χριστιανισμὸν ὑπὸ ἱεραποστόλων καὶ ἱε-
ρέων τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης καὶ ἐπομένως ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν
πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πάπα. Ἀπὸ τὴν μεγάλην των
λοιπὸν αὐτὴν δύναμιν ἐπαρθέντες οἱ πάπαι παρέστησαν τὴν ἀρ-
χήν των ὡς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ταχθεῖσαν εἰς τὸν κόσμον καὶ τοὺς

ἑαυτοὺς των ὡς τοποτηρητὰς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ἐπομένως πᾶσα κοσμικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ πηγάζῃ ἐξ αὐτῶν.

Ἄλλ' εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Δύσιν, τὸ κῦρος τῶν παπῶν ἦτο μικρόν. Ἐδῶ μὲ ὅλας τὰς προσπαθείας, τὰς ὁποίας κατέβαλον διὰ νὰ ἐπιβάλουν τὰς κυριαρχικὰς ἀξιώσεις των, δὲν κατώρθωσαν τίποτε. Εἰς τὴν Ἀνατολήν ὁ πάπας ἐθεωρεῖτο ἴσος μὲ τοὺς ἄλλους πατριάρχας καὶ ὑπήκοος τοῦ αὐτοκράτορος ἀποστατήσας. Διὰ νὰ ἀπαλλαγθοῦν λοιπὸν οἱ πάπαι ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ ἀποκτήσουν προστάτην διατελοῦντα ὑπὸ τὰ νεύματά των, ἐνόμισαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀνασυστήσουν τὴν δυτικὴν ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν.

Δι' ὅλα αὐτὰ, ὅτε ὁ Κάρολος περὶ τὰ τέλη τοῦ 800 μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην, τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων ὁ πάπας Λέων ὁ Γ' ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτὸν **αὐτοκράτορα καὶ Αὐγουστον τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους**.

Ἄλλὰ διὰ νὰ νομιμοποιηθῇ τὸ νέον ἀξίωμα τοῦ Καρόλου ἔπρεπε νὰ ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει νομίμου αὐτοκράτορος. Τοῦτο ὅμως δὲν κατώρθωσεν οὔτε ὁ Κάρολος οὔτε οἱ διάδοχοί του. Οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες, ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων, δὲν ἀνεγνώριζον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα τοῦ Καρόλου καὶ τῶν διαδόχων του, προσηγόρευον δὲ αὐτοὺς **ῥήγας**, δηλ. μὲ τίτλον κατώτερον τοῦ βασιλέως.

5. Ἡ διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Καρόλου καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προκύψαντα νέα κράτη.

Τὸ κράτος τοῦ μεγάλου Καρόλου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ ἐνωμένον πολὺν χρόνον. Ἡ ἰσχύς καὶ ἡ ἐνότης αὐτοῦ ἦσαν ἔργα προσωπικὰ τοῦ Καρόλου καὶ ἐπομένως ἐφήμερα. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότης ἔλειπεν. Μεταξὺ τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ κράτους δὲν ὑπῆρχεν ἐνότης οὔτε φυλῆς οὔτε γλώσσης. Διὰ τοῦτο τὸ κράτος τοῦ Καρόλου διετηρήθη μὲν ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς τὸν υἱόν του Λουδοβίκον τὸν Εὐσεβῆ (814—840), ἀμέσως ὅμως ἐπὶ τῶν διαδόχων τούτου διεσπάσθη. Οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Λουδοβίκου διεμοιράσθησαν αὐτὸ ἀναμεταξύ των. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος **Λοθάριος** ἔλαβε μὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα:

τὴν Ἰταλίαν (δηλ. τὴν βόρειον) καὶ τὴν μεσημβρινὴν Γαλίαν μέχρι τοῦ Ῥοδανοῦ καὶ τοῦ Μοσέλλα, ὃ **Κάρολος** ὁ λεγόμενος Φαλακρὸς ἔλαβε τὴν ὑπόλοιπον Γαλατίαν καὶ ὁ **Λουδοβίκος** ὅλας τὰς πέραν τοῦ Ῥήνου καθαρῶς γερμανικὰς χώρας. Βραδύτερον καὶ τὸ κράτος τοῦ Λοθαρίου διηρέθη μεταξὺ τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς τρία μικρότερα κράτη. Καὶ ἐκ τούτων ὅμως μόνον τὸ κράτος τῆς βορείου Ἰταλίας διετηρήθη. Αἱ ἕκτος τῶν Ἄλλεων χῶραι κατελήφθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ἄλλαι μὲν ὑπὸ τοῦ Γερμανικοῦ κράτους, ἄλλαι δὲ ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ.

Ὡστε ἐκ τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Καρόλου ἐσχηματίσθησαν δύο μεγάλα κράτη, τὸ **Γερμανικὸν** καὶ τὸ **Γαλλικὸν** καὶ ἓν μικρότερον, τὸ **Ἰταλικόν**, τοῦ ὁποῦ οὗ ἡγεμὼν εἶχε καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Τὰ τρία δὲ ταῦτα κράτη ἀπετέλεσαν τὰς μέχρι σήμερον τρεῖς μεγάλας ἐθνότητας τῶν Γερμανῶν, τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἰταλῶν.

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 133—121 Οἱ Γράκχοι.
 111—105 Ἰουγουρθικὸς πόλεμος.
 102—101 Ὁ Μάριος νικᾷ τοὺς Κίμβρους καὶ Τεύτονας.
 91—88 Συμμαχικὸς πόλεμος. Σύλλας.
 88—84 Ἐμφύλιος πόλεμος Μαρίου καὶ Σύλλα. Ὁ Σύλλας δικτάτωρ.
 78 Πομπήϊος.
 70 Συνεννόησις Πομπηίου καὶ Κράσσου.
 63 Ὅριστικὴ ὑποταγὴ βασιλείου Συρίας.
 60 Α' τριαρχία Πομπηίου, Κράσσου καὶ Καίσαρος.
 58—51 Κατάκτησις Γαλατίας ὑπὸ Καίσαρος.
 46 Ὁ Καίσαρ δικτάτωρ.
 44 Δολοφονία Καίσαρος.
 43 Β' τριαρχία Ἀντωνίου, Λεπίδου καὶ Ὀκταβιανοῦ.
 31 Ἡ παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχία. Ἡ Αἴγυπτος ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ὁ Ὀκταβιανὸς αὐτοκράτωρ.
 — Γέννησις Χριστοῦ.

- Μ. Χ, 14 Θάνατος Αὐγούστου.
 14—68 Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες (Τιβέριος, Καλιγόλας, Κλαύδιος, Νέρων).
 70—96 Οἱ Φλάβιοι (Βεσπασιανός, Τίτος, Δομιτιανός).
 96—192 Οἱ Ἀντωνῖνοι (Νέρβας, Τραϊανός, Ἀδριανός, Ἀντωνῖνος, Μάρκος Αὐρηλῖος, Κόμμοδος).
 192—268 Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία.
 212 Ὁ Καρακάλλας ἀπονέμει τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν.
 268—305 Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες (Κλαύδιος, Αὐρηλιανός, Πρόβος, Διοκλητιανός).
 306—337 Κωνσταντῖνος ὁ μέγας.
 360—368 Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης.
 379—395 Θεοδοσίος ὁ μέγας.
 395 Ὅριστικὴ διαίρεσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Δυναστεία Θεοδοσίου 395—518.

* Ἀρχάδιος	395—408	Ὅριστικὴ διαίρεσις ῥωμαϊκοῦ κράτους (395).
* Θεοδόσιος Β'	408—450	Ἐπιδροφαὶ τῶν Γότθων εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Δύσιν. Ἀνάκλησις στρατῶν συνόρων δυτ. ῥωμ. κράτους. Ἐγκατάστασις εἰς αὐτὸ Βουργουνδίων, Σουήθων, Βανδήλων, Ἀλανῶν, Ἀλαμανῶν, Φράγκων, Ἀγγλων καὶ Σαξόνων. Κατάληψις Ῥώμης ὑπὸ Ἀλαρίχου. 410

Μαρκιανός	450—457	Ἐπιδρομαὶ Οὐννων. Ἀτίλας. Μάχη Καταλαυνικῶν πεδίων (453). Βανδαλικά ἐπιδρομαὶ Κατάληψις Ῥώμης (455). Κατάλυσις τοῦ Δυτ. Ῥωμαϊκοῦ κράτους (476).
Λέων Α'	457—474	Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος 431
Ζήνων	474—491	Δ' > > 451
Ἀναστάσιος Α'	491—518	Ἐνωτικὸν Ζήνωνος. Πρώτη ῥῆξις ἐκκλησιῶν (482).

Δυναστεία Ἰουστινιανοῦ 518—610.

Ἰουστίνος Α'	518—527	Πόλεμος πρὸς τοὺς Πέρσας. Στάσις τοῦ Νίκα (532)
Ἰουστινιανός Α'	527—565	Κατάληψις Ἀφρικῆς ὑπὸ Βελισσαρίου (533).
Ἰουστίνος Β'	565—578	Κατάληψις τῆς Ἰταλίας (535—554).
Τιβέριος Β'	578—582	Ἐγκαίνια Ἀγ. Σοφίας (537).
Μαυρίκιος	582—602	Νέος πόλεμος πρὸς τοὺς Πέρσας καταλαμβάντας Συρίαν (540).
Φωκάς	602—610	Κατάληψις Ἰσπανίας (554). Ε' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (553). Εἰσβολὴ Λομβαρδῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν (568). Ἀβαροσλαυτικά ἐπιδρομαί. Νέος περσικὸς πόλεμος (571—592). Πέρσαι καταλαμβάνουσι Μεσοποταμίαν, Ἀρμενίαν. Καππαδοκίαν καὶ φθάνουσι μέχρι Χαλκηδόνος (610).

Δυναστεία Ἡρακλείου 610—717.

Ἡράκλειος	610—641	Πόλεμοι κατὰ Περσῶν (622—628). Πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀράβων (626).
Κωνσταντῖνος Γ'	641—642	Ἐγίρα Μωαμεθανῶν (622).
Κώνστας Β'	642—668	Κατάκτησις ὑπὸ Ἀράβων τῆς Περσίας, Συρίας, Μεσοποταμίας, Αἰγύπτου (634—641), καὶ ἔπειτα βορείου Ἀφρικῆς, Ἰσπανίας
Κωνσταντῖνος Δ' Παγωνάτος	668—685	Α' πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀράβων (671—678).
Ἰουστινιανός Β' ὁ ῥινότμητος	685—695	Β' πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀράβων (717).
Λεόντιος	695—698	Ἐγκατάστασις Σέρβων καὶ Βουλγάρων.
Τιβέριος Γ'	698—705	
Ἰουστινιανός Β' (τὸ δεύτερον)	705—711	
Φίλιππικὸς	711—713	
Ἀναστάσιος Β'	713—716	
Θεοδόσιος Γ'	716—717	

Δυναστεία Ἰσαύρων 717—867.

Λέων Γ'	717—741
Κωνσταντῖνος Ε'	741—775
Λέων Δ'	775—780
Ειρήνη	780—802
(Συμβασιλεὺς ὁ Κωνσταντῖνος ΣΤ μέχρι τοῦ 797),	
Νικηφόρος Α'	802—811
Μιχαὴλ Α' Ῥαγκαβῆς	811—813
Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος	813—820
Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλός	820—829
Θεόφιλος	829—842
Μιχαὴλ Γ'	842—867

Μεταρροῦθμισις 726—780 καὶ 802—842.

Καταπολέμησις Ἀράβων ὑπὸ Κωνσταντῖνου Ε' καὶ Λέοντος Δ'. Κατάληψις Κρήτης ὑπὸ Ἀράβων (823).

Καταπολέμησις Βουλγάρων ὑπὸ Κωνσταντῖνου Ε'. Οἱ Βούλγαροι ἀνακύψαντες ἐπὶ Ειρήνησιν ἀρχηγὸν τὸν Κροῦμμον νικοῦν καὶ φονεοῦν τὸν Νικηφόρον, εἰσβάλλουν εἰς τὸ κράτος καὶ κυριεύουσιν τὴν Ἀδριανούπολιν, ἀλλὰ ταπεινῶνονται νικηθέντες ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ε' παρὰ τὴν Μεσημβρίαν (814).

Ἐκχριστιανισμὸς Βουλγάρων. Μεθόδιος καὶ Κύριλλος (864).

Σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν. Φώτιος. (867).

Ὁ Κάρολος Μαρτέλλος σταματᾷ τοὺς Ἀραβας νικήσας αὐτοὺς εἰς Ποατιῆ (732).

Πιπῖνος ὁ μικρὸς ἰδρύει δυναστείαν Καρολιδῶν (752).

Κάρολος ὁ μέγας ἐπανιδρύει δυτικὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν (800).

Διαιρέσεις τοῦ κράτους Καρόλου τοῦ μεγάλου (843).

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

1. Καῖσαρ.
2. Αὐγουστος.
3. Στοά Ἀθηνᾶς Ἀρχηγέτιδος.
4. Ἀδριανός.
5. Στοά βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ.
6. Ἄψις τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.
7. Ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις.
8. Τὸ Στάδιον.
9. Τὸ Πάνθεον.
10. Στρογγύλος ναὸς τῆς Ἑστίας.
11. Θέατρον Πομπηίου.
12. Τὸ Κολοσσαῖον.
13. Ἡ ἀγορὰ τοῦ Τραϊανοῦ.
14. Τὸ Μανσωλεῖον τοῦ Ἀδριανοῦ.
15. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας.
16. Λάβαρον.
17. Ἡ Κωνσταντινούπολις.
18. Χάρτης τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν μετὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς σχηματισθέντων δυτικῶν κρατῶν.
19. Ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ.
20. Χάρτης τῶν ἐπὶ Ἡρακλείου περσικῶν πολέμων.
21. Χάρτης τῶν ἀραβικῶν κατακτήσεων.
22. Τέμενος τοῦ Καίρου.
23. Αἶθουσα τοῦ Ἀλκαζάρ τῆς Σεβίλλης.
24. Ἄψις ἐν σχήματι πετάλου.
25. Πύλη μὲ ἀραβουργήματα.
26. Στοά ἀραβική.
27. Δρομικοὶ ναοί.
28. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.
29. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.
30. Τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγ. Σοφίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

31. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας.
32. Κάτοψις τῆς ἁγίας Σοφίας.
33. Ὁ καλὸς ποιμὴν (Κατακόμβαι Ῥώμης).
34. Ὁ Χριστὸς μὲ μακρὰν κόμην.
35. Ὁ Χριστὸς μὲ βραχεῖαν οὐλὴν κόμην.
36. Ὁ Χριστὸς ὡς διδάσκαλος.
37. Ὁ Χριστὸς ὡς κριτῆς ἢ βασιλεὺς.
38. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ αὐλή του (ψηφιδωτὸν Ῥαβέννης).
39. Ἡ Θεοδώρα καὶ ἡ αὐλή της (ψηφιδωτὸν Ῥαβέννης).
40. Πομπὴ ἁγίων γυναικῶν (ψηφιδωτὸν Ῥαβέννης).
41. Ὁ Ἰσαὰκ παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ (μικρογραφία Ε' — Σ' αἰῶνος).
42. Κιονόκρανον ἁγίας Σοφίας.
43. Ἄγγελος ἐπὶ πλακὸς ἐξ ἔλεφαντοστοῦ.
44. Σταυρὸς Ἰουστινιανοῦ Β'.
45. Ὁ Εὐαγγελισμὸς (εἰκὼν κεντητή.)

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Ἡ Ῥωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία

Κεφάλαιον Α΄. — Ἐμφύλιοι πόλεμοι. — 1) Κάτων-Γράκχοι. 2) Μάριος καὶ Σύλλας (Γ. Μάριος, Ἰουγουρθικὸς πόλεμος, Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Συμμαχικὸς πόλεμος. Ὁ Σύλλας. Σύγκρουσις Μαρίου καὶ Σύλλα. Α΄. Μιθριδατικὸς πόλεμος. Ἐπάνοδος καὶ θάνατος τοῦ Μαρίου Δικτατορία τοῦ Σύλλα). 3) Πομπήϊος καὶ Καῖσαρ. Ὁ Πομπήϊος. Πομπήϊος καὶ Κράσσος. Ὁ πειρατικὸς πόλεμος. Β΄. Μιθριδατικὸς πόλεμος. Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Ὁ Καῖσαρ καὶ ἡ πρώτη τριαρχία. Σύγκρουσις Πομπηίου καὶ Καίσαρος. Δικτατορία τοῦ Καίσαρος). 4) Ὁκταβιανὸς καὶ Ἀντώνιος. (Ἡ δευτέρα τριαρχία. Σύγκρουσις Ὁκταβιανοῦ καὶ Ἀντωνίου) Σελ. 3—21.

Κεφάλαιον Β΄. Ἡ Αὐτοκρατορία — 1) Ὁκταβιανὸς Αὐγούστος, 2) Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες, (Τιβέριος, Καλιγόλας, Νέρων, οἱ διάδοχοι τοῦ Νέρωνος), 3) Οἱ Φλάβιοι (Βεσπασιανός, Τίτος, Δομιτιανός), 4) Οἱ Ἀντωνίνοι (Νέρβας, Τραϊανός, Ἀδριανός, Ἀντωνίνος ὁ εὐσεβής, Μάρκος Αὐρήλιος, Κόμμοδος), 5) Οἱ ἔξωτερικοὶ πόλεμοι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῶν Ἀντωνίνων, (Οἱ εἰς τὸν Ῥήνον πόλεμοι, Οἱ εἰς τὸν κάτω Δούναβιν πόλεμοι, Οἱ εἰς τὴν Ἀνατολὴν πόλεμοι), 6) Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία, 7) Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ (Γερμανικαὶ ἐπιδρομαί. Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Ἐπιδρομαὶ τῶν Περσῶν. Τὸ βασίλειον τῆς Παλμύρας), 8) Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες (Κλαύδιος, Αὐρηλιανός, Πρόβος, Διοκλητιανός). Σελ. 22 40

Κεφάλαιον Γ΄. — Ὁ βίος τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ αὐτοκρατορίας. — 1) Τὸ πολίτευμα, 2) Διοικήσεις τῶν ἐπαρχιῶν, 3) Τὰ

γράμματα, 4) Αἱ ὠραῖαι τέχναι, 5) Τὰ ἥθη (Ἡ κοινωνία. Ὁ βίος εἰς τὴν Ῥώμην), 6) Ἡ Θρησκεία, 7) Ὁ Χριστιανισμός (Ὁ Χριστός. Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ διάδοσις αὐτῆς, Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν). . . . Σελ. 41—55

Κεφάλαιον Δ'.—**Ἡ ἀπόλυτος Μοναρχία.**— 1) Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας (Ὁ Κωνσταντῖνος μονοκράτωρ. Ἐπίσημος ἀναγνώσις τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ κτίσις τῆς Κων)πόλεως. Ἡ ὀργάνωσις τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου, 2) Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναστηλώσεως τῆς εἰδωλολατρίας, 3) Ἐγκατάστασις βαρβάρων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, 4) Θεοδοσίος ὁ μέγας καὶ ὁ τελικὸς θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ, 5) Ὅριστικὴ διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας Σελ. 56—65

Μ Ε Ρ Ο Σ Β'.

Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία

Κεφάλαιον Ε'.—**Ἡ δυναστεία τοῦ Θεοδοσίου.**— 1) Οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Θεοδοσίου, 2) Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ (ἐπιδρομαὶ τῶν Γόθων, ἐπιδρομαὶ τῶν Οὐννων. Βανδαλικά ἐπιδρομαί, ἀποτελέσματα τῶν ἐπιδρομῶν) Σελ. 69—76

Κεφάλαιον ΣΤ'.—**Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ δυναστεία του.**— 1) Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὰ σχέδιά του, 2) Ἡ στάσις τοῦ Νίκα, 3) Οἱ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι. 4) Ἐσωτερικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, 5) Τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, 6) Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αἱ ἀβαροσλαβικαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Σελ. 77—84

Κεφάλαιον Ζ'.—**Ὁ Ἡράκλειος καὶ οἱ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμοι.**— 1) Ὁ Ἡράκλειος, 2) Τὰ 4 πρῶτα ἔτη τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου, 3) Ἡ πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ Ἀράβων καὶ Περσῶν, 4) Ἡ κατασύντριψις τῶν Περσῶν. Σελ. 85—91

Κεφάλαιον Η'.—**Οἱ Ἀραβες.**— 1) Ὁ Μωάμεθ, 2) Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ, 3) Αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις, 4) Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς. Σελ. 92—101

Κεφάλαιον Θ'.—**Ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου.**—1) Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου, 2) Αἱ σλαυϊκαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαί, 3) Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀγῶνες (Α' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων, Β' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων)... Σελ. 102—107

Κεφάλαιον Ι'.—**Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η' αἰῶνος.**—1) Ὁ χαρακτήρ τοῦ κράτους, 2) Τὸ πολίτευμα, 3) Τὰ στρατιωτικὰ (ἡ στρατολογία, ὁ ὄπλισμός καὶ ἡ ποιότης τοῦ στρατοῦ, ὁ στρατὸς τῶν συνόρων καὶ ἡ ἄμυνα τῆς χώρας, ἡ ἀχύρωσις τῆς Κωνπύλεως, ὁ στόλος, 4) Τὰ οἰκονομικὰ (ἐμπόριον, βιομηχανία, ναυτιλία, γεωργία, 5) Ἡ θρησκεία (ἡ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐν τῷ κράτει θέσις αὐτῆς, ἡ λατρεία καὶ ὁ μοναχισμός), 6) Τὰ γράμματα (ἡ ἀρχαία παράδοσις καὶ ἡ παιδεία, ἡ λογοτεχνία, ὁ περὶ λόγος, ἡ ποίησις), 7) Ἡ τέχνη (ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ γραφικὴ, ἡ γλυπτικὴ), 8) Ὁ ἰδιωτικὸς βίος (ἡ κατοικία, ἡ ἐνδυμασία, ἡ διαίτα, τὰ ἥθη)... Σελ. 108—142

Κεφάλαιον ΙΑ'.—**Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων.**—1) Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας, 2) Ἡ μεταρρύθμισις, 3) Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμοι, 4) Οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι, 5) Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν... Σελ. 143—149

Κεφάλαιον ΙΒ.—**Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν μεσαίωνα μέχρι τοῦ 9ου μ. Χ. αἰῶνος.**—1) Τὰ βαρβαρικὰ γερμανικὰ κράτη μέχρι τέλους τοῦ 8ου αἰῶνος, 2) Τὸ φραγκικὸν κράτος, 3) Τὸ φραγκικὸν κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, 4) Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου καὶ ὁ παπισμός, 5) Ἡ διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Καρόλου καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προκύψαντα νέα κράτη... Σελ. 150—155

Συγχρονιστικὸς πίναξ τῶν κυριωτέρων γεγονότων... Σελ. 156—158

Πίναξ εἰκόνων καὶ χαρτῶν... Σελ. 159—160

Πίναξ περιεχομένων... Σελ. 161—163

Επιγραφή

Μαίρη Τάρνας

απόφοιτη ανθρωπίνων

αποφοίτησα από το Λύκειο

απόφοιτησα από το Πανεπιστήμιο

απόφοιτησα από το Πανεπιστήμιο

απόφοιτησα από το Πανεπιστήμιο

απόφοιτησα από το Πανεπιστήμιο

απόφοιτησα από το Πανεπιστήμιο

απόφοιτησα από το Πανεπιστήμιο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἀρθρον 3 τοῦ Νόμου 5045, καὶ τὴν ἀπόφασιν τῆς οἰκείας κοιτικῆς ἐπιτροπῆς τῶν διδασκτικῶν βιβλίων τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, τὴν περιλαμβανομένην εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 510 πρακτικόν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Γνωμοδοτικοῦ Συμβουλίου, ἀποφασίζομεν, ὅπως ἐγκριθῆ ἡ διδασκτικὸν βιβλίον πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Γ' τάξεως τῶν Γυμνασίων τὸ ὄνομα τοῦ ἑκτον «*Ἱστορία Ῥωμαϊκῆς καὶ Ἑλληνικῆς Ἀθρηναϊκῆς*» βιβλίον τῶν *Α. Χωροφῶ καὶ Α. Σακελλαρίου* διὰ μίαν πενταετίαν, ἐρχομένην ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἐτους 1932—1933 ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅτις ὁ συγγραφεὺς συμμορφωθῆ κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου τούτου πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῆς κοιτικῆς ἐπιτροπῆς.

Ὁ Υπουργὸς
Π. ΠΕΤΡΙΔΗΣ

Ἐπιτροπὴς ἐπιτελεσθῆ

*Ἀρθρον 3ον τοῦ Π. Διατάγματος
«Περὶ τοῦ τρόπου τῆς διατιμῆσεως τῶν ἐγκεκριμένων
διδασκτικῶν βιβλίων».*

Τὰ διδασκτικὰ βιβλία τὸ πολυτέτατον μικρὰν τοῦ τίμου τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐπιτελεσθῆ γὰρ πωλοῦνται ἐπὶ τιμῇ ἀνωτέρα κατὰ 15% τῆς ἐκδόσεως τοῦ ταραχῶς Διατάγματος κανονισθεῖσης ἀνεὶ βιβλιοπώρου πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς ἀπάντης συσκευῆς καὶ τῶν ταχυδρομικῶν τίμων, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτις ἑπὶ τοῦ ἐκδοτικοῦ μεροῦς τοῦ ἐξοφύλλου ἢ τῆς τελευταίας σελίδος τοῦ ἐκτύπου καὶ τὸ κερδὸν ἀρθρον.